

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

12 EYLÜL 1980'E GİDEN SÜREÇTE TÜRKİYE'DE İÇ GÜVENLİKTE
KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE BUNLARI ÇÖZMEYE YÖNELİK
UYGULAMALAR

Çağrıhan KARADAĞOĞLU

İzmir

2013

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**12 EYLÜL 1980'E GİDEN SÜREÇTE TÜRKİYE'DE İÇ GÜVENLİKTE
KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE BUNLARI ÇÖZMEYE YÖNELİK
UYGULAMALAR**

Çağrıhan KARADAĞOĞLU

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Leyla KIRKPINAR

İzmir

2013

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, "**12 Eylül 1980'e Giden Süreçte Türkiye'de İç Güvenlikte Karşılaşılan Sorunlar ve Bunları Çözmeye Yönelik Uygulamalar**" adlı çalışmanın tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Çağrıhan KARADAĞOĞLU

03/10/2013

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10018824
Yazar Adı / Soyadı	ÇAĞRIHAN KARADAĞOĞLU
Uyruğu / T.C Kimlik No	TÜRKİYE/ 29887968388
Telefon	5074472454
E-Posta	tarihci_35@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	12 Eylül 1980'e Giden Süreçte Türkiye'de İç Güvenlikte Karşılaşılan Sorunlar ve Bunları Çözmeye Yönelik Uygulamalar
Tezin Tercümesi	The Problems in Internal Security in Turkey and Practices to Solve These Problems in The Ongoing Process of 12 September 1980
Konu	Türk İnkılap Tarihi
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane Bölüm	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2013
Sayfa	140
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. LEYLA KIRKPINAR 32293477726
Dizin Terimleri	İç güvenlik=Internal security ; 12 Eylül 1980 Dönemi=12 September 1980 Period ; 12 Eylül müdahalesi= 12 September intervention ; Terör olayları=Terror events ; Terörle mücadele= Fight against terrorism ; 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti= 1. Nationalist Side Government ; Siyasal şiddet= Political violence ; Askeri müdahale=Military intervention
Önerilen Dizin Terimleri	2. Milliyetçi Cephe Hükümeti = 2. Nationalist Side Government
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 20.10.2016 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amaç ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.
NOT: Ertelene süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

20.10.2013

İmza:.....

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezFormYazdir.jsp?sira=0>

20.10.2013

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün 13.09.2013 tarih ve 846/1 sayılı yönetim kurulu toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 30. Maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi **2009880014** numaralı **Çağrıhan KARADAĞOĞLU**'nun "**12 Eylül 1980'e Giden Süreçte Türkiye'de İç Güvenlikte Karşılaşılan Sorunlar ve Bunları Çözmeye Yönelik Uygulamalar**" konulu Tezi incelenmiş ve aday 03.10.2013 saat 11:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Ana Bilim dalından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

TEZ NOTU:

Yrd. Doç. Dr. Leyla KIRKPINAR

Başkan

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin ELMACI

Üye

Yrd. Doç. Dr. Doğan DUMAN

Üye

ÖZET

Bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için bir araya gelerek oluşturdukları örgütsel yapı olan devletin temel işlevlerinden biri de toplumun güvenliğini sağlama görevidir. Tarihsel süreç içerisinde baktığımızda da tarihin ilk dönemlerinden bu yana devlet denilen yapının sorumluluklarının başında ülkesinin dışa ve içe karşı olan savunmasını üstlenmesi gelmektedir. Bu bağlamda devletler halkın huzur ve güvenliğinin sağlanması için bir güç oluşturmuşlardır. Başlangıçta askeri örgütlenme olan bu güç zaman içerisinde iş bölümü ve uzmanlaşma gereği neticesinde askeri örgütlenmeden bağımsız olarak iç güvenlik ile yetkilendirilmiş örgütler ortaya çıkmıştır.

1970'li yıllarda Türk siyasetinde yaşanan bölünmüşlük ülkeyi koalisyon hükümetlerine mahkûm etmiştir. Koalisyon hükümetleri, toplumdaki kamplaşmalar, siyasi partiler arasındaki çatışmalar siyasi istikrarsızlığı arttırmıştır. Öte yandan ekonomik bunalımlar, toplumda yaşanan değişim ve artan terör olayları bir askeri müdahaleyi gündeme getirmiştir. 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri önlenemeyen terör faaliyetlerini, siyasilerin basiretsiz yönetimini ve milli birliğin bozulduğunu gerekçe göstererek yönetime el koymuştur. Yaklaşık üç yıl demokrasiye ara verilmiş, ancak 1983 genel seçimleriyle normalleşme sürecine girilmiştir.

12 Eylül müdahalesi öncesinde iç güvenlik bağlamında karşılaşılan sorunların çözümüne ilişkin sıkıyönetim ilan edilmesi tartışmaları yaşanmış ve TBMM'de yapılan görüşmelerin ardından 26 Aralık 1978 tarihinde 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetim ilan edildikten sonra yaşanan terör olaylarında bir azalma görülse de bu tek başına yeterli olmamıştır. Türk Silahlı Kuvvetlerine göre gerekli yasal düzenlemelerin yapılamaması sıkıyönetim uygulamasındaki başarısızlığın temel nedenlerinden biridir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, İç Güvenlik, 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi.

ABSTRACT

One of the main function of state which is a organizational structure built by community to maintain their lives is to secure public's security. As we look at the history since the early ages one of the main responsibilities of state is to protect their country from internal and external threats. In this context states constitute a power to provide security and peace. This power which is a military organization at first become a organization which is authorized by internal security seperately from military organization as a result of time, division of labor and specialization.

The disunity of Turkish policicy in 1970's led the country to coalition governments. Coalition governemnts and conflicts between political parties raise political unstability. On the other hand econamical crises, changes in society and increases in terrorism activities have brought forward military intervention. In 12 September 1980 Turkish Armed Forces staged a coup putting forward terrorism activities, unsuccessful management of politicians and breaking down of national unity. For three years Turkish Armed Forces gave a break for political activities till 1983.

Prior to the intervention of September 12 there were discussions for martial law to solve the problems in internal security and after the discussions with Grand National Assembly of Turkey martial law anounced in 13 cities in 26 December 1978. Although martial law declared there were no a reduction in terrorist acts. According to the Turkish Armed Forces one of the main reasons for the failure is insufficient the legal arrangements.

Key Words: Security, Inner Security, The 12 Semtember 1980 Turkish Coup d'etat

ÖNSÖZ

Türk siyasi tarihinin en çok tartışılan ve halen cevabı bulunamayan sorularla dolu olan dönemlerinden biri de hiç şüphe yok ki 12 Eylül 1980'e giden süreç ve 12 Eylül 1980 günü gerçekleştirilen müdahaledir. 12 Eylül 1980 müdahalesi ile başlayan askeri rejimin izlediği siyaset normalleşme sürecinin başlamasından sonra da etkisini sürdürmüştür. Askeri yönetim 12 Eylül öncesi yaşanan olayların tekrar etmemesi için otoriter bir yönetim sergilemiştir. Toplum, sivil toplum kuruluşların, üniversiteler, sendikalar kısaca siyasi partiler dışındaki her kurum siyasetten uzak tutulmak istenmiş ve bu da siyasetten kopuk bir kuşak yaratmıştır.

Araştırmanın konusunu 12 Eylül 1980'e giden süreçte yaşanan siyasi, ekonomik, toplumsal gelişmeler ile yine bu süreçteki iç güvenlik ile ilgili problemler oluşturmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde iç güvenlik başlığı altında iç güvenlik örgütlerinin geçirdiği değişim başlangıcından günümüze kadar geçen süreç içerisinde ele alınmıştır. Bu bağlamda iç güvenlik örgütlerinin askeri bir özellik gösterdiği dönem ile profesyonelleşmeye başlayarak askeri yapı içerisinde ayrıldığı dönemler ayrıntılarıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde, 12 Eylül 1980 müdahalesine ortam hazırlayan faktörler, sağ-sol kutuplaşmasının nedenleri, toplumsal ve ekonomik yapıdaki değişim ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin müdahale hazırlıklarına yer verilmiştir.

İkinci bölümde, ordunun yönetime fiilen el koyması, Kurucu Meclisin çalışmaları, 1982 Anayasası ile ilgili çalışmalara ve 1983 genel seçimleri sürecinde yaşanan gelişmeler üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde 1970'lerin ikinci yarısından itibaren yükselen siyasal şiddet olaylarına, ideolojik grupların gelişim sürecine, aşırı sol ve aşırı dinci grupların faaliyetlerine ve siyasal şiddetin sebep olduğu suikastlara ve iç güvenlikte karşılaşılan sorunlara yönelik çözüm uygulamalarına yer verilmiştir.

Bu çalışmalarımız sırasında tez konunun belirlenip şekillenmesinde ve yazım sürecinde bilgisin ve desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Leyla KIRKPINAR'a, her zaman yakın ilgisini gördüğüm hocam Prof. Dr. Kemal ARI'ya, , tezin yazım sürecinde fikir alışverişinde bulunduğum Yrd. Doç. Dr. Ercan UYANIK'a, Öğr. Gör. Mustafa ÖZBAŞ'a ve Arş. Gör. İrfan Davut ÇAM'a teşekkür ederim. İzmir Ahmet Priştina Kent Arşivi ve Müzesi ile İzmir Milli Kütüphanesi çalışanlarına da sabır ve anlayışları için teşekkür borçluyum. Ayrıca bu çalışma esnasında sıkıntılı zamanlarımda her zaman desteklerini hissettiğim aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	I
YÖK TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU	II
SINAV TUTANAĞI.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XII

GİRİŞ	1
İÇ GÜVENLİK VE İÇ GÜVENLİK ÖRGÜTLERİ	1
1. İç Güvenlik Kavramı.....	1
1.1. Kolluk Kavramı	1
1.2. İç Güvenlik Örgütleri	2
1.2.1. Polis Kavramı	3
1.2.2. Jandarma Kavramı.....	4
2. Türkiye’de İç Güvenlik Örgütleri	4
2.1. Türkiye’de İç Güvenlik Örgütlerinin Tarihsel Gelişimi.....	4
2.1.1. İç Güvenlik Örgütlerinde Ortak Dönem	4
2.1.1.1. Eski Türk Devletlerinde Kolluk Hizmetleri	5
2.1.1.2. Osmanlı Devleti Döneminde Kolluk Hizmetleri.....	7
2.1.1.2.1. 1299-1453 Dönemi	7
2.1.1.2.2. 1453-1826 Dönemi.....	8
2.1.1.2.3. 1826-1845 Dönemi	9
3. Polis Teşkilatının Tarihsel Gelişim Süreci.....	9
3.1. Zaptiye Müşirliği Dönemi	9
3.2. Zaptiye Nezareti Dönemi	10
3.3. Meşrutiyet Dönemi	10
3.4. Cumhuriyet Dönemi	11
4. Jandarma Teşkilatının Tarihsel Gelişim Süreci	12

4.1. Kuruluş Dönemi	12
4.2. Zaptiye Müşirliği Dönemi.....	13
4.3. Jandarma Dairesi Dönemi	13
4.4. Meşrutiyet Dönemi	13
4.5. Cumhuriyet Dönemi.....	14

1. BÖLÜM

1. 12 EYLÜL 1980 MÜDAHALESİNE GİDEN SÜREÇ	15
1.1. Siyasal İstikrarsızlık ve Koalisyon Hükümetleri.....	15
1.1.1. Soldaki Yükseliş ve Sağdaki Bölünme.....	15
1.1.2. Kazananı Olmayan Seçimler	19
1.1.2.1. CHP-MSP Koalisyonu.....	19
1.1.2.2. MC Hükümetleri Dönemi.....	26
1.1.2.3. III. Ecevit Hükümeti	30
1.1.2.4. 1979 Ara Seçimleri.....	34
1.2. Cumhurbaşkanlığı Bunalımı	35
1.3. Sosyo- Ekonomik Yapıdaki Değişim ve 24 Ocak Kararları	36
1.4. Bölgesel Güvenlik Sorunları	39
1.4.1. Petrol Krizi	41
1.4.2. Silah Ambargosu	42
1.4.3. İran'da Rejim Değişimi	42
1.4.4. Afganistan'ın İşgali	44
1.4.5. Yunanistan Sorunu	46
1.5. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Müdahale Hazırlıkları.....	48
1.5.1. Uyarı Mektubu.....	50
1.5.2. Komutanlar Müdahaleyi Tartışıyor	54
1.5.3. Bayrak Harekât Planı'nın Hazırlanması ve Komutanlara Gönderilmesi .	54

2. BÖLÜM

2. ASKERİ MÜDAHALEDEN GÜDÜMLÜ DEMOKRASIYE GEÇİŞ	58
2.1. 12 Eylül Yönetimi	58
2.1.1. Ordunun Fiilen Yönetime El Koyması	58
2.1.2. Askeri Yönetimin Siyasiler İle İlgili Yaptırımları.....	63
2.1.3. Geçici Anayasa ve Kurucu Meclis	69
2.2. Yeni Anayasa Çalışmaları ve 1982 Anayasası.....	71
2.3. Siyasi Partili Hayata Kontrollü Geçiş	76

3. BÖLÜM

3.12 EYLÜL 1980'E GİDEN SÜREÇTE TÜRKİYE'DE İÇ GÜVENLİK İLE İLGİLİ SORUNLAR

3. 12 EYLÜL 1980'E GİDEN SÜREÇTE TÜRKİYE'DE İÇ GÜVENLİK İLE İLGİLİ SORUNLAR	83
3.1. Siyasal Şiddet Hareketleri ve İdeolojik Grupların Tarihsel Süreci.....	83
3.2. Türkiye'de Aşırı Sol Örgütlerin Gelişimi	88
3.2.1. Aşırı Sol Örgütlerin Tarihsel Gelişim Süreci.....	88
3.2.2. DHKP-C'nin Tarihsel Gelişim Süreci.....	92
3.2.2.1. Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKP-C)	92
3.2.2.2. Devrimci Yol (Dev-Yol)	94
3.2.2.3. Devrimci Sol (Dev-Sol).....	94
3.2.2.4. Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (DHKP-C)	96
3.2.3. Türkiye'de İslami İdeolojin Seyri ve Köktendinci Terör.....	98
3.2.3.1. Akıncılar	100
3.3. 12 Eylül 1980'e Giden Süreçte İç Güvenlikte Karşılaşılan Sorunlar	101
3.3.1. 1 Mayıs 1977 İşçi Bayramı Kutlamaları	102
3.3.2. Kahramanmaraş Olayları.....	103
3.3.3. Tarih Olayları	104
3.3.4. Çorum Olayları	106
3.3.5. Siyasal Şiddetin Suikasta Dönüşmesi	107
3.3.5.1. Abdi İpekçi Suikastı	108
3.3.5.2. Cevat Yurdakul Suikastı.....	109

3.3.5.3. Gün Sazak Suikastı.....	109
3.3.5.3. Nihat Erim Suikastı.....	110
3.3.5.4. Kemal Türkler Suikastı	111
3.4. 12 Eylül 1980'e Giden Süreçte İç Güvenlikte Karşılaşılan Sorunları Çözmeye Yönelik Uygulamalar	112
3.4.1. Sıkıyönetim Uygulamaları.....	112
SONUÇ	119
KAYNAKÇA	123

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.r.	: Adı geçen rapor
A.g.t.	: Adı geçen tez
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DEV-GENÇ	: Devrimci Gençlik Federasyonu
DM	: Danışma Meclisi
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
FK	: Fikir Kulüpleri
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
MDD	: Milli Demokratik Devrim
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
p.	: Page
pp.	: Page to page
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
TİKP	: Türkiye İşçi Köylü Partisi

GİRİŞ:

İÇ GÜVENLİK VE İÇ GÜVENLİK ÖRGÜTLERİ

1. İç Güvenlik Kavramı

Güvenlik bir kimsenin veya bir topluluğun tehlikelerden uzak olma, güven içinde bulunması durumudur. Başka bir tanıma göre de bedene zarar verebilecek tehlikeli durumları asgariye indirmeye ya da ortadan kaldırmaya yönelik etkinliklerdir. Bu tanımlardan yola çıkarak güvenliğin iki temel boyutundan söz edebiliriz: Bunlardan ilki güvenliğin nesnel boyutu, diğeri ise öznel boyutudur. Nesnel boyutu, en basit ve sade tanımı ile tehlikenin olmamasıdır. Öznel boyutu ise, tehlikenin olmadığına ilişkin bireysel inanç ve huzurdur.¹

İç güvenlik ise fertlerin ve toplumun güvenlik içinde olması, sağlıklı, barışık bir ortamda ve refah içinde yaşamlarını sürdürebilmeleri şeklinde tarif edilebilir. İç güvenlik hizmeti, geleneksel olarak hukukun uygulanması ve düzenin sağlanmasını ifade eder.²

1.1. Kolluk Kavramı

Kollamak kelimesinden üretilen kolluk terimi zabıta teriminin karşılığı olarak da kullanılmaktadır. Kolluk kavramı kollamak görevini yapan kuruluşu ya da o kuruluş adına görev yapan kişiyi tanımlarken, zabıta kavramı ülke içerisinde asayiş, emniyeti ve güvenliği sağlayan bütün teşkilatları tanımlamaktadır. Kolluk, kamu düzenini ve güvenliğini koruma, kollama; suç ve suçluları bulmakla görevli ve

---

¹ M. Faruk Üzel, *Türkiye’de İç Güvenlik Teşkilatlarının Yeniden Yapılandırılması*, Mersin Üniversitesi, 2008, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. s. 11

² A.g.t, s. 13

gerektiğinde zor kullanma yetkisine sahip olan ve kanunlarla verilen yetkiler çerçevesinde görev yapan bir devlet kuruluşudur.

Dünya tarihine genel olarak baktığımızda devletlerin temel sorununun dış güvenliklerinden ziyade iç güvenlikleri olduğu görülmektedir. Bu bağlamda toplumu bu iç huzursuzluktan kurtarmada, toplumun huzur ve güveni sağlamada kolluk güçlerinin rolü ve sorumluluğu ön plana çıkmaktadır.³

Tarihsel süreç içerisinde iç ve dış güvenliği sağlayan askeri örgüt, iş bölümü ve profesyonelleşme gereğince bir değişime uğramıştır. Askeri örgütün yanında iç güvenlik hizmetlerinden sorumlu güvenlik kuvvetleri de kurulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda kolluk kuvvetleri denildiği zaman sivil otoriteye bağlı kuvvetler kastedilmektedir. Kolluk kuvvetleri denildiği zaman akla ilk olarak polis örgütü gelse de iç güvenlik örgütü olarak polisin ortaya çıkışı yeni bir olaydır. Nitekim polis kentleşmeyle birlikte ortaya çıkmıştır. Oysaki askeri örgütlenme daha eski tarihlere kadar uzanmaktadır.⁴

Jandarma ve polisten oluşan iç güvenlik örgütlenmesine genel kolluk denmektedir. Türkiye bağlamında düşündüğümüzde iç güvenlikten polis ve jandarma sorumlu olmakla beraber, bu örgütlere yardımcı olmak üzere başka kolluk kuvvetleri de bulunmaktadır. Çarşı ve mahalle bekçileri, gümrük muhafaza örgütü, orman muhafaza memurları, köy korucuları ve kır bekçileri, belediye zabıtası ve özel güvenlik örgütü genel kolluğa yardımcı kolluklar olarak değerlendirilebilir.⁵

1.2. İç Güvenlik Örgütleri

Çalışmanın bu kısmında iç güvenlik örgütlerini kolluk kavramı özelinde ele alıp, polis ve jandarma sınıflandırması ve tarihsel gelişim süreçleriyle ele almaya çalışacağız.

---

³ Adem Kızılkaya ve Nevzat Sönmez, “Geçmişten Günümüze Güvenlik İhtiyacı ve Türk Polis Teşkilatı”, *Çağın Polisi Dergisi*, Ankara, Yıl: 2, Sayı: 16, s. 20

⁴ Fikret Tokgöz, “Kolluk Kuvvetleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Cilt 6, s. 1626

⁵ A.g.m, s. 1626

1.2.1. Polis Kavramı

Polis sözcüğü, Yunanca Politeia, Latince Politia sözcüklerinden türemiştir. Polis kavramı köken olarak eski Yunanca'da politika anlamında kullanılmakla beraber başlangıçta site ve şehirleri, şehirdeki devlet ve hükümet faaliyetlerini ve yönetimi ifade etmek için kullanılmıştır.⁶ Günümüzde ise polis sözcüğü güvenlik gücü anlamında kullanılmaktadır.

İnsanların topluluk halinde yaşamaları beraberinde kaçınılmaz olarak güvenliği ön plana getirmiştir. Önceleri kendi güvenliklerini kendileri sağlayan topluluk devlet kurumunun ortaya çıkması ile birlikte toplum içerisindeki düzeni sağlayan kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Uzun bir dönem boyunca askeri teşkilatlar bünyesinde var olan iç güvenlik teşkilatları modern anlamda devlet yapılanmasına geçilmesiyle ayrı ayrı yapılar şeklinde örgütlenmeye başlamıştır.

Bir görüşe göre, kapitalizmin ortaya çıkışı ile devletin ve devlete veya sisteme hâkim olan siyasi ve ekonomik güç sahipleri, mevcut statülerini ve varlıklarını korumak amacıyla polis gücü oluşturmuşlardır. Öte yandan polisin tamamen halka hizmet veren bir güç olması gerektiğini; suç ve suçluya karşı olduğu gibi, gerektiğinde devlete karşı bile halkı korumakla görevli olması gerektiği ileri sürerler.⁷

Diğer taraftan, devlet ve sistem hakkındaki fikirleri açısından kendilerini muhafazakâr olarak tanımlayan kesime göre de, polis sadece halka karşı devletin ve sistemin koruyucusu olan değil, ama aynı zamanda devlete karşı halkın yanında da değil; hem devletin hem de halkın refahı için rol üstlenen bir güçtür.⁸

1.2.2. Jandarma Kavramı

Jandarma kelimesi Fransızca asıllı bir kelime olup “gendarmerie” kelimesinin Türkçe'ye geçmiş halidir. “Gens” ve “d’armes” kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiş olan jandarma kelimesi silahlı adamlar demektir. Fransız Kralı 14. Louis

⁶ Kızılkaya ve Sönmez, a.g.m, s. 20

⁷ A.g.m, s. 21

⁸ A. Hamdi Aydın, *Polis Meslek Hukuku*, Doğus Matbaacılık, Ankara, 1996, s. 7-8

zamanında jandarma, kralın muhafız kıtası anlamında kullanılmaktaydı. 10.03.1983 yılında kabul edilen 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanununa göre ise jandarma “Türkiye Cumhuriyeti Jandarması, emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan ve diğer kanun ve nizamların verdiği görevleri yerine getiren silahlı, askeri bir güvenlik ve kolluk kuvvetidir.”⁹

2. Türkiye’de İç Güvenlik Örgütleri

Çalışmanın bu başlığı altında Türkiye’de iç güvenlik örgütlerinin Eski Türk Devletleri’nden günümüze tarihsel gelişim sürecini ve geçirdiği evrimi ele alınacaktır.

2.1. Türkiye’de İç Güvenlik Örgütlerinin Tarihsel Gelişimi

2.1.1. İç Güvenlik Örgütlerinde Ortak Dönem

Eski Türk devletlerinden itibaren kamu düzeninin ve güvenliğinin sağlanmasında polislik hizmetleri askeri örgütlenme içerisinde yürütülmüştür. Ancak 1845 tarihinde polis teşkilatının ayrı bir örgüt olarak ortaya çıkmasıyla birlikte güvenlik hizmetlerinde asker ve polis örgütleri bağımsız makamlar olmuştur. Bu nedenle Türkiye’de iç güvenlik teşkilatlarının gelişim sürecini incelerken 1845 tarihine kadar olan dönemini ortak dönem olarak adlandırdık.

2.1.1.1. Eski Türk Devletlerinde Kolluk Hizmetleri

Eski Türk devletlerinde, kamu düzeni ve güvenliği ulusal savunma ile birlikte yürütülmüş ve polislik hizmetleri askeri örgütün özelliklerini göstermiştir.¹⁰ Eski Türklerde polis kelimesinin karşılığı olarak Moğolca “Daruga” sözcüğünün karşılığı olan “Yarkan” terimi kullanılmıştır. Yarkan polis, dedektif, cellat; daruga

---

⁹ Üzel, a.g.t, s. 15-16

¹⁰ Halim Alyot, *Türkiye’de Zabıta (Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu)*, Kanaat Basımevi, Ankara, 1947, s. 11

ise gece bekçisi, polis memuru vergi tahsildarı anlamında kullanılmıştır. Bu kelimelerin her ikisine de Uygur metinlerinde rastlamakla birlikte kolluk tarihimizin en eski yazılı belgesi Tonyukuk Kitabesidir. Polis teriminin karşılığı olarak “Karakol” sözcüğü de kullanılmıştır. Dirlik ve düzeni sağlayanlara karakol, bu işlerin yürütüldüğü yerlere ise karakolhane adı verilmiştir.¹¹

Eski Türk devletlerinde ülkenin emniyet ve asayiş tahran ve tigin denilen genel valiler ile yargın denilen zabıta amirleri tarafından sağlanmıştır. Göktürk Devleti zamanında ise ülkenin emniyet ve asayişinden şad, sagun, tekin, tudun, tahran, inal, çur, köl-erkin denilen görevlilerce sağlanmıştır.¹²

Emniyeti ve asayiş hizmetleriyle ilgili kurumlara ve bu konu ile ilgili görevli kişilere ilk olarak VIII. yy’da rastlanmıştır. Eski Türklerde geçerli olan kurala göre bir mahallede ya da köyde hırsızlık suçu işlenir ve suçlu bulunamazsa zarar o yerin ahalisine ödettirilirdi. Bu sayede suçlularla işbirliği yapılması önlenmeye çalışılmıştır. Öte yandan devlet gücüne rağmen kişilerin kendi haklarını kendilerinin araması da affedilemeyen bir davranış olarak görülmüştür. Aksi taktirde devletin zaafa uğrayacağı ve kargaşa ortamının doğacağı düşünülmüştür.¹³

Selçuklular döneminde ise bir ilin mülki ve askeri idaresi subaşılar tarafından yürütülmüştür. “*Subaşılar aynı zamanda ordu kumandanı olarak da görev yapmaktaydılar. Bunlar aynı zamanda buldukları bölgenin emniyet ve asayişini sağlamakla da görevliydiiler.*”¹⁴ İl merkezlerinde askerlik ve yönetim işlerine bakan subaşılar aynı zamanda buldukları yerlerin düzen ve güvenliğini sağlamış, savaş zamanında ise tımarlı sipahilere komuta etmişleridir.

Anadolu Selçuklu Devleti’nin yıkılmasından sonra Anadolu’da kurulan Beylikler döneminde de ülkenin genel emniyet ve asayiş subaşılar tarafından sağlanmıştır. Bu subaşılardan güçlenerek kendi beyliklerini kurduklarını da

---

¹¹ İsmail Metin, “Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Cilt 6, s. 1637

¹² Üzel, a.g.t, s. 50-51

¹³ Mehmet Ali Coşkun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Açıldıktan Sonra 1938’e Kadar Türk Emniyet Teşkilatının Yapılandırılması, Gazi Üniversitesi, 2007, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 2

¹⁴ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi-Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu, 1995, Ankara, s. 512-514

görmekteyiz. Öyle ki Aydın oğlu Mehmet Bey Germiyan ordusunda görevli bir subaşı iken İzmir ve çevresinde Aydınogulları Beyliği'ni kurmuştur.

Eski Türklerde kamu düzen ve güvenliğine ilişkin yasalar da çıkartılmıştır. Emniyet ve asayişini sağlamaya ilişkin olarak üç önemli kanunun varlığından bahsedebiliriz. Oğuz Han'ın Oğuz Türesi'nde, Cengiz Han'ın Uluğ Yasası'nda ve Timur'un Tüzükat'ında suçların önlenmesi ve suçluların yakalanması ile ilgili hükümlere yer verilmiştir.¹⁵

Oğuz Türesi adı altında bahsedilen bazı kanunlar Oğuz Han ile özdeşleştirilmiştir. Oğuz Han örf ve idareye ait olan kanunları derleyip topladığı için bu adla anılmıştır. Bu hükümlerden bazıları şu şekildedir:

a-) Bir kimse varuğumuzdan mukarrer olmuş yasağa bir keret hilaf etse ana dil ile öğüt vereler ve eğer giru (bir daha) muhalefet ederse gereği gibi tehdit ve cevredeler ve üçüncü keret ise irak yere Hatun (Çin) tarafından ıssız yazılara, ovalara ki anda il, kavim, kabile yoktur, yılda iki keret avcılar varırlar, anda göndereler, anda dura bir müddet sonra geri getireler. Eğer uslanıp akıl olursa fabiha ve illa zindana bırakalar. Andan dahi çıksa mütenebbih olmasa cümle ağalar derlenüp masalihatını görüp yasağa götüreler.

b-) Her kim kendi evi içini arı (temiz) tutabilirse, mülk ve iklimi dahi uğrıdan (hırsızdan) arıdabilir.

c-) Yavuzların (hırsızların) kulağını burup (büküp) koyuvermek şuna benzer ki, kurdu tutup anda verip koyuvereler. Uğrı ve harami şerirlere inanmak olmaz. Şol kişininki şeri malum ola onu öldürmek gerektir. Kovup ilden çıkarmaktan ki yılan ve uruku kendi evinden alıp komşu evine bırakmak olmaz."¹⁶

Eski Türklere ilişkin kanunlardan birisi de Uluğ Yasası'dır. Asayiş ve güvenliğe ilişkin hükümler içeren bu yasa ile Cengiz Han tarafından yürürlüğe

---

¹⁵ Derviş Okçabol, Meslek Tarihi, 1938, s. 8-9

¹⁶ Coşkun, a.g.t, s. 6

konmuştur. Büyük çapta hırsızlığın, adam öldürme, yol kesme ve savaştan kaçmanın cezası ölüm; adi hırsızlıkların cezası ise dayak olarak saptanmıştır.¹⁷

Suçların önlenmesine ilişkin hükümlerin yer aldığı diğer bir metin de Timur'un Tüzükatı'dır. Timur'un oğullarına öğütlerini taşıyan Tüzukat o dönemin kanunlarını içermektedir. Ayrıca Timur, hâkim ve zabıta amiri görevini üstlenen tarhanların hukuk imtiyazlarını kaldırarak yerlerine kadıları tayin etmiştir.¹⁸

2.1.1.2 Osmanlı Devleti Döneminde Kolluk Hizmetleri

2.1.1.2.1. 1299-1453 Dönemi

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayıp İstanbul'un fethine kadar olan bu dönemde güvenlik hizmetleri Eski Türk devletlerinde olduğu gibi askeri örgütlenmeler içinde yer almış, komutanlar aynı zamanda kolluk yöneticileri olarak da görev yapmışlardır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin bilinen ilk subaşı Gündüz Bey'dir. Subaşılar asayiş hizmetlerinin yanı sıra belediye zabıtası görevini de yerine getirmişlerdir. Barış zamanında askerlerin eğitim ve disiplin işleriyle uğraşan ve bölgelerinin dirlik ve düzenini sağlayan subaşılar, savaş zamanının da ise yetiştirdikleri askerlere komuta etmişlerdir.¹⁹

Güvenlik örgütlerinin en üst makamı olarak sadrazamları görmekteyiz. Sadrazamlar genel denetim görevini yerine getirirken tebdil çuhadarları olarak adlandırılan ve sivil olarak görev yapan istihbarat sorumlularını kullanmışlardır. Sadrazamın emrinde bulunan subaşılar ise yasakçı adı verilen askerlerle başkent in dirlik ve düzenini sağlamışlardır. Yasakçıların yanında, geceleri güvenliği sağlayan ve gece bekçiliği yapan aseslerin ve onların amiri asesbaşılar da 14. Yüzyılın ortalarından itibaren güvenlik hizmetlerinde yer almaya başlamıştır. Başkent dışında kalan yerlerde ise beylerbeyi ve sancakbeyi yönetimlerindeki askerler aracılığıyla kamu düzen ve güvenliğini sağlamışlardır.²⁰

---

¹⁷ A.g.t, s. 7

¹⁸ Aynı yer

¹⁹ İsmail Metin, a.g.m, s. 1637

²⁰ Kızılkaya, Sönmez, a.g.m, s. 17

2.1.1.2.2. 1453-1826 Dönemi

İstanbul'un fethinden başlayıp II. Mahmut'un yeniçeri ocağını kaldırmasına kadar olan bu dönemde, II. Mehmet, Karıştıran Süleyman Bey'i İstanbul'un imar, emniyet ve asayişini sağlamak için subaşı olarak görevlendirmiştir.²¹ İstanbul'un alınmasından hemen sonra yeniçeri örgütünün gelişmesiyle subaşı ünvanı yavaş yavaş şehir ve kasabaların sadece güvenlik işleriyle uğraşan kişilere verilmeye başlamıştır.

Bu dönemin başından itibaren başkent in asayiş ve güvenliğinin sağlanmasında başta yeniçeriler olmak üzere, yeniçeri ağası, bostancıbaşı, cebecibaşı, topçubaşı ve kaptanpaşa da yetkili olmuşlardır. Yine bu dönemde de kadılar kolluk görevlerini yapmaya devam etmişler, adli, idari ve yerel yönetimin yanında güvenlik hizmetleriyle ilgili de yetkili kılınmışlardır. Taşrada ise iç güvenliğin sağlanmasında kapıkulu ve eyalet askerleri görevlendirilmiş, şehir ve kasabalarda kollukçular, yasakçılar ve bekçiler kolluk görevini yürütmüşlerdir.²² Edirne şehri ve çevresinde bostancı ocağı polisiye hizmetleri yerine getirirken, Halep ve çevresinde ise çöl beyleri tarafından bu görev yerine getirilmiştir. Ayrıca yine bu dönemde böcekçibaşılar suçluları izleme ve yakalama işleriyle uğraşırken, istihbarat işleriyle de baştebdil denilen kişi görevlendirilmiştir.²³

2.1.1.2.3. 1826-1845 Dönemi

Yeniçeri ocağının lağvedilmesinden polis teşkilatının kurulmasına kadar geçen bu dönemde polisiye hizmetleri de yürütmek üzere yeni bir askeri örgüt ihdas edilmiş ve serasker ünvanını taşıyan bu yeni örgütün komutanı yeniçeri ağasının iç güvenliğe ilişkin yetkileriyle donatılmıştır. Yine aynı yıl çıkarılan İhtisap Ağalığı Nizamnamesi'yle de İhtisap Nezareti kurulmuş ve güvenlik hizmetlerini yürütmekle görevlendirilmişlerdir.²⁴

---

²¹ Üzel, a.g.t, s. 53

²² İsmail Metin, a.g.m, s. 1637-1638

²³ Kızılkaya, Sönmez, a.g.m, s. 17

²⁴ Üzel, a.g.t, s. 54

Bu dönemde de gerek merkezin gerekse taşranın güvenlik hizmetleri birbirinden farklı örgütler tarafından yürütülmüş ve güvenlik hizmetlerinde birlik ve bütünlük sağlanamamıştır.

3. Polis Teşkilatının Tarihsel Gelişim Süreci

Polis teşkilatının kuruluşuna kadar askeri kurumların içerisinde yer alan polislik kurumu 10 Nisan 1845 tarihinde polis teşkilatı kurulunca ayrı bir güvenlik birimi olarak örgütlenmeye başlamıştır. 1 Temmuz 1800 tarihli Paris Emniyet Müdürü'nün Görevlerini Düzenleyen Kararname adlı metin esas alınarak hazırlanan ilk polis nizamnamesi 1845 tarihinde kabul edilerek polis teşkilatı kurulmuştur. Polis teşkilatının kurulması güvenlik hizmetlerindeki ikiliği ortadan kaldırmamış polisiye hizmetler merkezde seraskerlik, ihtisap ağalığı ve polis örgütü; taşrada ise sipahiler ve Asakir-i Mansure alayları aracılığıyla yürütülmüştür.²⁵

3.1. Zaptiye Müşirliği Dönemi

1846 yılında II. Abdülhamit döneminde idari, adli ve ceza muhakemelerinin nezaret işlerine bakacak Zaptiye Müşirliği kurulmuştur. Polis hizmetlerinin Serasker tarafından yönetilmesinin askerlerin asıl görevlerini aksatmasından dolayı, yalnızca polis hizmetlerini yürütmek için ve seraskerlikten bağımsız olarak, Zaptiye Müşirliği, Zaptiye Müşir Yardımcılığı ve emniyet hizmetleriyle ilgili kanunları hazırlamak için Divan-ı Zaptiye kurulmuştur. Ancak daha sonra Divan-ı Zaptiye kaldırılarak yerine Meclis-i Tahkik kurulmuştur. Hem İstanbul'un hem de eyaletlerin emniyet işleri, Zaptiye Müşirliği tarafından yürütülmüş ve bu makam ikinci defa olarak 1867'de kurulmaya girişilen polis teşkilatının ve jandarma teşkilatının bağlı olduğu tek yer olmuştur. Bundan dolayı 1867 yılından 1879 yılına kadar geçen bu döneme Tevhid-i Zabıta dönemi de denmektedir.²⁶

---

²⁵ İsmail Metin, a.g.m, s. 1638

²⁶ Üzel, a.g.t, s. 55

3.2. Zaptiye Nezareti Dönemi

Tanzimat ve ıslahat hareketleri döneminde Avrupa'daki örneklere uygun bir şekilde polis teşkilatı kurulması fikri belirmiş ve 1879 yılında Zaptiye Nezareti kurulmuştur. Başlangıçta İstanbul ve çevresinde teşkilatlanan Zaptiye Nezareti, daha sonra ülke çapında genişleyerek tüm merkez ve taşra polis kuruluşları bu Nezaret tarafından tek merkezden yönetilmiştir. Bunu izleyen yıllarda da 6 Aralık 1896 ve 19 Nisan 1907'de polis nizamnameleri yayınlanmıştır. 19 Nisan 1907 tarihli polis nizamnamesi uzun süre uygulanmıştır ve yabancı etkilerden uzak bir şekilde kaleme alınmıştır.²⁷

19 Nisan 1907 tarihli polis nizamnamesine göre önleyici zabıta hizmetleri, siyasi zabıta hizmetleri ve adli zabıta hizmetlerini yürütecek olan polis, serkomiser, ikinci komiser, üçüncü komiser, komiser muavini ve polis memuru olarak beş sınıfa ayrılmışlardır.²⁸

3.3. Meşrutiyet Dönemi

1909 yılında, 31 Mart Ayaklanmasının arka planında yer aldığı düşünülerek kapatılan Zaptiye Nezaretinin yerine Fransız ve Alman polis teşkilatları örnek alınarak 22 Temmuz 1909 tarihinde çıkarılan İstanbul Vilayeti ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Teşkilatlarına Dair Kanun ile Dâhiliye Nezareti ve Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü ile İstanbul, İzmir, Adana Polis Müdürlükleri kurulmuştur.

Milli Mücadele döneminde İstanbul ve Ankara ayırımına son vermek için 24 Haziran 1920'de Milli Hükümet tarafından Emniyet-i Umum Müdürlüğü kurulmuştur. 1922 yılında ise İstanbul'da faaliyet gösteren Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü, Ankara'da faaliyet gösteren Emniyet Umum Müdürlüğü'ne bağlanmıştır.²⁹

---

²⁷ A.g.t, s .55

²⁸ Adem Kızılkaya, Nevzat Sönmez, a.g.m, s. 18

²⁹ Üzel, a.g.t, s. 56

3.4. Cumhuriyet Dönemi

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra İstanbul Polis Müdürü Umumiyesi, Ankara Emniyeti Umum Müdürlüğü'ne bağlanmış, böylelikle Emniyet Teşkilatı'ndaki iki başlılıkta ortadan kaldırılmıştır. Cumhuriyet resmen ilan edilmeden önce Ankara'da kurulan Milli Hükümet 24 Haziran 1920'de Emniyet-i Umumiye bir umum müdür, bir müdür muavini, seyrüsefer şubesi, memurin şubesi ve altı kişilik teftiş kurulu ile çalışmalarına başlamıştır.³⁰ Kuruluşundan itibaren profesyonelleşmesi ve yetkilerinin artırılması için çalışmalar yapılan Emniyet Teşkilatı'nda, 1907 ve 1913 nizamnameleri 1932 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1926 yılına gelindiğinde emniyet hizmetleri 20 ilde polis müdürleri, 5 ilde merkez memurları, 23 ilde serkomiserler, 8 ilde ikinci komiserler ve 7 ilde de komiser muavinleri tarafından yürütülmüştür.³¹

Cumhuriyet döneminde emniyet teşkilatının yapısıyla ilgili ilk kanun değişikliği 1930 yılında yapılmıştır. 24 Mayıs 1930 tarihinde yürürlüğe giren 1624 sayılı Dâhiliye Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanunla, Emniyet-i Umumiye Umum Müdürlüğü'nün adı Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü olarak değiştirilerek teşkilat yapısı yeniden düzenlenmiştir. Bu yeni değişikliğe göre Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü altı birime ayrılmaktaydı. "Birinci Şube genel güvenliğe ait işlerle, İkinci Şube idari, beledi ve adli işlerle, Üçüncü Şube özlük işleri, öğretim, saymanlık, donatım işleriyle, Dördüncü Şube yabancılar ile ilgili işlerle, Beşinci Şube zabıtaya ilişkin teknik, istatistik ve yayın işleriyle ve son olarak müdüriyete ait haberleşme işlerini yürüten ve iş sahiplerinin başvurularıyla ilgilenen Evrak Bürosu olmak üzere görev yapılacaktır."³²

30 Haziran 1932 tarihinde emniyet teşkilatının ilk bağımsız teşkilatlanma kanunu çıkarılmış ve 2049 sayılı Polis Teşkilatı Kanunu'yla yeni bir yapılanmaya gidilerek teşkilatlanmaya ilişkin konular yeniden düzenlenmiştir. Polisin görev ve yetkileriyle ilgili kanuni düzenleme olan Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ise 4 Temmuz 1934 tarihinde çıkarılmıştır. Bu kanunun uygulanmasını göstermek

³⁰ Üzel, a.g.t, s. 57

³¹ Mustafa Çufalı, "Cumhuriyet Döneminde Emniyet Teşkilatının Gelişimi", Çağın Polisi Dergisi, Ankara, Yıl: 2009, Sayı: 72, s. 35

³² Nihat Dünder, 150. Kuruluş Yıldönümünde Türk Polisi, Emniyet Genel Müdürlüğü, 1995, s. 35

amacıyla da 7 Nisan 1938’de Polis Vazife ve Salahiyet Nizamnamesi hazırlanmıştır. 4 Haziran 1937 tarihinde ise bugünde yürürlükte olan 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla beraber Emniyet Teşkilatının merkez ve taşra teşkilatları, görevleri, personelin giyimi ve özlük hakları gibi konular yeniden düzenlenmiştir.³³

4. Jandarma Teşkilatının Tarihsel Gelişim Süreci

4.1. Kuruluş Dönemi

Osmanlı Devleti döneminde Seraskerlik makamına bağlı olarak kurulan Zaptiye Müşirliği’nin kuruluş tarihi olan 1846 tarihi jandarma teşkilatının da kuruluş tarihi olarak sayılmaktaydı. Fakat Harp Tarihi Başkanlığı’nda yapılan çalışmalarda Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nun ilanından hemen sonra jandarma teşkilatının kurulduğu anlaşılmıştır. Tanzimat Dönemi’nde valilerin atamaları merkezden yapılmaya başlanmış ve valilerin emrine de subaylar atanmıştır. Tanzimat Fermanı’nda yer alan “emniyet-i can ve ırz ve namus ve mal” maddesini yerine getirmek amacıyla Umur-u Zaptiye kurulmuştur.³⁴

4.2. Zaptiye Müşirliği Dönemi

1846 tarihinde kolluk görevini yerine getiren kuruluşlar tek çatı altında toplanmış ve Zaptiye Müşirliği kurulmuştur. Böylelikle eyalet ve sancaklardaki Umur-u Zaptiye hizmetleri Zaptiye Müşirliği’ne bağlanmıştır. 1869 yılına kadar yasal dayanağı olmaksızın emirname ve kadıların fetvalarına göre yürütülen iç güvenlik hizmetleri, bu tarihte çıkarılan Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi ile bir düzene oturmuştur.³⁵

---

³³ Mustafa Çufalı, a.g.m, s. 35-36

³⁴ Fikret Tokgöz, a.g.m, s. 1628-1629

³⁵ A.g.m, s. 1629

14 Haziran 1869 tarihli Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi ile Zaptiye Müşirliği yasal bir düzenlemeye kavuşmuştur. Öte yandan 1870-1872 yıllarında cezaevi müdürleri ve gardiyanlar da bu teşkilata bağlanmıştır.³⁶

Avrupa devletlerindeki kolluk teşkilatına benzer modern bir kolluk teşkilatı kurmayı hedefleyen Sadrazam Sait Paşa Fransa ve İngiltere'den subaylar getirmiştir. Sait Paşa 20 Kasım 1879 tarihinde seraskerliğe teşkilatın yeniden düzenlenmesi için emir vermiştir. Bu bağlamda yeniden düzenlenecek olan teşkilatın ismi de ilk defa "Jandarma" olmuştur.³⁷

Zaptiye teşkilatının ülkenin her yerinde aynı anda kurulması mümkün olmamıştır. Nitekim 1871 tarihine gelindiğinde Rumeli ve Suriye bölgelerinde her biri beş atlı taburdan kurulu ve her taburda üç süvari bölüğü ve üç ya da daha fazla piyade bölüğü olmak üzere toplam 13 zaptiye alayı bulunmaktaydı.³⁸

Zaptiyenin adli görevleri suç işleyenlerin yakalanarak hükümete teslim etmek, hükümlülere muhafaza ederek gerektiğinde bir yerden başka bir yere sevk ve nakillerini gerçekleştirmek ve cezaevlerini idare etmektir. İdari görevleri ise devriye gezmek, kamu düzeninin bozulmasına engel olmak, yollarda güvenliği sağlamak ve pasaport memurlarına yardım etmektir.³⁹

4.3. Jandarma Dairesi Dönemi

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanmasının ardından orduda ıslahat hareketleri hızlanmış ve bu arada da Zaptiye Müşirliği yeniden düzenlenmiştir. Bu dönemde zaptiye adı jandarma olarak değiştirilmiş ve Zaptiye Müşirliği yerini Jandarma Dairesi Reisliği'ne bırakmıştır. 1879 yılına gelindiğinde de Fransız Jandarma Nizamnamesi Türkçe'ye çevrilerek Asakir-i Zaptiye

---

³⁶ Taran Avcı, *Kolluk Olarak Jandarmanın İşlevi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, 2009, s. 38

³⁷ A.g.t, s. 38

³⁸ Necdet Koparan, *Türk Jandarma Teşkilatı (1908-1923)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, 2007, s. 9

³⁹ Alyot, a.g.e, ss. 100-101

Nizamnamesi yeniden düzenlenmiştir. Bu nizamnameyle birlikte jandarmanın kuruluş, görev, atama ve yükselmesiyle ilgili konular yeniden düzenlenmiştir.⁴⁰

4.4. Meşrutiyet Dönemi

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Avrupa'dan jandarma teşkilatının eğitim ve düzeni için subaylar getirilmiştir. Yine bu dönemde Selanik'te ilk jandarma subay okulu açılmış, ordudan seçilen subaylar burada kolluk eğitiminden geçirilmişlerdir. 1913'ten Cumhuriyet'in ilanına kadar Balkanlar, Kuzey Afrika ve Güney Arap Yarımadasındaki jandarma birlikleri Anadolu ile Kuzey Arap Yarımadası'na çekilmişlerdir.⁴¹

II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber, idari teşkilatta olduğu gibi ordu teşkilatında da yenileşme faaliyetleri başlamıştır. Bu bağlamda Fransa'dan 10 subay ve İngiltere'den 6 subay getirilmiş; bu subaylar Selanik, Kosova ve Manastır'daki jandarma mütahhaz müfettişliklerinde ve İstanbul'da görevlendirilmiştir.⁴²

4.5. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde jandarmaya ilişkin ilk yasa olan 1706 sayılı Jandarma Kanunu 10 Haziran 1930 tarihinde çıkarılmıştır. Jandarma teşkilatının kuruluş, kadro ve görevlerinin saptandığı bu yasaya ilişkin tüzük ise 1937 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Öte yandan 1956 tarihinde çıkarılan bir yasa ile de sınır, kıyı ve karasularımızın korunması görevi jandarma teşkilatına verilmiştir.⁴³

---

⁴⁰ Fikret Tokgöz, a.g.m, s. 1629

⁴¹ A.g.m, s. 1629-1630

⁴² Avcı, a.g.t, s. 39

⁴³ Fikret Tokgöz, a.g.m, s. 1630

1. BÖLÜM

12 EYLÜL 1980 MÜDAHALESİNE GİDEN SÜREÇ

1.1. Siyasal İstikrarsızlık ve Koalisyon Hükümetleri

1970’li yılların Türk siyasi hayatını incelediğimizde önümüze çıkan tablo hep aynıdır: İstikrarsızlık ve aritmetik hesaplarla kurulmuş hükümetler. 12 Eylül müdahalesine giden süreçte yapılan iki genel seçimde de hayal kırıklığı yaşanmış ve Türkiye özlediği siyasi istikrara yine kavuşamamış, çıkar ilişkilerine dayalı koalisyon hükümetlerince yönetilmek zorunda kalmıştır.

Yetmişli yılların Türk siyaseti 14 Ekim 1973’ten 12 Eylül 1980’e kadar devam eden bir süreci kapsamakla birlikte; bu dönemde iki genel seçim yapılmış ve yedi hükümet kurulmuştur. (I. Bülent Ecevit Hükümeti -28 Ocak 1974 / 17 Kasım 1974-, Sadi Irmak Hükümeti -17 Kasım 1974 / 31 Mart 1975-, IV. Süleyman Demirel Hükümeti -31 Mart 1975 / 21 Haziran 1977-, II. Bülent Ecevit Hükümeti - 21 Haziran 1977 / 21 Temmuz 1977-, V. Süleyman Demirel Hükümeti -21 Temmuz 1977 / 5 Ocak 1978-, III. Bülent Ecevit Hükümeti -5 Ocak 1978 / 12 Kasım 1979-, VI. Süleyman Demirel Hükümeti -12 Kasım 1979 – 12 Eylül 1980). Gerek 14 Ekim 1973 genel seçimlerinde ve gerekse 5 Haziran 1977 genel seçimlerinde hiçbir parti hükümet kurmak için salt çoğunluğu elde edememiş ve büyük hükümet krizleri yaşanmıştır. Bu dönemde kurulan hükümetler ya koalisyon hükümeti ya da azınlık hükümeti olarak görev yapmış ve uzun ömürlü olamamışlardır.⁴⁴

1.1.1. Soldaki Yükseliş ve Sağdaki Bölünme

Türk siyasetinin yetmişli yıllarına damgasını vuran en önemli gelişmelerden ikisi, soldaki yükseliş ve sağdaki bölünme olmuştur. 1973 genel seçimleri öncesi parti ideolojisini yenileyip, geçmişini eleştiriye tabi tutarak giren CHP oyların %

---

⁴⁴ Davut Dursun, *12 Eylül Darbesi*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2005, s. 18

33,3'ünü almış seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır.⁴⁵ Altmışlı yılların ortalarında ideolojik olarak ortanın solunda yer alan CHP, Mayıs 1972'de yönetim kadrosunun yenilenmesi ve Ecevit'in genel başkanlığa gelmesinin ardından sol kulvarda yer almaya başlamıştır.⁴⁶

CHP'nin değişimi ve kendini yenilemesi "Ak Günlere" adını verdikleri seçim bildirgesine de yansımıştır. 1969 yılında yayınladıkları "Düzen Değişikliği Programı" ile birçok noktada ciddi farklılıklar içeren bu yeni programda ilk defa dine bir bölüm ayrılmış ve inanç özgürlüğünün tıpkı düşünce özgürlüğü gibi demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olduğu belirtilmiştir.⁴⁷ Bizzat Ecevit tarafından kaleme alınan bu seçim bildirgesi sorunlara getirdiği teşhisler ve önerdiği çözüm yollarıyla Türkiye'nin demokratik gelişimi açısından da önemli bir belgedir.⁴⁸

CHP ortanın solu politikasını kendi içerisinde devrimci bir çizgiye yönelerek demokratik sol kulvara taşımıştır. Devletçi, statükocu, elitist parti görüntüsünden popülist ve halkçı bir parti görüntüsüne doğru bir değişim yaşamıştır. Yaşanan bu değişim ve ideolojik kimlik dönüşümü partinin oy tabanına da yansımıştır. 1973 genel seçimleri öncesinde tarım ve sanayi burjuvazisinin küçük bir kesimi ile sivil ve asker bürokrasinden destek gören CHP, artık büyük şehir merkezlerindeki işçi kesimi ve gecekondu kesiminden de ciddi miktarda oy almayı başarmıştır.⁴⁹

CHP'nin 1973 genel seçimlerinden başarı ile çıkmasını sadece ideolojik kimliğindeki değişimle ilgili değildir. Aynı zamanda tüm sol akımları kendi bünyesinde toplaması da bunda etkili olmuştur. 1960'lı yıllarda belli bir başarı gösteren Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) 1971'de kapatılmasıyla sol kesimin yöneleceği bir boşluk meydana gelmiştir. TİP'in kapatılmasıyla oluşan bu boşluk yeni CHP'nin Ecevit liderliğinde sol kulvara yerleşmesiyle beraber doldurulmuştur. Öte yandan 1969 seçimlerinde belli bir başarı göstermiş olan Türkiye Birlik Partisi'nin (TBP) önemini kaybetmesi de CHP'ye yönelişi arttırmıştır. CHP'nin kulvar değiştirmesi sonrasında partiden ayrılanlarca kurulan Milli Güven Partisi

---

⁴⁵ A.g.e, s. 19

⁴⁶ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 2008, s. 215-129

⁴⁷ Dursun, a.g.e, s. 20

⁴⁸ Çavdar, a.g.e, s. 227

⁴⁹ Dursun, a.g.e, s. 20

(MGP) ile Cumhuriyetçi Parti'nin birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi'ni (CGP) kurmaları ve 12 Mart sürecindeki tavırları sola destek veren kesimleri CHP'ye yöneltmiştir.⁵⁰

1973 genel seçimlerinde olduğu gibi 5 Haziran 1977 genel seçimlerinde de yükselişini sürdüren CHP, seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. Oylarını % 8.1 oranında arttırarak % 41.4 oranında oy alan CHP, 213 sandalye kazanmıştır. Yetmişli yıllardaki toplam sol oylara baktığımızda soldaki yükselişi açıkça görebiliriz. Öyle ki 1965 genel seçimlerinde CHP % 28.7 ve TİP % 3 oy almış ve toplamda sol oylar % 31.7 oranındayken, 1969 seçimlerinde CHP % 27.3, TBP % 2.8 ve TİP % 2.8 oy almış, sol oylar toplamda % 32.9 oranında kalmıştır. 1973 seçimlerinde sol oylar yükselişini sürdürmüş, CHP % 33.3 ve TBP % 1.1 oranında oy alarak sol oylar toplamda % 34.4 olmuştur.⁵¹

Yetmişli yıllarda sol yükselişini sürdürürken sağ kulvarda yer alan partiler bölünme yaşamıştır. İdeolojik kimliğinde değişim yaşayan CHP sadece iki kez bölünme yaşarken, sağ siyasetin en önemli partisi konumunda olan AP, Demirel'in izlediği politikalarından dolayı kendisine destek veren farklı toplum kesimlerinin çatışmasına neden olmuştur. Sağdaki bölünmelere değinmeden önce CHP içindeki bölünmelere baktığımızda ilk bölünmenin 18 Ekim 1966 tarihli 18. Kurultayda Ecevit ve ekibinin parti yönetimini ele geçirmesi sonrasında Turhan Feyzioğlu ve arkadaşlarının partiden istifa ederek 12 Mayıs 1967 tarihinde Milli Güven Partisi'ni kurmaları ile gerçekleşmiştir. İkinci bölünme ise 14 Mayıs 1972 tarihli parti kurultayında Ecevit'in genel başkan seçilmesiyle Kemal Satır ve arkadaşlarının CHP'den ayrılarak Cumhuriyetçi Parti'yi kurmalarıyla gerçekleşmiştir. Fazla bir varlık gösteremeyen Cumhuriyetçi Parti 1973 seçimleri öncesinde Milli Güven Partisi ile birleşmiş ve Cumhuriyetçi Güven Partisi adıyla yeni bir parti ortaya çıkmıştır.⁵²

Sağda yer alan bütün kesimleri kendi şemsiyesi altında toplamayı başaran AP, merkeze doğru kayıp, kenar kesimleri ihmal ettikçe parti içerisindeki çatışmalar ve bölünmeler kendini göstermeye başlamıştır. Demirel'in 1969 seçimleri sonrasında

---

⁵⁰ A.g.e, s. 21

⁵¹ A.g.e, s. 22

⁵² A.g.e, s. 23

muhafazakârları hükümetin dışında tutması partinin bölünme sürecine girmesinde etkili olmuştur. 1960'larla birlikte kentleşmenin hızlanması ve sosyo-ekonomik gelişmeler beraberinde toplumun sistem üzerindeki taleplerinin artmasını getirmiş, AP'nin politikalarını kendileri için yeterli bulmamaları da partinin bölünmesini gündeme getirmiştir. Necmettin Erbakan tarafından kurulan Milli Nizam Partisi ise ithal ikameci sanayi politikalarıyla büyüyen büyük burjuvaziye karşı küçük ticaret burjuvazisini korumaya yönelik bir parti olarak kurulmuş ve sağ seçmenin toplumsal tabanını bölmüştür. Demokratik Parti ise aynı politikalardan zarar gören tarım burjuvazisini, AP ile özdeşleşen sanayi burjuvazisine karşı korumak amacıyla AP'nin bölünmesi sonucu, bir tepki ile kurulmuş ve sağdaki bölünmenin bir diğer örneğini oluşturmuştur.⁵³

1973 genel seçimleri AP'nin sağ siyasetteki en güçlü parti konumundan uzaklaşmaya başladığının ve sağdaki bölünmenin habercisi olmuştur. Öyle ki AP ancak % 29.8 oranında oy elde edebilmiştir. MSP oyların % 11.8'ini, DP ise % 11.9'unu almıştır. MHP'nin % 3.4, MP'nin % 0.6 ve CGP'nin % 5.3 oranında oy aldığını göz önünde bulundurduğumuzda sağ siyasetteki oyların ne denli bir bölünme yaşadığını anlayabiliriz. CGP her ne kadar CHP'nin bölünmesiyle kurulan bir parti olsa da savunduğu temel politikalar sağ siyasete daha yakın olmuştur.⁵⁴

Sağ siyasetteki bölünmüşlük 1977 seçimlerinde de kendini göstermiştir. 1977 genel seçimlerinde AP % 36.9 oranında oy olsa da birinci parti olamamıştır. MSP % 8.6, MHP % 6.4, DP % 1.9 ve CGP % 1.9 oranında oy almıştır. Seçimlerden CHP birinci parti olarak çıksa da tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğa ulaşamamıştır. Seçim öncesi yaşanan terör olayları ve istikrardan uzak ortam seçimlere katılım oranını % 72.4'e kadar düşürmüş ve halkın siyasilere olan güvenini azaltmıştır.

---

⁵³ A.g.e, s. 24

⁵⁴ A.g.e, s. 25

1.1.2. Kazananı Olmayan Seçimler

12 Mart Muhtırasının ardından gerçekleştirilen 14 Ekim 1973 ve 5 Haziran 1977 genel seçimleri beklenen ümitleri gerçekleştirememiş ve “kazananı olmayan” seçimler olmuştur. Özellikle 1973 seçimlerinin ardından koalisyon hükümetleri devri başlamış, bununla birlikte sağ-sol ayrışmasının şiddete ve teröre dönüştüğü, istikradan uzak bir ortam 12 Eylül müdahalesine giden sürecin de habercisi olmuştur.

Ekim 1973 genel seçimlerinin Türkiye’ye istikrar getireceğini ve ülkenin ekonomik sorunlarını çözebileceğini umanlar seçim sonuçlarının açıklanması ile büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Toplum artık ordunun iradesine değil, milli iradeye dayalı güçlü, ekonomik sorunlarla başa çıkabilecek ve istikrar getirecek bir hükümet istiyordu.⁵⁵

1.1.2.1. CHP-MSP Koalisyonu

12 Eylül askeri müdahalesine giden süreçte hiç kuşku yok ki Ekim 1973 seçimlerinin ve sonrasında yaşanan gelişmelerinin müdahaleye nasıl geldiğini anlamamızda belirleyici özellikleri olduğunu söyleyebiliriz. Hem 14 Ekim 1973 hem de 5 Haziran 1977 seçimlerinde hiçbir parti tek başına iktidar olacak oyu alamamış ve ülkenin beklediği istikrar yine sağlanamamıştır. Uzun zamandır beklenen tek parti iktidarı 1973 seçimleriyle yerini yine koalisyon hükümetlerine bırakmış ve Türkiye yeniden siyasi istikrarın olmadığı kriz günlerini yaşamaya başlamıştır.

1973 seçimlerinde partilerin çıkardıkları milletvekilleri sayıları AP’nin ciddi bir oy kaybına uğradığını, CHP’nin ise kabuk değiştirmesine rağmen halen tek başına iktidar olabilecek güce erişemediğini göstermektedir. Seçim sonuçlarına göre CHP 185, AP 149, MSP 48, DP 45, CGP 13, MHP 3, TBP 1 ve bağımsızlar da 6 milletvekili çıkarabilmiştir.⁵⁶

1973 seçimleri, seçimi kazanmasına rağmen CHP’ye güçlü bir hükümet kurma fırsatını vermemiştir. Bunun yerine ülke yeniden koalisyon hükümetlerine

⁵⁵ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayın, 4. Baskı, İstanbul, 2010, s. 400

⁵⁶ Ali Baransel, *Bıçak Sirtında Çankaya Köşkü*, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 2006, s. 38

dönme zorunda kalmıştır. Parlamentoya giren bütün partiler, diğer partilerin bazıları ile bir koalisyon hükümeti kurmaya yanaşmamıştır. Demirel, Ecevit ile hükümet kurmayı reddederken, Bozbeyle'nin Demokratik Partisi hem AP ile hem de CHP ile ittifak kurmayı reddetmiştir.⁵⁷

Adalet Partisi için 1973 seçimleri 1969 seçimlerinden sonra geçen zamanda önemli bir gerileme yaşandığını göstermiştir. 1969 seçimlerinde % 46,5 düzeyinden % 29,4'e ve parlamentodaki sandalye sayısı da 256'dan 149'a gerilemiştir. AP için böyle bir gerileme söz konusu iken, 1973 seçimleri Ecevit'in kişisel zaferi olarak yorumlanmıştır. Partiyi muhafazakâr tabanından koparıp onu yeniden halka yöneltmesi Ecevit'in artı puanı olmuştur. Ecevit'in aradığı müttefikler, Batılı aydınlar, işçi sınıfı, Anadolu'nun küçük burjuvazisiydi.⁵⁸

Ecevit'in 12 Mart 1971 muhtırası sonrasında askeri rejime karşı koyması ve sonrasında CHP'deki İnönü üstünlüğüne son vermesi; öte yandan siyasi oyunlardan uzak durması Ecevit'e yönelik coşkuları arttırmıştır. CHP artık Ecevit'in partisi olarak nitelendiriliyor partililer kendilerine Ecevitçi diyorlardı.⁵⁹ Ecevit'in kazandığı prestiji 1973 seçimlerini izlemek için Türkiye'ye gelen bir İngiliz gazetecinin gazetesine “ Türk seçimlerini Ecevit denilen bir parti kazandı.” şeklinde yazması net bir şekilde göstermiştir.⁶⁰

Seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından yüz günü aşkın bir süre hükümet bunalımı yaşanmış ve CHP-MSP koalisyonu ancak 7 Şubat 1974 günü güvenoyu alabilmiştir. Bunun temel nedeni ise sağ siyasette yer alan partilerin yaptığı politik hamlelerdir. Seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından Cumhurbaşkanı Korutürk parti liderleriyle görüşmelere başlamış, ancak görüşmeler olumsuz sonuçlanmıştır. Görüşmelerin olumsuz geçmesinde Demirel'in “Millet bize muhalefet görevi verdi” diyerek koalisyonla sıcak bakmaması da etkili olmuştur. Demirel'in koalisyon hükümeti kurmaya yanaşmamasının ardından 27 Ekim 1973 tarihinde Ecevit hükümeti kurmakla görevlendirilmiş, ancak AP, CGP ve DP koalisyon önerisini reddetmiş, MSP ise yerel seçimlerin ertelenmesini şartını öne sürmüştür. Bunun

---

⁵⁷ Ahmad, a.g.e, s. 400

⁵⁸ A.g.e, s. 402

⁵⁹ A.g.e, s. 404

⁶⁰ Milliyet, 1 Ocak 1974

üzerine Ecevit, Korutürk'e hükümeti kuramayacağını bildirmiştir. Sonrasında ise hükümeti kurmakla görevlendirilen Demirel başarısız olmuş ve görevi iade etmiştir. Cumhurbaşkanı Korutürk bu gelişmeler üzerine Naim Talu'yu hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Talu MSP, DP ve CGP liderleriyle görüşmüş ve CHP dışındaki partilerle koalisyon kuracağından söz etmiştir. Demirel ise CHP'nin de katılacağı bir milli koalisyonu düşünebileceğini söyleyerek Talu'nun önerisini reddetmiştir.⁶¹

İstikrar ve statükonun korunmasını isteyenler CHP ile AP arasında bir koalisyon önermiştir. Olası bir CHP - AP koalisyon hükümeti parlamentoda 324, Senatoda ise 121 oyla çoğunluğa sahip olacaktı. Öte yandan diğer partilerin kuracağı bir koalisyon hükümeti parlamentoda hassas bir çoğunluğa sahip olacak, Senatoda ise azınlık olacaktı. Bu durumda muhalefet partileri hükümetin çalışmalarını engelleyebilecekti. Öte yandan muhafazakârlar ise bir CHP-AP koalisyonundan yanaydı. Çünkü Demirel, CHP'nin radikalizmini kontrol edebilecek ve Ecevit'in demokrasiyi genişletmesini engelleyebilecekti.⁶²

Koalisyon hükümetleri ile ilgili başka bir alternatifte AP liderliğinde diğer sağ partilerin ittifakıydı. Fakat Demirel muhalefette kalmanın kendisi için daha yararlı olacağına inanıyordu. Çünkü iktidara gelecek hükümetin temel ihtiyaç ürünleri dâhil Naim Talu hükümetinin düşük tutmuş olduğu fiyatları yükseltmek zorunda kalacağını biliyordu. İşte bu yüzden Demirel iktidarda olmaktansa muhalefette kalmanın daha avantajlı olacağını düşünüyordu. AP lideri seçimlerden hemen sonra yaptığı açıklamada:

"... Millet bize bu seçimlerde muhalefet görevini verdi. Bizim dışımızdaki partilerin, yani CHP, MSP ve DP'nin bir koalisyon yapmaları mümkündür. Biz kimseyle bir koalisyon yapmaya talip değiliz. Devlete sadık bir muhalefet örneği vereceğiz..."⁶³ şeklindeki açıklamasıyla bir koalisyonun içinde yer alma istemediğini açıkça belli ediyordu.

CHP ve MSP'nin birlikte hükümet kurmaları o dönemin şartları içerisinde belki de en mümkün olanıydı. CHP'nin yeni genel başkanı Ecevit, parti ideolojisini

---

⁶¹ Çavdar, a.g.e, s. 232

⁶² Ahmad, a.g.e, ss. 404-405

⁶³ Milliyet, 16 Ekim 1973

ve kimliğini yenilenmiş ve topluma ak günler vaat etmişti. Toplumun desteğinin devam etmesi ayrıca meşruluğunu kanıtlanması için hükümette yer alması gerekiyordu. MSP içinde benzer şeyler söz konusuydu. Milli Nizam Partisi'nin 12 Mart sürecinde kapanmasının ardından 48 milletvekiliyle meclise giren Erbakan meşruluğunu kanıtlamak ve kendi tabanına verdiği sözleri yerine getirmek için hükümet kurma şansını doğru bir şekilde değerlendirmek zorundaydı.⁶⁴

CHP ile MSP arasında kurulacak koalisyon ile ilgili pek çok spekülasyon yapılmıştı; fakat bu iki parti arasında pek çok ortaklık bulunuyordu. Her iki parti de temel özgürlükleri garanti eden bir demokrasiye, karma ekonomi modeline ve sosyal adalet ile birlikte gelecek toplumsal kalkınmaya inandığını iddia ediyordu. İki parti de insani ve demokratik çalışma koşullarını istiyor ve sermaye sahiplerinin halkı sömürmesine karşı çıkıyordu.⁶⁵

CHP ile MSP arasında benzerlikler olmakla beraber temel farklılıklar da söz konusuydu. MSP yükselen modern demokrasi altında ezilen alt orta sınıfın temsilci olma iddiasındaydı. Bundan dolayı modern kapitalizmin gelişmesine karşıydı. MSP küçük ölçekli kapitalizmi korumak ve milli bir kapitalizmi geliştirmek istiyordu. Bunun içinde Ortak Pazar ile bağları koparıp Doğu'ya yönelme eğilimindeydi. Ecevit liderliğindeki CHP ise kapitalist sisteme ve Batı'ya karşı değildi. Küçük tasarruf sahiplerinin paralarını yatıracakları Türk kapitalizmini halka açmak niyetinde olan CHP Ortak Pazar'dan ayrılma niyetinde de değildi.⁶⁶

Ecevit tarihler 12 Ocak'ı gösterirken Erbakan ile uzun bir görüşme yapmış ve Korutürk'e prensipte anlaşmaya vardıklarını açıklamıştır. Bunun üzerine hükümeti kurma görevini yeniden üstlenen Ecevit 24 Ocak 1974 günü bakanlar kurulu listesini Korutürk'e sunmuş ve hükümet bunalımı sona ermiştir.⁶⁷

---

⁶⁴ Dursun, a.g.e, s. 28

⁶⁵ Ahmad, a.g.e, s. 406

⁶⁶ A.g.e, s. 407

⁶⁷ Bülent Ecevit (Başbakan), Necmettin Erbakan(Başbakan Yardımcısı), Orhan Eyüpoğlu (Devlet Bakanı), İsmail Hakkı Birler (Devlet Bakanı), Süleyman Arif Emre (Devlet Bakanı), Oğuzhan Asiltürk (İçişleri Bakanı), Şevket Kazan (Adalet Bakanı), Hasan Işık (Savunma Bakanı), Selahattin Cİzrelioğlu (Sağlık Bakanı), Turan Güneş (Dışişleri Bakanı), Deniz Baykal (Maliye Bakanı), Mustafa Üstündağ (Eğitim Bakanı), Fehmi Adak (Ticaret Bakanı), Erol Çevikçi (Bayındırlık Bakanı), Korkut Özal (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı), Orhan Birgit (Turizm Bakanı), Mahmut Türkmenoğlu (Gümrük ve Tekel Bakanı), Ferda Güley (Ulaştırma Bakanı), Önder Sav (Çalışma Bakanı), Cahit

Ecevit 1 Şubat 1974'te parlamentoya hükümet programını sunmuş ve 7 Şubat günü de yapılan oylamada, oylamaya katılan 373 üyenin 235 kabul oyuyla güvenoyu almıştır.⁶⁸ Ecevit'in hükümet programında şu noktalar dikkat çekmektedir:

“... Ekonomik ve sosyal kalkınma yolunda karşılaşılan güçlükleri ve dengesizlikleri gidermek, toplumumuzu bu güçlük ve dengesizliklerden süratle ve en az zararlarla çıkacak biçimde mutlu ve müreffeh bir yaşama düzeyine ulaştırmak, ekonomik ve sosyal politikamızın temel hedefi olacaktır.

... Hükümetimiz geçmişin kargınlık ve acılarını giderecek, karşılıklı bağışlama ve hoşgörüye dayanan bir kardeşlik ortamının kurulmasını ilk görev saymaktadır. Toplumumuzdaki iç barışı kurmak üzere düşünce ve inanç suçlarını da kapsayan bir genel af ile orman suçlarına ilişkin affın gerçekleşmesini zorunlu görüyoruz.

... Düşünce, inanç ve ifade hürriyetlerinin ve diğer temel hak ve hürriyetlerin Anayasanın gösterdiği yönde kullanılmasına engel olan ve demokratik anlayışla bağdaşmayan hükümler, bu hürriyetlerin varoluş nedenlerine vücut veren ilkelerin ışığı altında gözden geçirilerek düşünce, inanç ve ifade hürriyetlerini sınırlayan bütün kısıntılar kanunlarımızdan çıkarılacak, basın hürriyeti her yönü ile teminat altında tutulacaktır.

... Kamu düzeninin korunması, Anayasal hak ve hürriyetlerin rahatça uygulanabilmesi, düşünce, inanç ve ifade hürriyetlerine gereken saygının gösterilmesi sağlanacaktır. Yurttaşlarımızın her türlü düşünce ve kanaatlerini korkusuzca açıklayabilecekleri bir ortam, asayişin demokratik hukuk kurallarına uygun, insanî ve etkili bir şekilde idame ettirildiği şartlar içinde gerçekleştirilecektik.

... Ekonomimiz için büyük önem taşıyan kaçakçılığın önlenmesinde etkin ve çok yönlü tedbirler alınacak ve mevzuat günün şartlarına uyacak bir şekilde değiştirilecektir. Güney sınırlarımızdaki mayınlanmış sahaların, kaçakçılığı

Kaya (Enerji Bakanı), Abdülkerim Doğru (Sanayi Bakanı), Ali Topuz (İmar ve İskan Bakanı), Mustafa Ok (Köyleri ve Kooperatifler Bakanı), Ahmet Şener (Orman Bakanı), M. Yılmaz Mete (Gençlik ve Spor Bakanı), Bkz. Milliyet, 25 Ocak 1974

⁶⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 4. Dönem, 1. Cilt, 38. Birleşim, s. 561

önleyecek sosyal, ekonomik, kültürel ve başka tedbirler getirilerek mayınlardan arınması ve tarım için kullanılması imkânları aranacaktır.

... Nüfusumuzun büyük çoğunluğunun geçim kaynağı olan tarımda üretimden tüketime kadar bütün faaliyet alanlarında ekonomik gelişme gereklerinin yerine getirilmesini ve gelişme nimetlerinin coğrafi dengeye ve sosyal adalete uygun olarak dağıtılmasını sağlamak amacımızdır.

... Cumhuriyet Halk Partisi ile (Millî Selâmet Partisinin kurdukları Hükümet ortaklığı, uzun süre millî bütünlüğümüzü zedelemiş, kalkınma hamlelerimizi güçleştirmiş bazı tarihî yanulguların doğurduğu sunî ayrılıklara da son veren bir yeni dönem açmaktadır ülkemizde.

... Sömürünün örtülü bir aracı olarak yüzyıllardır körüklenen bâzı sunî ayrılıkların yerini, artık ülkemizde, sağlıklı bir demokrasinin gereği olan ve çağdaş toplum yapısının ve sorunlarının yarattığı çelişkileri yansıtan düşünce ayrılıkları almaktadır. Bu anlamdaki düşünce ayrılıkları ise Hükümet programının başlangıcında da belirttiğimiz gibi toplum yaşamına zenginlik getirecektir; toplum yapısını sarsmayacak, canlandıracaktır; milleti bölmeyecek, bütünleştirecektir.”⁶⁹

Feroz Ahmad’a göre hiçbir hükümet programı bunun kadar demokrasi sorununa eğilmemiştir; ayrıca muhafazakârları ve statükodan yana olanları telaşlandıran tam da buydu. Onlara göre demokrasiye dönüş, tüm dünya ekonomik krizlerle baş etmeye çalışırken ve Avrupa’daki Türk işçileri işsiz kalıp ülkeye dönebilecekleri ve yükselen taleplerini elde etmek için militanlaşabilecekleri sırada gereksizdi.⁷⁰

Ecevit ile Erbakan arasında ortaklık görüşmeleri devam ederken diğer partiler olası bir koalisyona karşı yoğun bir şekilde muhalefet etmişlerdir. Demirel’e göre hükümet programında açıkça bu şekilde belirtmese de aşırı sola karşı alınacak tedbirlerle ilgili herhangi bir öneri yoktu.⁷¹ DP lideri Bozbeyli ise CHP-MSP koalisyonunun Türkiye’nin ilk solcu hükümeti olacağını ve Ecevit’in sunduğu

⁶⁹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 4. Dönem, 1. Cilt, 35. Birleşim, ss. 349-364

⁷⁰ Ahmad, a.g.e, s. 414

⁷¹ Milliyet, 5 Şubat 1974

hükümet programıyla solcu bir hükümet programının halka klasik kabı içerisinde sunulduğunu söylemiştir.⁷²

CHP-MSP koalisyon hükümeti iki yüz otuz beş günlük yaşamında haşhaş ekim yasağının kaldırılması, Genel Af Yasası ve Kıbrıs Barış Harekâtı'ndaki karar ve tutumlarıyla dikkat çekmiştir. 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra kurulan Nihat Erim Hükümeti, ABD'nin baskıları sonucu haşhaş ekimini yasaklamıştı. ABD kendi toplumundaki uyuşturucu kullanımına karşı bir tedbir olarak bu yasağı istese de, bu yasakla beraber Türkiye'de haşhaş ekimiyle yaşamını sağlayan binlerce çiftçi ailesinin elinden geçim kaynakları alınmıştı. Ecevit ise denetimlerini arttırmakla beraber haşhaş ekimini serbest bırakmıştır.⁷³

Genel Af Yasası ise ilgili olarak ise Ecevit seçim propagandası sırasında genel af çıkaracaklarından bahsetmiş ve seçim sonrasında hükümet programında da ele almıştır. Bu yasayla birlikte tüm adi suçlular, kaçakçılar vb. af kapsamına girmiş fakat TCK 141. ve 142. madde kapsamındaki suçların(düşünce ve siyasi suçluları) affedilmesiyle ilgili olarak yirmiye yakın MSP milletvekili muhalefet ile birlikte hareket etmiştir. Yasanın parlamentoda geçmesinden sonra CHP milletvekilleri düşünce ve siyasi suçluların af kapsamı dışında kalmasıyla ilgili olarak Anayasa Mahkemesine başvurmuş ve mahkeme 141. ve 142. maddeleri de af kapsamına almıştır.⁷⁴

Ordunun komuta kademesinin affedilemeyecek bir hata olarak nitelendirdiği tek hareket genel af olmuştur. Komutanlara göre ileriki yıllardaki terör ve anarşi ortamının çekirdeğini bu af oluşturmuştur. Ordudaki genel kanıya göre 12 Mart beklenen işlevini yerine getirememiş, ayrıca CHP-MSP koalisyonu işleri iyileştirmekten ziyade bozmuştur.⁷⁵

Genel Af Yasası'nın hükümette yarattığı sarsıntı Kıbrıs Barış Harekâtı ile unutulmuş ve Ecevit'in siyasi pozisyonunu da değiştirmiştir. Kıbrıs konusunda Ecevit'in sağladığı katkı kendisini bir anda siyasetin güçlü isimlerinden biri haline

---

⁷² Milliyet, 5 Şubat 1974

⁷³ Çavdar, a.g.e, ss. 236-237

⁷⁴ A.g.e, s. 237-238

⁷⁵ M. Ali Birand, *12 Eylül Saat: 4.00*, Karacan Yayınları, 1984, s. 44

getirmiştir. Bu durumu bir seçim zaferine dönüştürmek için Ecevit hemen harekete geçmiştir. Dönemin MSP'li bakanlarının kamuoyunda harekâtın kendi ısrarlarıyla gerçekleştirildiği yönündeki söylemleri üzerine, Ecevit barış harekâtını kendi lehine çevirmek ve bu prestiji oya dönüştürmek için 18 Eylül 1974'de Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e istifasını sunarak iktidardan çekilmiştir.⁷⁶

1.1.2.2. MC Hükümetleri Dönemi

Türkiye'deki siyasi teamüllere göre istifa eden hükümet, yerine yenisi kuruluncaya kadar görevini sürdürür. Ancak Ecevit istifasının ardından yeni hükümetin kurulması çok zaman alırsa bakanlıkları boşaltacağını söylemiş ve böyle yaparak tüm partileri erken seçime zorlayacağını düşünmüştür.⁷⁷ Fakat Ecevit bu amacına ulaşamamıştır. Ecevit'in istifası sonrası, Cumhurbaşkanı Korutürk, yeni hükümeti kurma görevini kontenjan senatörü Sadi Irmak'a vermiştir. İstikrarlı bir siyasi ortamdan rant sağlayamayacaklarının farkında olan gerek Demirel gerekse Ecevit Irmak hükümetine destek vermeye yanaşmamışlardır. Demirel olası bir seçimi erteleyip kendi liderliğinde diğer sağ partilerle bir koalisyon hükümeti kurma niyetindeydi. Ecevit ise Kıbrıs konusundaki rolü unutulmadan hemen erken seçime gidilmesini istiyordu. Teknokrat ve bürokratlardan oluşan Irmak hükümeti ancak 17 güvenoyu alabilmiş⁷⁸, fakat hükümet kurma krizi aşamadığından göreve devam etmiştir. 1 Mart 1975'de başbakanlık görevi yeniden Irmak'a verilmiş; ancak Irmak kabul etmemiş ve yeni hükümeti kurma görevini Süleyman Demirel üstlenmiştir.⁷⁹

Süleyman Demirel'in hükümeti kurma görevini üstlenmesiyle siyasi kriz son bulmuş ve Demirel 31 Mart 1975'de Birinci Milliyetçi Cephe (I. MC) olarak adlandırılacak AP, MSP, CGP ve MHP'nin birleşiminden oluşan IV. Demirel Hükümeti'ni kurmuştur. Hükümet AP'den 16, MSP'den 8, CGP'den 4 ve MHP'den

---

⁷⁶ Hürriyet, 19 Eylül 1974

⁷⁷ Çavdar, a.g.e, s. 242

⁷⁸ Hürriyet, 30 Kasım 1974

⁷⁹ Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", *Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908-1980)*, Cem Yayınevi, 2002, İstanbul, s. 273

2 bakandan oluşuyordu.⁸⁰ Demirel 6 Nisan 1975’de TBMM’de okuduğu hükümet programında, hükümetlerinin uzun süren ve büyük sıkıntılar doğuran bir bunalımı sona erdirdiğini ve istikrarı sağlamak üzere kurulduğunu her türlü anarşiyle ve kanun dışı eylemlerle mücadeleyi zaruri saydıklarını söylemiştir.⁸¹ Hükümet programın okunmasının ardından 12 Nisan 1975 tarihinde TBMM’de güven oylaması yapılmış, oylamaya katılan 442 üyenin 218 ret oyuna karşılık 222 üyenin kabul oyuyla IV. Demirel Hükümeti güvenoyu almıştır.⁸²

12 Mart Muhtırası sonrasında büyük bir prestij kaybına uğrayan Demirel, Milliyetçi Cephe hükümetini kurmasıyla rakibi olan sağ partilerin oy potansiyelini de zayıflatmıştır. 5 Haziran 1977’deki genel seçimlere kadar iktidarda kalan I. MC hükümeti ile uzun bir süre gündemi meşgul eden hükümet krizi aşılmıştır. Fakat bu durum son derece yanıltıcıydı. Nitekim Demirel liderliğindeki I. MC’nin ülke siyasetindeki tahribatı büyük olmuştur. Öyle ki soldaki yükselişe karşı izlenilen siyaset sol kesim tarafından çok sert bir şekilde protesto edilmiştir. CHP’nin seçimlerde en çok oyu almasına rağmen muhalefette kalması ve erken seçime gitmek için hükümeti kendi eliyle bozmasına rağmen bunda başarısız olması sol kesimde büyük bir tepkiye dönüşmüştür. Öte yandan I. MC hükümetinin gençliğin ve işçilerin içinde yer aldığı gösterileri engellemeye çalışması ve sola karşı izlediği politikalar Türkiye’yi sağ-sol ayrımına ve kamplaşmasına doğru sürüklemiştir. I. Milliyetçi Cephe hükümetinin devleti sanki sağ partiler tarafından parsellenmiş şekilde yönetmesi toplumsal kamplaşmayı tetiklemiş ve sağ-sol ayrımını körüklemiştir.⁸³

I. MC hükümetinin kuruluş mantığını o dönem AP milletvekili ve parti genel sekreteri olan Nahit Menteşe şu şekilde anlatmıştır:

---

⁸⁰ Süleyman Demirel (Başbakan), Necmettin Erbakan (Başbakan Yardımcısı), Turhan Feyzioğlu (Başbakan Yardımcısı), Alparslan Türkeş (Başbakan Yardımcısı), Hasan Akay (Devlet Bakanı), M. Kemal Erkovan (Devlet Bakanı), Oğuzhan Asiltürk (İçişleri Bakanı), İ. Sabri Çağlayangil (Dışişleri Bakanı), A. Naili Erdem (Eğitim Bakanı), Halil Başol (Ticaret Bakanı), Nihat Menteşe (Ulaştırma Bakanı), Selahattin Kılıç (Enerji Bakanı), Lütfi Tokoğlu (Turizm Bakanı), Nurettin Ok (İmar ve İskan Bakanı), Vefa Poyraz (Köy İşleri Bakanı), Turan Kapanlı (Orman Bakanı), A. Şevki Erek (Gençlik ve Spor Bakanı), Rıfık Danışman (Kültür Bakanı), A. Mahir Ablum (Sosyal Güvenlik Bakanı), İsmail Müftüoğlu (Adalet Bakanı), Fehim Adak (Bayındırlık Bakanı), Korkut Özal (Gıda ve Tarım Bakanı), A. Tevfik Paksu (Çalışma Bakanı), Abdulkerim Doğru (Sanayi Bakanı), Ferit Melen (Milli Savunma Bakanı), Kemal Demir (Sağlık Bakanı), Orhan Öztürk (Gümrük Bakanı), Bkz. Hürriyet 1 Nisan 1975

⁸¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 11. Cilt, 61. Birleşim, ss. 309-310

⁸² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 11. Cilt, 65. Birleşim, s. 457

⁸³ Dursun, a.g.e, s. 38

“... Önce Ecevit arkasından da Demirel hükümeti kuramayıp görevlerini iade edince Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk Dr. Sadi Irmak rahmetliyi başbakan tayin etti. Geliyor, gidiyor, görüşüyoruz da. Hatta bana bakanlık bile önerdiği zaman oldu, ben özür diledim. Cumhurbaşkanı tarafından yönlendirilen partiler üstü hükümet veyahut ta bir bağımsızın başkanlığında bir hükümet olacaktı... Parlamentoda güven oylamasında sadece 17 oy aldı. Fakat güvenoyu alamayan hükümet dört ay devam etti... O zaman oklar Demirel’e tevcih ediliyordu... Kurmuyor kurdurmuyor ama kuralım dediğinizde nasıl kurulacak? Bizim Adalet Partisi olarak 149 milletvekilimiz var. MSP’nin milletvekili sayısı 48, üç tanede Türkeş’in var. Turhan Feyzioğlu’nun da 17-18 kadar. Gene tutmuyor. Sol adam akıllı bastırıldığı için Demokratik Partili arkadaşlarımız kurulsun, solun Ecevit’in eline geçmesin istiyorlar... 222-223’ü ancak bulabildik. 226’yı bulamadık. Ama hükümet olduk. Çok parçalı bir hükümetti. Birinci Milliyetçi Cephe hükümeti böyle doğdu. Onun isim babası da Rahmetli Feyzioğlu’ydu. Milliyetçi Cephe kuralım, kime karşı? Komünistlere karşı.”⁸⁴

I. MC hükümeti döneminde hükümetin sola karşı izlediği politikalar ülkeyi hızlı bir şekilde sağ-sol kamplaşmasına doğru sürüklemiş ve toplumsal kamplaşmalara neden olmuştur. Bundaki temel neden I. MC hükümetinin kuruluş felsefesinde yatmaktadır. Siyasi istikrarı sağlamak ve ülkeyi krizden çıkarmak yerine iktidar mücadelesiyle yönetimde kalmak isteyen hükümet, toplumsal kamplaşmalara ve ülke içinde gerginliğe sebep olmuştur.

Toplumdaki ayrışma artık ne 27 Mayıs müdahalesine yol açan ve sokak yürüyüşlerinden ileri gitmeyen üniversite hareketlerine ne de 12 Mart Muhtırasına gerekçe olarak gösterilen ve üniversiteli eylemcilerin girişimleriyle karşılaştırılacak gibi değildi. Türkiye tamamen sağ-sol şeklinde kamplara bölünmüş, ekonomi döviz darboğazına düşmüş, enflasyon artmaya başlamış ve terör toplumu esir almıştı.⁸⁵

Türkiye bu denli bir kargaşanın içindeyken, Demirel’in tek bir politikası vardı: Seçimlere kadar ülkeyi yönetmek ve sonrasında tek başına iktidar olmaktı. Bu sebeple de seçmene ters görünebilecek adımlar atmamayı, koalisyonu

---

⁸⁴ A.g.e, ss. 258-259

⁸⁵ Birand, a.g.e, s. 44

parçalayabilecek yaklaşımlardan kaçınmayı ve sol terörü ise MHP ile dengelemeye çalışmıştır.⁸⁶

Böyle bir ortamda herkes bir kurtarıcı beklemekteydi ve bütün umutlar Ecevit'e bağlanmıştı. Karaoğlan efsanesi büyük bir hızla yayılır olmuştu. Halka göre Ecevit sözüne güvenilir, aşırılığa kaçmayan, Kıbrıs konusunda attığı adımlarla dünyaya haklılığını kanıtlamış bir lider görünümü vermişti. MC kargaşası devam ederken kamuoyunun gözünde Demirel ve Erbakan'da olmayan her şey Ecevit'te vardı. 5 Haziran 1977 seçimlerine yaklaşırken Karaoğlan efsanesi CHP'ye iktidarı müjdelere gibiydi. Hatta AP içerisindeki ılımlı kişiler dahi Ecevit'in iktidar olmasını ister olmuşlardı.⁸⁷

Krizi aşmak için tek çözümün genel seçimleri erkene almak olduğu düşünülmüştür. Fakat 5 Haziran 1977 erken seçimlerinin sonuçları açıklandığında ortaya çıkan tablo ülkenin yeni bir koalisyon hükümetine mahkûm olacağını gösteriyordu.⁸⁸ Seçim sonuçlarına göre CHP % 41.4 oyla 213 sandalye, AP yüzde 36.9 oyla 189 sandalye, MHP % 6.4 oyla 16 sandalye, MSP % 8.6 oyla 24 sandalye, DP % 1.8 oyla 1 sandalye ve bağımsızlar ise 4 sandalye kazanmıştı.⁸⁹

Seçimlerden sonra hükümet kurma görevini üstlenen Ecevit, koalisyon hükümeti kurmak için hiçbir partiyi razı edememiş, bunun üzerine azınlık hükümeti kurmayı tercih etmişse de meclisten güvenoyu alamamıştır. Bu defa hükümet kurma görevini üstlenen Demirel İkinci Milliyetçi Cephe olarak isimlendirilen AP, MHP ve MSP'nin yer aldığı hükümetini 21 Temmuz 1977 tarihinde kurmuştur.⁹⁰

27 Temmuz 1977 günü TBMM'de hükümet programını okuyan Demirel, iç güvenlik, asayiş ve kanun hâkimiyetinin kesinlikle sağlanacağını, güvenlik kuvvetlerinin görevlerini yerine getirirken tam bir eşitlikle, adaletle ve süratle yerine getirebilmeleri için gereken gayret ve titizliğin gösterileceğini söylemiştir.⁹¹ Hükümet programının okunmasının ardından 1 Ağustos 1977 tarihinde yapılan

---

⁸⁶ A.g.e, s. 45

⁸⁷ A.g.e, s. 46

⁸⁸ Muslih İpekliler, Anılarda 12 Eylül Dönemi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s. 49

⁸⁹ Özdemir, a.g.e, s. 276

⁹⁰ İpekliler, a.g.t, s. 50

⁹¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Cilt, 23. Birleşim, s. 118

güven oylamasında V. Demirel Hükümeti⁹² oylamaya katılan 448 milletvekilinden 229 kabul oyuyla güvenoyu almıştır.⁹³

Ekonomik ve toplumsal sorunların had safhaya ulaştığı bir dönemde kurulan II. MC hükümetinin fazla uzun ömürlü olmayacağı açıkça ortadaydı. Hükümetin kurulmasından yaklaşık beş ay sonra Ecevit'in hükümet aleyhine verdiği gensoru görüşmeleri sonunda 31 Aralık 1977 tarihinde yapılan güven oylamasında 228 güvensizlik oyuyla⁹⁴ II. MC hükümeti Cumhuriyet tarihinin gensoru ile düşen ilk hükümeti olmuştur.

MC Hükümetleri döneminin ilk 18 ayında devlet kadrolarına kendi siyasi görüşleri doğrultusunda kişileri doldurmuş ve 79.085 ek kadro getirmiştir. Öte yandan Ecevit döneminden kalan 69.773 boş kadro ise MC hükümetince doldurulmuştur. Yine getirilen ek kadrolardan 40.460 kadro AP'ye bağlı bakanlık ve kamu kuruluşlarında, 20.337 kadro MSP'ye bağlı bakanlık ve kamu kuruluşlarında, 11.173 kadro CGP'ne bağlı bakanlık ve kamu kuruluşlarında ve 1300'ü ise MHP'ye bağlı bakanlık ve kamu kuruluşlarında kullanılmıştır.⁹⁵

1.1.2.3. III. Ecevit Hükümeti

II. MC hükümetinin düşürülmesi üzerine Ecevit yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Ecevit güven oylamasında gerekli desteği sağlamak için DP'den Faruk Sükan ile CGP'den Turhan Feyzioğlu'na ve AP'den istifa eden 12 kişiden

---

⁹² Süleyman Demirel (Başbakan), Necmettin Erbakan (Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı), Alparslan Türkeş (Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı), Seyfi Öztürk (Devlet Bakanı), A. Şevki Ereğ (Devlet Bakanı), S. Arif Emre (Devlet Bakanı), Sadi Somuncuoğlu (Devlet Bakanı), Korkut Özal (İçişleri Bakanı), Sadettin Bilgiç (Milli Savunma Bakanı), İ. Sabri Çağlayangil (Dışişleri Bakanı), Necmettin Cevheri (Adalet Bakanı), Cihat Bilgehan (Maliye Bakanı), Nahit Menteşe (Milli Eğitim Bakanı), Selahattin Kılıç (Bayındırlık Bakanı), Yılmaz Ergenekon (Ulaştırma Bakanı), Kamuran İnan (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı), İ. Cenap Ege (Turizm ve Tanıtma Bakanı), Turgut Yücel (Köy İşleri Bakanı), Onal Sakar (Gençlik Bakanı), Avni Akyol (Kültür Bakanı), Turhan Kapanlı (Sosyal Güvenlik Bakanı), Fehim Adak (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı), Fehmi Cumaoğlu (Çalışma Bakanı), Oğuzhan Asiltürk (Sanayi ve Teknoloji Bakanı), Recai Kutan (İmar ve İskân Bakanı), Sabahattin Savcı (Orman Bakanı), A. Oktay Güner (Ticaret Bakanı), Cengiz Gökçek (Sağlık Bakanı), Gün Sazak (Gümrük ve Tekel Bakanı), Bkz. Hürriyet 22 Temmuz 1977.

⁹³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Cilt, 25. Birleşim, s. 213

⁹⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 2. Cilt, s. 117

⁹⁵ Ahmad, a.g.e, ss. 442-443

11'ine bakanlık vermiştir. Ecevit hükümeti⁹⁶ 17 Ocak 1978 yılında TBMM'de yapılan güven oylamasında 229 güvenoyu almış ve III. Ecevit hükümeti görevi devralmıştır.⁹⁷ Bu durum akıllara hemen İstanbul Güneş Motel'de Ecevit ve 11 AP'li milletvekilinin görüşmelerini getirmiştir.

Güneş Motel görüşmeleriyle ilgili olarak Demirel, CHP'nin AP'den milletvekillerini kendi tarafına çekmeye çalıştığını iddia etmiş, Ecevit ise yapılan suçlamaları reddetmiştir. Demirel görüşmelerle ilgili olarak:

*"... AP grubundan bir milletvekili bana geldi. Dedi ki, 'Efendim beni yanlış anlamayın. Beni Büyük Ankara Oteli'nin arkasında bir büroya çağırdılar. Girdim. Bir başka kapıdan da Ecevit girdi. Ve bana AP'den ayrılmak suretiyle bağımsız kalarak kendisine yardımcı olduğum takdirde, milletvekilliğimi garanti ettiğini, kurulacak bir hükümette bakanlık vereceğini söyledi. Ben, bunu gelip size söylemeyi vicdan görevi saydım. Daha başka arkadaşlarımız da gitti' dedi."*⁹⁸

Ecevit ise söz konusu görüşmelerle ilgili olarak:

"Takdir edersiniz ki, bir başka partinin milletvekiline, durup dururken, 'Partinizden ayrılıp bizim kuracağımız hükümete katılın veya destek olun' denmez. Onlardan böyle bir öneriyi, böyle bir çağrıyı teşvik edici işaretler gelmiş olması gerekir. Buldukları partiden ayrılmak istediklerini, buldukları partiyle sağlanamayacak bir çözüm arayışı içerisinde olduklarını gösteren belirtilerin ortaya

---

⁹⁶ Bülent Ecevit (Başbakan), Turhan Feyzioğlu (Başbakan Yardımcısı), Faruk Sükan (Başbakan Yardımcısı), Hikmet Çetin (Devlet Bakanı), Lütfü Doğan (Devlet Bakanı), Ahmet Şener (Devlet Bakanı), Enver Akova (Devlet Bakanı), A. Rıza Septioğlu (Devlet Bakanı), Mustafa Kılıç (Devlet Bakanı), İrfan Özaydınlı (İçişleri Bakanı), H. Esat Işık (Milli Savunma Bakanı), Gündüz Okçun (Dışişleri Bakanı), Mehmet Can (Adalet Bakanı), Ziya Müezzinoğlu (Maliye Bakanı), Necdet Uğur (Milli Eğitim Bakanı), Teoman Köprülüler (Ticaret Bakanı), Mehmet Yüceler (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı), Bahri Ersoy (Çalışma Bakanı), Kenan Bulutoğlu (İşletmeler Bakanı), Deniz Baykal (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı), Alev Coşkun (Turizm ve Tanıtma Bakanı), Ali Topuz (Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanı), Vecdi İlhan (Orman Bakanı), Yüksel Çakmur (Gençlik ve Spor Bakanı), Ahmet Taner Kışlalı (Kültür Bakanı), Mahmut Özdemir (Yerel Yönetim Bakanı), Şerafettin Elçi (Bayındırlık Bakanı), Mehmet Tan (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı), Tuncay Mataracı (Gümrük ve Tekel Bakanı), Güneş Ongut (Ulaştırma Bakanı), Orhan Alp (Sanayi ve Teknoloji Bakanı), Ahmet Karaarslan (İmar ve İskan Bakanı), Hilmi İşgüzar (Sosyal Güvenlik Bakanı), Bkz. Cumhuriyet, 6 Ocak 1978.

⁹⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 2. Cilt, s. 319

⁹⁸ Yavuz Donat, Yavuz Donat'ın Vitrininden I (Sandıktan İhtilale 1977-1980), Bilgi Yayınevi, 1987, ss. 153-154

çıkması gerekir. Biz de, 1977 sonlarına doğru, o yönde işaretler, haberler aldık, onun üzerine kendileriyle temas olanakları aradık.” demiştir.⁹⁹

Güneş Motel spekülasyonlarıyla hatırlanan ve AP'den ayrılan 12 milletvekili arasında bulunan Tuncay Mataracı şunları ifade etmiştir:

“Güneş Motelde aslında bir şey olmadı ki! İstanbul'da ayak basıldığı yer Kalyon Oteldi. Oradan da Güneş Motel'e gelindi. Bakıldı orada rahat edilmiyor, Çınar Otel'e gelindi. Buralardan kimse bahsetmiyor. Acaba buralarda ne oldu, ne konuşuldu? Burada 11'ler partilerinden kopmalarının kararı orada verilmedi. Partilerinden kopan 11'ler kararlarını Ankara'da vermiş. Ankara'da binanın temeli atılmıştı. Hükümetin çatısı çatılmış, İstanbul'a gelinmiş, burada nasıl bir hükümet modeli, nasıl bir hükümet programı yapılacak, nasıl bir şekil olacak diye bunların çalışmaları yapıldı.”¹⁰⁰

Siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarla karşı karşıya kalarak göreve başlayan III. Ecevit hükümeti döneminde de ekonomik kriz, terör ve anarşi artarak devam etmiştir. Bu dönemde karaborsacılığın ve enflasyonun önüne geçilememiş, temel gıda maddelerini piyasada bulmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Hazinedeki döviz yetersizliği nedeniyle ülkeye petrol girişinin az olması ulaşımı felç etmiş ve grevlerden dolayı fabrikalar kapanma noktasına gelmiştir.¹⁰¹ III. Ecevit hükümetinin Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu'nun CHP Senatörü Niyazi Ünsal'a 1979 bütçesinin görüşüldüğü Bütçe Komisyonu'nda yazdığı bir pusula ülkenin içine girdiği darboğazı açıkça göstermektedir. Öyle ki bu pusulada 227 bankaya yaklaşık 3 milyar dolar borçlu olduğumuz, 58 ülkeden yaklaşık 98 bin firmaya da 1.736 milyon dolar borcumuzun olduğu yazmaktaydı. Öte yandan Müezzinoğlu'nun Ünsal'a “Hangi ülkeye ne kadar borcumuz var bilmiyorum dekontlar geldikçe borçlu olduğumuz anlaşılıyor” demesi o günkü ülke ekonomisinin geldiği durumu göstermesi açısından önemlidir.¹⁰²

⁹⁹ Cüneyt Arcayürek, Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979, Bilgi Yayınevi, 1986, s.350

¹⁰⁰ Davut Dursun 12 Eylül Darbesi, Şehir Yayınları, 2005 s. 249

¹⁰¹ İpekliler, a.g.t, s. 53

¹⁰² Milliyet, 28 Aralık 1978

III. Ecevit hükümeti dönemi Türkiye’de terörün ve toplumsal kamplaşmanın önlenemediği, ekonomideki kötü gidişatın kontrol edilemediği bir dönem olmuştur. Nitekim bakanlıkların ikram edilircesine dağıtıldığı ve bağımsız milletvekillerinin desteği ile kurulabilmiş bir hükümetten istikrarlı bir yönetim beklenemezdi. Öte yandan CHP’nin ortanın solu politikasına yönelmesi sonrasında partiden ayrılan Turhan Feyzioğlu ve sola karşı tepkisini her zaman açığa vuran Faruk Sükan’ın hükümette yer aldığı bir iktidardan önemli icraatlar beklenemezdi. Bu dönem Türkiye’de devlet otoritesinin sifıra indiği, terörün ve anarşinin hızla arttığı, ekonominin dibe vurduğu ve en temel ihtiyaç maddelerinin bile piyasada bulunamadığı bir dönem olmuştur.¹⁰³

Hükümet programında ülkeye barış ve birlik getireceği mesajını veren Ecevit herhangi bir radikal önlem almayı düşünmemiştir. Fakat kısa sürede bunun olanaksız olduğu ortaya çıkmıştır. Öyle ki 1978 yılının ilk 15 gününde 30 siyasi cinayet işlenmiş ve 200’den fazla kişi de yaralanmıştır.

1979 kışı Türkiye’nin kolay kolay unutamayacağı dönemlerden biri olmuştur. Öyle ki dövizsizlikten petrol getirilmemiş, benzin kuyrukları büyümüş ve fabrikalar ancak % 30 kapasite ile çalıştırılabilmiştir. Öte yandan dövize dayalı ürünlerde ihraç edilememiştir. Ekonomideki bu darboğaz beraberinde zamları getirmiş ve Türk Lirası dolara karşı sürekli değer kaybetmiştir.

Toplumsal kamplaşmanın bir sonucu olarak insanların sağ-sol şeklinde bölünmeleri, aşırı sağ ve sol grupların birbirlerine karşı işledikleri cinayetlerin ve kitlesel terör eylemlerinin artması toplumda ciddi bir kaygıya yol açmıştır. Bu durumun önlenemeyişi ve her geçen gün giderek artması siyasi iktidarın acizliğini ortaya koymaktaydı. Bir yandan toplumun tanınmış simalarına karşı işlenen cinayetler, diğer yandan sağ-sol kamplaşmasının kitlesel terör eylemlerine dönüşmesi Türk Silahlı Kuvvetleri’nin de ciddi bir şekilde kaygılanmasına yol açmıştır.¹⁰⁴

1973 genel seçimlerinden 14 Ekim 1979 yılındaki ara seçimlere kadar olan dönemde hükümetlerin siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlarla karşı karşıya kaldığını görmekteyiz. Bu dönemdeki hükümetlerin koalisyon hükümeti olması

---

¹⁰³ Dursun, a.g.e, s. 42

¹⁰⁴ A.g.e, s. 43

bundan da öte, matematiksel hesaplarla kurulmuş olması ülkedeki istikrarı sağlayamamalarına neden olmuştur. Siyasi partiler arasındaki çatışmalar ve iktidar olma mücadelesi toplumda var olan çatışmayı körüklemiş ve toplumsal ayrışmaya sebep olmuştur.

1.1.2.4. 1979 Ara Seçimleri

Kısmi Cumhuriyet Senatosu ve boş olan beş milletvekilliği için 14 Ekim 1979'da yapılan ara seçimler CHP için tam bir hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. AP'nin oy oranı bir önceki seçimlere göre yüzde 36.9'dan yüzde 46.3'e yükselirken, CHP'nin oy oranı yüzde 41.4'ten yüzde 29.1'e düşmüştür. Bu sonuçlardan sonra 16 Ekim'de istifa eden Ecevit yerine hükümet kurma görevi 24 Ekim 1979'da Demirel'e verilmiştir.¹⁰⁵

Demirel 19 Kasım 1979'da TBMM'de okuduğu hükümet programında ilk olarak can ve mal güvenliğinin, huzur ve sükûnun, kanun ve nizam hâkimiyetinin mutlaka sağlanacağını belirtmiş; anarşinin, terörün ve bölücülüğün etkisiz hale getirilmesi için mevcut kanunların en etkili şekilde kullanılacağını belirtmiştir.¹⁰⁶ 25 Kasım 1979'da yapılan güven oylamasında oylamaya katılan 438 milletvekilinden 229'unun kabul oyuyla VI. Demirel hükümeti güvenoyu almıştır.¹⁰⁷

Demirel hükümeti¹⁰⁸ göreve geldikten sonra ilk iş olarak ülkedeki anarşi ve terör olaylarına son vermek istese de bunda başarılı olamamıştır. Fakat ekonomik istikrarı sağlamak için attığı radikal adımlar ekonomik bir toparlanmayı da

¹⁰⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 13. Cilt, s. 85

¹⁰⁶ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 13. Cilt, s. 88

¹⁰⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 13. Cilt, s. 227

¹⁰⁸ Süleyman Demirel (Başbakan), Ekrem Ceyhun (Devlet Bakanı), Orhan Eren (Devlet Bakanı), Metin Musaoğlu (Devlet Bakanı), Ahmet Karahan (Devlet Bakanı), Muhammet Kelleci (Devlet Bakanı), Köksal Toptan (Devlet Bakanı), Mustafa Güçlügil (İçişleri Bakanı), Hayrettin Erkmen (Dışişleri Bakanı), A. İhsan Birincioğlu (Milli Savunma Bakanı), Ömer Ucuzal (Adalet Bakanı), O. Cemal Fersoy (Milli Eğitim Bakanı), İsmet Sezgin (Maliye Bakanı), Selahattin Kılıç (Bayındırlık Bakanı), Münif İslamoğlu (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı), Ahmet Çakmak (Gümrük ve Tekel Bakanı), Cemal Külahlı (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı), Hüseyin Özalp (Ulaştırma Bakanı), H. Cavit Özdemir (Çalışma Bakanı), Nuri Bayar (Sanayi ve Teknoloji Bakanı), Esat Kırathoğlu (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı), Barlas Kuntay (Turizm ve Tanıtma Bakanı), Turgut Toker (İmar ve İskan Bakanı), Ahmet Karayiğit (Köy İşleri Bakanı), Tevfik Koraltan (Kültür Bakanı), Sumer Oral (Sosyal Güvenlik Bakanı), Halil Başol (Ticaret Bakanı), Hasan Ekinci (Orman Bakanı), Talat Asal (Gençlik ve Spor Bakanı), Bkz. Cumhuriyet, 13 Kasım 1979.

beraberinde getirmiştir. Turgut Özal tarafından kaleme alınan ve 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe giren ekonomik tedbirlerin uygulamaya konulması ile birlikte ekonomi geçici de olsa rahat bir nefes almıştır.¹⁰⁹

1.2. Cumhurbaşkanlığı Bunalımı

1970'lerin Türk siyasi hayatı istikrarsız hükümetler ve sorun çözemeyen iktidarlara sahne olmuştur. Görev süresi Nisan 1980'de dolan Cumhurbaşkanı Korutürk'ün yerine seçilecek olan yeni cumhurbaşkanının bir türlü seçilememesi bunun diğer bir örneğini oluşturmuştur.

1961'de Cemal Gürsel'in seçilmesi ordunun baskısı ile 1965'te Cevdet Sunay'ın seçilmesi ise ordunun etkisinin siyasetçilere benimsetilmesiyle gerçekleşmiştir. 1973'de Fahri Korutürk'ün seçilmesi ise parlamentodaki siyasilerin işbirliği yapmaları ile gerçekleşmiştir. O dönemde parlamento, ordunun adayı olan Faruk Gürler'e sıcak bakmamıştır. Gürler'in yerine ordunun da itiraz edemeyeceği Fahri Korutürk'ü aday göstererek Cumhurbaşkanı yapmıştır. 1980'e gelindiğinde durum tamamen farklıydı. Öyle ki ordunun seçilmesi için baskı yapacağı bir aday yoktu, Öte yandan siyasilerin de üzerinde uzlaşabilecekleri bir aday söz konusu değildi.¹¹⁰

Anayasaya göre boşalan Cumhurbaşkanlığı makamına Cumhuriyet Senatosu Başkanı vekâlet etmekteydi. O dönemki senato başkanı dışişleri eski bakanlarından AP'li İ. Sabri Çağlayangil'di. Bu durum AP için önemliydi. Nitekim bu durum iktidarda olan AP için kendilerine sorun çıkarmayacak birinin cumhurbaşkanlığına vekâlet etmesi demektir. Öte yandan Cumhurbaşkanlığı seçimini bir yıl sonraki genel seçimlerden sonraya bırakmak ve seçim sonrasında tek başına iktidar olarak cumhurbaşkanını seçecek güce ulaşmakta AP için önemli bir stratejiydi.¹¹¹

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin Mart 1980 tarihinde yapılacağı belli olmasına rağmen hiç bir siyasi partinin adayının olmaması siyasilerin ciddiyetsizliğini açıkça

---

¹⁰⁹ İpekliler, a.g.t, ss. 57-58

¹¹⁰ Dursun, a.g.e, s. 50

¹¹¹ Dursun, a.g.e, s. 51

ortaya koymaktaydı. Nitekim 22 Mart günü seçim turları başladığında halen AP'nin de CHP'nin de adayı yoktur.¹¹² Partiler ortak bir aday çıkaramayınca parlamentoda üyesi bulunan partiler kendi belirledikleri adaya oy vermeye karar vermişlerdir. CHP, Muhsin Batur'u aday olarak gösterirken, AP ilk önce Sadettin Bilgiç'i sonraki turlarda ise Faik Türün'ü aday olarak göstermiştir. MSP Diyanet İşleri eski Başkanı Lütfi Doğan'ı aday olarak göstermiş, MHP ise AP'nin adayı olan Sadettin Bilgiç'i destekleme kararı almıştır.¹¹³

Yaklaşık beş buçuk ay devam eden ve 115 tur olarak yapılan seçimlerde Cumhurbaşkanı seçilememiştir. Toplumun sağ-sol olarak kutuplaştığı, anarşi ve terörün kıyıma dönüştüğü ve istikrardan uzaklaşmış bir dönemde meclisin Cumhurbaşkanını bu denli uzun bir sürede seçememesiyle birlikte siyaset işlerliğini de yitirmiştir. Türkiye'de böyle bir tablo hâkimken siyasilerin çıkar peşinde koşması istikrardan uzak olan siyaseti büsbütün istikrarsızlaştırmıştır. Ciddi bir siyasi bunalım söz konusu iken bile siyasi çıkarlar peşinde koşulmuş, acil çözüm bekleyen konular uzun seçim turları sebebiyle görüşülememiş ve gerekli yasalar çıkarılamamıştır. Bununla birlikte ordunun da siyasilere olan güveni azalmış ve askeri müdahale fikri bir kez daha pekişmiştir.

1.3. Sosyo-Ekonomik Yapıdaki Değişim ve 24 Ocak Kararları

Yetmişli yılların Türkiye'si sadece siyasi istikrarsızlıkların olduğu bir dönem değildi. Bununla beraber 70'li yıllar Türkiye'nin soyo-ekonomik yapısında değişikliklerin olduğu bir dönemdi. Kırdan kente doğru göçler şehirli nüfusunda artışa sebep olurken, kırsal kesimdeki köylü nüfusu azalmaya başlamıştır. Köyden kente göçler beraberinde pek çok sosyal ve siyasal sorunu da getirmiştir. Büyükşehirlerde gecekondualarda yaşamaya başlayan bu kesim farklı bir sosyal hayat biçimi geliştirmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak farklı talepler ortaya çıkmış, taleplerinin karşılanmaması bu kesimi alternatif arayışlara sürüklemiştir. Bu

---

¹¹² Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler " Üç Dönemin Perde Arkası "*, Milliyet Yayınları, 1985, s. 509-510

¹¹³ İpekliler, a.g.t, ss. 97-98

dönemde belli ideolojik grupların etkisi altına giren gecekondu semtleri terörden ve anarşi ortamından nemalanmak isteyenlerin yararlandığı bir ortam haline gelmiştir.¹¹⁴

1970’li yıllarda Türk ekonomisinin sorunlarından biri de ülkeye giren döviz miktarındaki azalma olmuştur. Bu dönemde gerek yurtdışında yaşayan işçilerin gönderdiği dövizler ve gerekse dış piyasada ihraç edilen tarım ürünlerine olan talebin azalması ekonomiyi sekteye uğratmıştır. Bu dönemdeki bir diğer ekonomik sorun da 1973’teki petrol krizi olmuştur. Artan petrol fiyatları Batı ülkelerinde bunalıma ve işsizliğe neden olmuş ve bu da işçi dövizlerinin girişini olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca Batı Avrupa ülkelerinde yaşanan enflasyon, ithal ürünlerin pahalılaşmasına neden olmuş ve bu da Türkiye’nin ihraç ürünlerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Türkiye ekonomisi 1973 yılı sonunda petrol ihraç eden ülkeler tarafından yapılan ve dünya ekonomisini de alt üst eden petrol fiyatlarındaki artıştan olumsuz bir şekilde etkilenmiş ve ağır bir bunalıma sürüklenmiştir. Söz konusu ekonomik bunalım beraberinde toplumsal ve siyasal krizi de getirmiş ve Demirel hükümeti tarafından 24 Ocak Kararları olarak anılan ekonomik tedbirler politikası uygulanmaya başlamıştır.

1977 yılından 24 Ocak 1980’e kadar hükümetler ekonominin tam anlamıyla tıkandığını farkettikten sonra beş adet istikrar programı hazırlamıştır.

1- 1977 Ağustos ayında Demirel hükümeti tarafından uygulamaya konulan “Enflasyona Karşı Mücadele Paketi”.

2- 1978 yılı mart ayında Ecevit hükümetinin “Yapısal Değişim Programı”.

3- 1978 yılı eylül ayında Ecevit hükümeti tarafından yürürlüğe konulan “Para Kredi Tedbirleri Paketi”.

4- 1979 yılı mart ayında Ecevit hükümeti tarafından getirilen “Ekonomiyi Güçlendirme” programı.

5- 1980 yılı ocak ayında Demirel hükümeti tarafından alınan “24 Ocak Kararları”.¹¹⁵

---

¹¹⁴ Dursun, a.g.e, s. 53

Bu programlar içerisinde en uzun ömürlü olan 24 Ocak kararları olmuştur. 24 Ocak kararlarının en önemli özelliği büyük oranda zamlara ve kur ayarlamalarına dayanmaları olmuştur. Böylelikle dış kredi çevrelerinin hoşnut kalmaları ve Türkiye'ye kredi verme olanağı sağlamak amaçlanmıştır.¹¹⁶

Demirel 1979 ara seçimlerinin ardından azınlık hükümetini kurar kurmaz ekonomik krizi çözmek için Başbakanlık Müsteşarlığı ve Devlet Planlama Müsteşarlığı'na Turgut Özal'ı atamıştır. Özal, ithal ikameci sanayileşme modelinden serbest ekonomi modeline geçilmesini, devletin ekonomideki etkinliğinin azaltılmasını ve ihraç edilecek ürünlerde devlet desteğini savunarak 24 Ocak Kararlarını hazırlamıştır.¹¹⁷ Bu programın temel unsurlarını şöyle sıralayabiliriz:

1- Türk lirasının değerini dış paralara göre büyük oranda devalüe ettikten sonra kontrollü bir şekilde dalgalanmaya bırakmak. Öyle ki ilk anda doların değeri 76 TL olarak ilan edilmiştir. O günlerde doların resmi kurunun 35 TL olduğuna göre bu yüzde yüzün üzerinde bir artış anlamına gelmektedir.

2- İthalatın serbestleştirilerek ihracatın özendirilmesi.

3- Fiyatların oluşumunu piyasaya, arz ve talep güçlerine bırakılarak çoğu maldaki kamu sübvansiyonlarının kaldırılması.

4- Faiz oranlarının yükseltip sonrasında kontrollü bir biçimde serbest bırakılması.

5- Ekonomideki kamu kesiminin ağırlığının azaltılması.

6- Ücretlerin ve taban fiyatlarının enflasyonun gerisinde kalacak biçimde artırılması.¹¹⁸

24 Ocak Kararlarının ilk şekli aslında II. MC hükümeti döneminde Demirel tarafından görevlendirilen Adnan Başer Kafaoğlu tarafından kaleme alınmış fakat uygulanamamıştır. Bu program daha sonra VI. Demirel Hükümeti döneminde Özal tarafından geliştirilmiş ve hükümetçe de uygulamaya konmuştur. Demirel bu

---

¹¹⁵ Emin Çölaşan, *24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, 1983, ss. 7-8

¹¹⁶ A.g.e, s. 8

¹¹⁷ İpekliler, a.g.t, s. 62

¹¹⁸ Çavdar, a.g.e, s. 258

kararların alınmasındaki amacın rejim ve devleti korumak amacıyla alındığını ve eğer bu tedbirler alınmasaydı karaborsanın, kaçakçılığın, haksız kazanç elde edenlerin ve işsizliğin artacağını; ekonomideki bu kötü gidişatın ise anarşi ve terörü hızla arttıracığını ifade etmiştir.¹¹⁹

24 Ocak Kararlarının başlangıçtaki hedefi enflasyonu kontrol altına almak ve döviz gelirlerini arttırarak ekonomik krizi aşmak olsa da, halk ücret artışlarının askıya alınmasından dolayı yüksek enflasyon altında ezilmek zorunda kalmıştır. Ekonomik istikrar tedbirleri ulusal gelirin büyüme hızını düşürürler, işsizliği artırır ve yoksul kitleleri daha da yoksullaştırırlar. 24 Ocak Kararları da bu sonuçları ortaya çıkarmıştır. Fiyatların aşırı yükselmesi sonucunda talep azalmış, tüketim düşmüştür. İzlenen fiyat politikası ve sürekli devalüasyon ile talep son derece gerilemiştir.¹²⁰

1980 yılına gelindiğinde ülke ekonomisi büyük bir bunalım içerisindeydi. Bir yandan döviz darboğazı, diğer yandan mal temelinde karşılaşılan kıtlıklar, enerji üretiminin yetersiz oluşu krizin en açık göstergesiydi. Ekonomideki bu bunalımı dış güçler ile içerideki büyük sermaye grupları teşvik etmiş ve bu sayede karaborsadan büyük kazançlar sağlamışlardır. Ekonomi bu denli büyük bir bunalım yaşarken elbette bir istikrar programına ihtiyaç vardı; ancak bu program 24 Ocak Kararlarında olduğu gibi sert olması akıllara başka sorular getirmektedir.

1.4. Bölgesel Güvenlik Sorunları

12 Eylül 1980'e giden süreçte askeri müdahaleye yalnızca ülke içindeki siyasi istikrasızlık, sağ-sol kamplaşması, terör ortamı ve ekonomik krizlerin yol açtığını söylemek eksik bir saptama olur. Tüm bunlarla beraber dünya sisteminde yaşanan gelişmeler de askeri müdahalede önemli bir rol oynamıştır.

1960'lı yıllarda Doğu ve Batı blokları arasında gerçekleşen detant çerçevesindeki silahsızlanma görüşmeleri dünya sisteminde yeni bir yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. 1970'lere gelindiğinde ise detantın devam edeceği, nükleer

---

¹¹⁹ Cüneyt Arcayürek, *12 Eylül'e Doğru Koşar Adım (Kasım 1979-Nisan 1980)*, Bilgi Yayınevi, 1986, s.369

¹²⁰ Emre Kongar, *12 Eylül Kültürü*, Remzi Kitabevi, 1995, ss. 31-32

ve konvansiyonel silahların sınırlandırılacağı beklenilirken yaşanan bölgesel güvenlik sorunları bu beklentileri boşa çıkarmıştır.¹²¹

1.4.1. Petrol Krizi

1967 savaşı sonunda nasıl ki Araplar Filistin'i İsrail'e karşı kullanmaya karar verdilerse, 1973 savaşı sonrasında da petrolü Batı'ya karşı siyasi bir silah olarak kullanmaya karar verdiler ve bunun doğal bir sonucu olarak da dünyada petrol krizi ortaya çıktı. 1973 petrol krizi doğrudan 1973 Arap-İsrail savaşının sonucu değildir. Bu savaş sadece süreci hızlandırmıştır. Aslında üretici ülkeler için petrol sorunu yıllardan beri oluşma halinde olan bir mesele idi. Nitekim 1960 Ağustosunda OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries) yani Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı kurulmuştu ve amaçları kendilerini ilgilendiren meselelerin çözümünü sağlamaktı.¹²²

Petrolün siyasi vasıta olarak kullanılmasında, Batı ve Amerika üzerinde baskı yapabilmek için iki yol vardı: Birincisi üretimi kısmak ikincisi ise fiyatları yükseltmekti. Fakat üretimi kısmak hem kendi gelirlerinin düşmesine yol açacak hem de fazla tepki çekecekti. Bu nedenle OPEC üyesi ülkeler fiyatların yükseltme yoluna başvurdular.¹²³

Petrol fiyatlarının yükselmesine Batı çabucak ayak uydurdu. Öyle ki üretici ülkelerin sağladığı gelir yine Batı bankalarına intikal etti. Öte yandan Batı'nın sanayisine, teknolojisine ve silahına ihtiyaç duyan yine bu Arap ülkeleriydi. Nitekim Araplar pahalıya sattıklarını yine pahalıya aldılar. Bu arada olan gelişmekte olan ülkelere oldu. Türkiye'de bu krizin acısını çekti.¹²⁴

Petrol krizinin Türkiye üzerindeki yansımalarına baktığımızda artan petrol fiyatlarının iki yönde olumsuz etkisi olduğunu görmekteyiz. İlk olarak Batı ülkelerinde yol açtığı ekonomik bunalım nedeniyle işsizlik artmış ve işçi dövizlerinin girişini olumsuz etkilemiştir. Diğer yandan Türkiye'nin mal sattığı Batı Avrupa

---

¹²¹ Dursun, a.g.e, s. 61.

¹²² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1:2 1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul, s. 725

¹²³ A.g.e, s. 726

¹²⁴ A.g.e, s. 728

ülkelerinde yaşanan enflasyon ithal ürünlerinin pahalalanmasına neden olmuş ve bu da Türkiye'nin geleneksel ihraç ürünlerini olumsuz yönde etkilemiştir. İkinci olumsuzluk ise ithal edilen petrol ürünlerinin maliyetlerinde yaşanan büyük artışlardır.¹²⁵

1.4.2. Silah Ambargosu

1970'li yılların Türkiye'si için önemli sorunlardan biri de Amerika'nın 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle 5 Şubat 1975'de uygulama kararı aldığı silah ambargosu olmuştur. Amerika ambargonun kaldırılmasını Türk ordusunun adadan çekilmesi ve görüşmelerde ilerleme kaydedilmesi koşuluna bağlamıştır.¹²⁶

Silah ambargosu yüzünden ordudaki modernizasyon programı uygulanamamış, ayrıca Amerika'dan alınmış silah, araç ve malzemenin yedek parçaları da gelmediği için arızalı ve kullanılmayan silah ve teçhizat sayısında da artış meydana gelmiştir. Amerika'nın koyduğu bu ambargo, 1973 Dünya ekonomik krizinin etkilerinin halen hissedildiği bu dönemde ulusal güvenliğin sağlanması ve Batı'dan aldığı yardımlarla kalkınma sürecini devam ettirmek isteyen Türkiye'nin ciddi bir bunalıma girmesine neden olmuştur.¹²⁷

Silah ambargosu ve Batı'dan yalıtılmışlık 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye'yi dış ilişkilerinde yeni yönelişlere sevk etmiştir. Batı'da karşılaştığı yalnızlığı İslam, Üçüncü Dünya ve Sovyet Bloğu ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirerek dengelemek isteyen Türkiye burada da aradığını bulamamıştır. Her ne kadar silah ambargosu 1 Ağustos 1978 tarihinde kaldırılrsa da Türkiye Batı'dan beklediği desteği Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali ve 1979 yılında İran'da Şah rejiminin yıkılması sonucu bölgedeki güç dengelerinin Batı aleyhine gelişmesi neticesinde almıştır.¹²⁸

---

¹²⁵ Dursun, a.g.e, s. 57

¹²⁶ İpekliler, a.g.t, ss. 39-40

¹²⁷ A.g.t, s. 40

¹²⁸ A.g.t, s. 42

1.4.3. İran'da Rejim Değişimi

Dr. Musaddık'ın düşürülmesinin ardından İran Şah Pehlevi'nin yönetimi altında uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bunun da en önemli nedeni İran'ın Suudi Arabistan'dan sonra petrol üretiminde dünyada ikinci sırada yer almasıydı. Öte yandan 1968 yılında İngiltere'nin bölgeden çekilmesinden sonra Şah İran'ı bölgenin başat askeri gücü haline getirmeye çalışmış ve bunun içinde ABD'ye yaklaşmaya başlamıştır. İran'ın ABD'ye yaklaşmasının nedeni yaklaşık 2.000 km uzunluğunda ortak bir sınıra sahip bulunduğu Sovyetler Birliği'nden korkusu ve ABD'nin Sovyetleri Basra Körfezi'nin dışında tutma isteğinin İran'ın çıkarlarıyla uyuşmasıydı.¹²⁹

İran'daki gelişmelerde 1973 petrol krizi önemli bir yer işgal etmiştir. Petrol gelirlerinin hızla artması İran'ın ekonomik kalkınma hızını yüzde 10'a çıkarmıştır. Şah ülkeyi bölgenin en büyük askeri gücü haline getirmek için Amerika'ya milyonlarca dolarlık silah siparişi vermiştir. Bununla birlikte sanayileşme politikasına da hız verilmiştir. Bunun için de yabancı uzmanlardan faydalanmıştır. 1978 yılı geldiğinde İran'da başta Amerika olmak üzere yaklaşık 100 bin kadar yabancı uzman bulunmaktaydı. Fakat tüm bu modernleşme çabaları din çevrelerinin tepkisine sebep olmuş ve Batı'ya yönelik milli ve manevi değerleri terk etme olarak telakki edilmiştir. Diğer yanda zenginleşmeyle beraber başlayan sanayileşme kırsal alandan şehirlere göçü hızlandırmıştır. Bu ise tarımın zayıflamasına ve şehirlerde işsiz bir kitlenin oluşmasına sebep olmuştur.¹³⁰

Bu ekonomik sıkıntılar içerisinde Şah, kendisini destekleyenlere maddi imkân ve refah sağlarken kendisinden olmayanları yani muhalifleri acımasız bir şekilde ezmiştir. Bunu yaparken de İran Ulusal Haberalma ve Güvenlik Örgütü'nden (SAVAK) yararlanmıştır. Muhalif gruplar değişik ideolojilerine rağmen önce Irak ve sonra da Paris'te sürgün hayatı yaşayan Ayetullah Humeyni'nin örgütlediği hareket içerisinde birleşmiştir. Ayetullahların asıl destekçileri ise sanayileşme sonucu

¹²⁹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, 12. Baskı, 2004, s. 553

¹³⁰ Armaoğlu, a.g.e, ss. 750-751

kırsal kesimden kente göç eden ve fakirleşen halk olmuştur. Bu kesimin mali kaynağını da İran toplumunda etkili bir güç olan Pazar esnafı (bazaari) sağlamıştır.¹³¹

8 Ocak 1978'de Kum şehrindeki medrese öğrencilerinin gösterileriyle başlayan ve kısa zamanda diğer şehirlere de sıçrayan gösteriler Şah yönetimini zorda bırakmıştır. Petrol işçileri greve gitmiş ve Tahran sokaklarında yüzbinlerce kişinin katıldığı gösteriler birbirini izlemiştir. İran Şah'ının gösterileri bastırmak, gelişmeleri kontrol altına almak ve muhalefeti yatıştırmak için aldığı tedbirler olumlu sonuç vermemiş ve bunun üzerine Şah 15 Ocak 1979 günü ülkesinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Sonrasında ise 1 Şubat 1979'da Ayetullah Humeyni'nin Paris'ten İran'a dönmesiyle birlikte Şah dönemi sona erip Humeyni dönemi başlamıştır. İran'daki rejim değişikliği sonrasında Batı karşıtı bir rejim kurulması, Batı'nın bölgedeki stratejilerini ve politikalarını da alt üst etmiştir.¹³²

Humeyni'nin dönüşü sonrası ilk dönemde Amerika umutlanmış ve gevşek dahi olsa yeni yönetimle ilişkisini sürdürebileceğine inanmıştı. Fakat 4 Kasım 1979'da Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliği'nin basılıp içerideki 52 diplomatın rehin alınması ayrıca bütün ABD üslerinin ve dinleme istasyonlarının kapatılması Batı'nın süper gücüne büyük bir darbe indirmiştir. ABD Başkanı Carter ilk aylardaki sakin tavrını bırakmış ve giderek artan bir ölçüde İran üzerine gitmeye başlamıştır. İran'ın ABD bankalarında bulunan bütün paralarına el konmuş ve Batı mali boykot başlatmıştır. Tüm bunlara rağmen İran geri adım atmamış ve bunun üzerine 25 Nisan'da ABD rehine kurtarma operasyonuna girişmiş fakat operasyon tam bir fiyaskoyla sonuçlanmıştır.¹³³

ABD için Şah'ın kaybından çok, sonrası önemliydi. Öyle ki Humeyni İran'a gelir gelmez bütün Amerikan dinleme istasyonlarını ve üslerini kapatmıştır. İran'ın kaybı Türkiye'nin bölgedeki önemini de birdenbire arttırmıştır. ABD'ye göre Türkiye bölgedeki açığı kapatacak nitelikte bir ülkeydi. Türkiye'ye bu gözle bakan ABD yine de kaygı içerisindeydi. Nitekim en sağlam görüldüğü dönemde bile Şah'ı devirebilen bir din gücü, diğer Müslüman ülkelere de sıçrayabilirdi. Bu nedenle başta ABD olmak üzere diğer batılı ülkeler büyük bir tehlike olarak gördükleri bu eğilimi

---

¹³¹ Sander, a.g.e, s. 553

¹³² Dursun, a.g.e, s. 65

¹³³ Birand, a.g.e, s. 186

kaygı içerisinde izlerken bakışlar kaçınılmaz olarak Türkiye'ye dönüyordu. Bütün bu gelişmeler Batı açısından istikrarlı bir Türkiye gerektiriyordu.¹³⁴

İran'da yaşanan bu gelişmeler Türkiye'de dinin siyaset üzerine etkisi tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir. Türk siyasi hayatında dinin siyaset üzerindeki etkisi kendisini açıkça göstermiştir. Erbakan liderliğindeki MSP 1973 ve 1977 seçimlerinde küçümsenmeyecek bir başarı elde etmiş ve üç ayrı hükümette yer almıştır. 1970'li yılların sonlarına doğru MSP'nin organize ettiği çeşitli miting ve gösteriler İran'daki gelişmeleri çağrıştırıyordu. Bu durum akıllara sıra Türkiye'de mi sorusunu getirmiştir. Bu durumun engellenmesi sadece Türkiye için değil aynı zamanda bölge güvenliği içinde önemliydi.¹³⁵ İşte tam da bu sebeple 1980 askeri müdahalesinin nedeni "İran devriminden sonra Batı için aniden stratejik olarak önemli olmaya başlayan Türkiye'nin istikrarı ile ilgili kaygı ve tazyik duygularıydı."¹³⁶

1.4.4. Afganistan'ın İşgali

Modern dönemde Afganistan'ın kaderini Rusya ile İngiltere'nin menfaatleri belirlemiştir. Rus Çarı Büyük Petro'nun ülkesini denizlere ulaştırma hayali geleneksel Rus politikasına dönüşmüştür. Rusya 19. yy'da Orta Asya ve Kafkaslara doğru ilerlemeye başlayınca güneye inmesinin önündeki en büyük engel olarak İngiltere ile karşılaşmıştır. İngiltere'nin ise Güney Asya'daki sömürgelerini güvende tutabilmesi için Rusya'nın yayılmasını engellemesi gerekmiştir. İşte bu amaçla da İran ve Afganistan üzerinde nüfuzunu arttırmaya çalışarak Rusya faktörünü sınırlandırmaya çalışmıştır.¹³⁷

1970'li yılların başında Sovyetlerin desteği ile Muhammed Davud iktidar olmuş ve bu dönemde Sovyetler Birliği ile ciddi bir yakınlaşma başlamıştır. Sovyet etkisinin kendisini iyice hissettirdiği bu dönemde Muhammed Nur Tarakki ve Babrak Karmal'ın isimleri öne çıkmıştır. Artan Sovyet nüfuzundan kaygı duyan

---

¹³⁴ Birand, a.g.e, s. 93

¹³⁵ Dursun, a.g.e, s. 66

¹³⁶ Ahmad, a.g.e, s. 454

¹³⁷ Dursun, a.g.e, ss. 62-63

Muhammed Davud Sovyetlere karşı mesafeli durmak için bu liderleri tutuklatmak ve komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurmak istemiş fakat Sovyet yanlısı bir darbe ile iktidarı kaybetmiştir.¹³⁸ İktidarı ellerine geçirenler Sovyet yanlısı olan Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin (ADHP) etken bir siyasal güç olduğu Demokratik Afgan Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. ADHP'nin tutuklu lideri Nur Muhammed Taraki'de Devlet Başkanlığı'na getirilmiştir.¹³⁹

Taraki yönetimi iktidara gelir gelmez rejime karşı olan çeşitli Müslüman grupların direnmesiyle karşılaşmıştır. Ancak bu grupların mücadelelerini eşgüdüksüz sürdürmeleri, Sovyetler tarafından silahlandırılan hükümete bağlı birliklere karşı başarı sağlamalarını güçleştirmiştir. Öte yandan Aralık 1978'de Sovyetler Birliği ile Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması imzalayan Afganistan hızla Afgan etkisine girmeye başlamıştır. Bu durum uluslararası alanda tepkisiz kalmamış ve Amerikan hükümeti Afganistan'ın insan haklarına daha saygılı olmasını istemiştir. İran'da Humeyni ise Sovyet Büyükelçisine, Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesinin İran'ı da etkileyeceğini söylemiş ve Sovyetlerin bu yola başvurmaması gerektiğini söylemiştir. Çin ise Sovyetler Birliği'nin etki alanını Afganistan-Pakistan bölgesine genişletmesini şiddetle eleştirmiştir.¹⁴⁰

Taraki'nin liderliği de fazla uzun sürmemiş ve 16 Eylül 1979'da Hafızullah Emin yönetime getirilmiştir. Fakat Sovyetler tarafından tercih edilmeyen Hafızullah Emin'de iktidarda fazla kalamamış ve onun da yerine Sovyet desteğini alan Babrak Karmal getirilmiştir.

Afganistan'daki bu karışık durum Sovyet müdahalesi için bir fırsat oluşturmuş ve 28 Aralık 1979'da Sovyet birlikleri tüm önemli noktaları işgal etmiştir. Uluslararası alandan gelen tepkiler üzerine ise 1978 antlaşmasına uygun bir şekilde ve Afgan hükümetinin davetiyle Devlet Başkanına yardım etmek amacıyla ülkeye girdiklerini söyleyen Sovyetler gerçekte hükümete muhalif gruplara karşı Afgan silahlı kuvvetlerine yardım amaçlı Afganistan'a girmiştir.¹⁴¹ Sovyet işgali

---

¹³⁸ A.g.e, s. 63

¹³⁹ Sander, a.g.e, s. 565

¹⁴⁰ A.g.e, s. 564

¹⁴¹ A.g.e, s. 565

sonrasında Batı için stratejik öneme sahip Afganistan'da tıpkı İran gibi Batı için kaybedilmiş bir ülke konumuna düşmüştür.

1.4.5. Yunanistan Sorunu

1970'li yıllar Türkiye için sadece iç politik sorunlarla uğraşılan bir dönem değil, aynı zamanda dış politikada da önemli sorunların olduğu bir dönem olmuştur. Bu sorunların başında da Yunanistan ile olan gerginlikler gelmektedir. Hem Türkiye hem de Yunanistan NATO'nun güneydoğu kanadında yer almaktaydı. Aynı ittifakta yer alan iki devlet arasındaki çözülemeyen sorunlar NATO ittifakının güneydoğu kanadını zor durumda bırakmıştır.¹⁴²

1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'de ABD karşıtı gösteriler giderek artmıştır. Bunun üzerine tüm iktidarlar ABD ile olan ilişkilerine daha da önem vermeye başlamıştır. Fakat ikili ilişkiler yine de sorunsuz bir şekilde devam etmemiştir. Nitekim NATO'nun adeta ABD'nin menfaatleri doğrultusunda çalışan ve kararlar alan bir örgüt görünümü kazanması çeşitli sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Öyle ki 1964 yılında Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios yönetiminin Türklere yönelik baskıları karşısında Türkiye'nin müdahale etmeyi düşünmesi üzerine Amerikan Başkanı Johnson Başbakan İnönü'ye yazdığı mektupta Kıbrıs'a yapılacak muhtemel bir saldırı karşısında NATO ülkelerinin Türkiye'nin yanında yer almayacağı ve Amerikan silahlarının müdahalede kullanılmasına izin verilmeyeceği yönündeki uyarısı ABD'ye karşı eleştirileri arttırmıştır.¹⁴³

1970'li yıllarda Türkiye'nin en önemli dış politika sorunu hiç kuşkusuz Kıbrıs sorunu olmuştur. Kıbrıs'ta yaşayan Türklere karşı meydana gelen olaylar karşısında Türkiye garantör devlet olarak müdahale etmeyi düşünmüş fakat Batılı devletlerin tepkisi üzerine bu müdahaleyi gerçekleştirememiştir. Ancak Yunanistan'ın desteği ile Kıbrıs'ta gerçekleştirilen Enosis yanlısı darbe üzerine Türkiye garantörlük hakkını kullanarak 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'a çıkarma

---

¹⁴² Dursun, a.g.e, s. 67

¹⁴³ A.g.e, s. 67

gerçekleştirmiştir. Kıbrıs Barış Harekâtı ile ada ikiye bölünmüş ve Kıbrıs meselesi günümüze kadar çözülememiştir.

Yunanistan'da 1967 yılında Albaylar Cuntası bir darbe ile iktidarı ele almış ve NATO'nun askeri kanadından ayrılmışlardı. Fakat 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtı ile Yunanistan'daki cunta çöküp yerine sivil yönetim kurulunca Yunanistan'ın tekrar NATO'ya dönüşü gündeme gelmiştir. Hem ABD hem de Batı için NATO'nun güçlenmesi denildiğinde ilk söylenen söz "Yunanistan'ın askeri kanada geri dönüşünü engelleyen Türk vetosunun kaldırılması" olmuştur.¹⁴⁴

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ve İran'daki rejim değişikliği NATO'nun güneydoğu kanadının önemini de arttırmıştır. Bu iki ülkenin gerek ABD ve gerekse Batı açısından kaybedilmesi bölgenin Sovyet kontrolüne girmemesi için NATO'nun güneydoğu kanadını daha da önemli bir hale getirmiştir. Fakat Türkiye'nin çözülmesi gereken konular çözüme ulaşmadan Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşüne onay vermeyeceğini açıklaması Türkiye üzerindeki baskıları arttırmıştır. Türkiye'nin ısrarla üzerinde durduğu konu ise Yunan adalarının Lozan Antlaşması'na aykırı olarak silahlandırılması ve Flight Information Region (FIR) olarak bilinen hava sahası anlaşmazlığıydı. Yunanistan'ın kendi toprakları ve kara suları üzerindeki milli hava sahası dışında FIR sahasını da kendi milli hava sahası gibi kullanması ve kendi kıta sahanlığını altı milden on mile çıkarması beraberinde FIR sorununun doğmasını getirmiştir. Türkiye, Yunanistan'ın NATO'ya dönüşüne onay vermesi için bu kıta sahanlığı konusunun çözüme kavuşturulmasını istiyordu. Bu çözümsüzlük ise NATO'nun askeri kanadını zayıflatmakta ve bölgesel güvenlik sorunlarını daha da önemli hale getirmekteydi.¹⁴⁵

İstikrarlı bir Türkiye'ye olan ihtiyaç tam da bu noktada ortaya çıkmaktaydı. Demokratik sistem içerisinde gerek bölgesel gerekse global nitelikli güvenlik taleplerinin yerine getirilmesi zorlaşmaktaydı. Sivil siyasetçilerin yerine askeri şahsiyetlerin karar aldıkları bir rejimde güvenliğe dair kararların alınması ve uygulanması daha da kolay olacaktır.¹⁴⁶ İşte bu yüzden yukarıda bahsetmeye çalıştığımız bölgesel güvenlik sorunlarının 12 Eylül 1980'e giden süreçte müdahaleyi

---

¹⁴⁴ Birand, a.g.e, s. 190

¹⁴⁵ Dursun, a.g.e, s. 69

¹⁴⁶ A.g.e, s. 70

hızlandırıcı bir rol oynadığı söylenebilir. Nitekim 12 Eylül darbesi sonrasında Batılı güçlerin askeri müdahaleden memnun oldukları yönündeki demeçleri bunu açıkça göstermektedir.

12 Eylül öncesinde güvenlik ile ilgili çözülemeyen konular askeri yönetim sırasında kolayca çözülmüştür. Öyle ki 1978'den beri çözülemeyen Yunanistan sorunu 12 Eylül darbesi sonrasında NATO Başkomutanı B. Rogers'ın Evren ile yaptığı görüşme sonrasında bir imza ile çözümlenmiştir. Bu konu uzun yıllar polemik konusu olmuş ve Rogers'ın Yunanistan'ı ikna etme sözü gerçekleşmediğinden Evren zor durumda kalmıştır. Böylelikle Türkiye elindeki önemli bir kozu da kolayca Yunanistan'a kaptırmıştır.¹⁴⁷

12 Eylül darbesinin arkasında dış güçlerin rolü sürekli tartışma konusu olmuştur. Bölgesel güvenlik sorunları bağlamında hegemonik güçler Türkiye ile yakından ilgilenmiş ve bununla ilgili olarak istikrarlı bir Türkiye için sivil yönetimin varlığını ortaya kaldırmaya yönelik girişimlerde bulunmuşlardır. Bülent Ecevit'in anlattığına göre ABD yönetimi bölgesel güvenlik ile ilgili bazı taleplerinin gerçekleşmemesi üzerine mevcut hükümeti düşürecek eylemlerde bulunmuştur.¹⁴⁸

1.5. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Müdahale Hazırlıkları

1979 yılının ilk günlerinden itibaren Genelkurmay Başkanı Evren ordu turlarını ve komutanlarla görüşmelerini arttırmıştır. Bu görüşme turları her ne kadar açık bir gerekçeye bağlı olsa da amaç kimseyi kuşkulandırmadan subaylarının müdahale ile ilgili eğilimlerini ölçmektir. Gerek Evren ve gerekse kuvvet komutanları gelen baskının farkındaydılar. Açık bir biçimde müdahalenin zorunlu olduğunun sözü edilmekteydi. Komutanların astlarını hiç ses çıkarmadan dinlemeleri de müdahale fikrini tasvip ettikleri izlenimini veriyordu.¹⁴⁹

Evren ilk açık uyarısını 3 Mart 1979'da 9. Piyade Tümeni'nin Sarıkamış'ta düzenlediği Kış-79 tatbikatı esnasında yapmıştır. “ İç ve dış güçler âdeta el ele

---

¹⁴⁷ İpekler, a.g.t, ss. 42-43

¹⁴⁸ Arcayürek, a.g.e, ss. 370-375

¹⁴⁹ Birand, a.g.e, s. 107

çalışıyorlar. Şunu çok iyi bilmenizi istiyorum ki, bu vatani kimse bölemez. İsteyen tecrübe etsin” diyerek müdahale sinyallerini vermiştir. Evren’in Sarıkamış’taki bu sözü en çok Korutürk’ü kuşkulandırmıştır. 8 Mart 1979’da Kara Kuvvetleri Komutanlığı’na ani bir ziyarette bulunarak havayı koklamak isteyen Korutürk’e Kara Kuvvetleri Komutanı olağan dışında bir şey söylememiştir. Ancak Korutürk çıkışta bekleyen gazetecilere neden geldiğini “ Silahlı Kuvvetler politika dışında bırakılmalıdır” demeciyle açıklamıştır.¹⁵⁰

Kenan Evren’in anılarını incelediğimizde ordunun yönetime müdahale fikrinin 1979 yılının temmuz ayı içerisinde üst rütbeli subaylar tarafından konuşulduğunu görmekteyiz. Fakat Evren mecbur kalınmadıkça müdahale fikrine sıcak bakmamıştır. Öte yandan sıkıyönetim uygulamasına geçildikten sonra anarşi ve terörün önlenememesi komutanların mevcut sivil yönetim ile sorunların düzelemeyeceği düşüncesini doğurmuştur.¹⁵¹

21 Aralık 1979 tarihinde Genelkurmay Başkanı Evren I. Ordu Karargâhında Kuvvet Komutanları, Harp Akademileri Komutanı, Ordu ve Kolordu Komutanlarını toplantıya çağırılmış ve ülkenin gidişatı ile ilgili görüş beyan etmelerini istemiştir.¹⁵² Yönetime müdahale edilmesi yönünde fikirler de olmakla beraber gerek Evren ve gerekse diğer subaylar henüz müdahale fikri için erken olduğu düşünmekteydiler. Evren’e göre gerek 27 Mayıs 1960 müdahalesi ve gerekse 12 Mart 1971 müdahalesi hem Türkiye’ye hem de orduya büyük zararlar vermişti. Bu nedenle müdahaleden başka bir çare kalmayınca kadar müdahale edilmemeliydi.¹⁵³

Sonuç olarak meclisin, siyasi partilerin ve diğer anayasal kuruluşların birlik ve beraberlik içinde hareket etmeleri ve ülkedeki anarşi ve terörün önlenmesine yönelik her kuruluşun üzerine düşen görevi yerine getirmesi için bir uyarı mektubu hazırlanılmasına karar verilmiştir.¹⁵⁴ Ordunun komuta kademesinin hemen yönetime müdahale etmek istememesi ve önce uyarı mektubunun verilmesi yönünde karar alınması bu konuda bazı tereddütlerin yaşandığını göstermektedir. Öyle ki toplumsal

---

¹⁵⁰ A.g.e, s. 109

¹⁵¹ Kenan Evren, *Kenan Evren’ini Anıları I*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990, s. 277

¹⁵² A.g.e, s. 328

¹⁵³ A.g.e, s. 428

¹⁵⁴ Arcayürek, 12 Eylül’e Doğru Koşar Adım, s. 270

ayrışmanın had safhaya ulaştığı, terörün ve iç çatışmaların söz konusu olduğu bir anda başarısız bir müdahale hem ülkeyi bir iç savaşa sürükleyebilir hem de orduyu yıpratılabildi.

1.5.1. Uyarı Mektubu

13 Aralık 1979 günü Genelkurmay Başkanı Evren'in, Brüksel'deki NATO askeri komite toplantısı sonrası İstanbul'a dönüşü birçok kişinin dikkatinden kaçmıştır. Gerçek nedeni gizlenerek hazırlanmış programın görünen nedeni Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının 1. Ordu'yu denetleyecekleri şeklindeydi. Gerçekten de denetlemenin yapıldığı kanısını uyandıracak şekilde törenler ve brifingler hazırlanmıştı. Denetleme sonrası komutanlar 1. Ordu Komutanı Necdet Üruğ'un odasında programın asıl nedeni olan ülke gündemini görüşmek için toplanmışlardı.¹⁵⁵

Ülkenin durumu ve bu durum karşısında ordunun nasıl bir yol izleyeceği toplantının ana gündem maddesiydi. Müdahalenin kaçınılmaz olduğu konusunda aylar öncesinde karar verilmişti. Şimdi ise hareket tarzı ve zamanın belirlenmesi görüşülecekti. Tartışmalar başlayınca müdahale konusunda kesin bir görüş birliğinin olmadığı anlaşılmıştı. Bazı komutanlar olası bir müdahale konusunda anarşinin birden bire kontrol edilemeyecek konuma ulaşmasından ve ülkenin bir iç savaşa kaymasından çekiniyorlardı. Öte yandan Harp Akademileri Komutanı Org. Bedrettin Demirel ise tam aksine bir an önce müdahaleden yanaydı. O'na göre gerek politikacılar gerekse gazeteciler bir askeri müdahaleden yanaydı ve bu kötü gidişata dur demek Evren'in elindeydi. 5. Ordu Komutanı Korg. Süreyya Yüksel'de, Ulusu, Ersin ve Üruğ gibi müdahalenin gerekli olduğuna dikkat çekmiş fakat zamanlamanın da önemli olduğunu belirtmişlerdir.¹⁵⁶

Ordunun yeniden kışlasından çıkıp siyasete içine girmesi geçmiş deneyimlerden yola çıkarak Necdet Üruğ'u rahatsız etmekteydi. Müdahalenin artık kaçınılmaz olduğunu bilmesine rağmen 27 Mayıs, 12 Mart ve özellikle Gürlar olayı

---

¹⁵⁵ Birand, a.g.e, s. 132

¹⁵⁶ A.g.e, s. 133

diğer ordu mensupları gibi Üruğ içinde acı derslerle doluydu. Genelkurmay Eski Başkanı Gürler'in yeğeni olan Üruğ bazı siyasi parti mensuplarının, liderlerinin itirazına rağmen Cumhurbaşkanlığı'na adaylığını koyması konusunda Gürler'i önce nasıl hareketlendirip sonra nasıl bıraktıklarını unutamamıştı ve bu nedenle askerin siyasete girmemesi gerektiğini anlamıştı.¹⁵⁷

Toplantıdan kesin bir görüş birliği çıkmamıştı ve bu önceden de belliydi. Nitekim Evren müdahale öncesinde siyasilere son bir olanak tanıyacak fikrini ortaya atarak bir uyarı mektubu yollamayı önermişti. Bu yöntem diğer komutanların da kaygılarını giderecek nitelikteydi. Ordunun komuta kademesine göre bu yöntemle müdahale biraz daha erteleneceğinden toplum ordunun haklılığını iyice görecekti.¹⁵⁸

Uyarı mektubunun hazırlanması konusunda hemfikir olunduktan sonra, hazırlanacak mektubun muhatabının sadece hükümet değil, tüm siyasi partiler ve anayasal kuruluşlar olması kararlaştırıldı. Hazırlanan bu mektubun 12 Mart 1971'deki gibi radyodan okunmasına değil, Genelkurmay Başkanı tarafından Cumhurbaşkanına sunulmasına karar verilmiştir. Cumhurbaşkanı ile yapılan haftalık olağan görüşmede, Evren tarafından imzalanan mektup bir üst yazı ile birlikte 27 Aralık 1979 günü Korutürk'e sunulmuştur.

1 Ocak 1980 günü uyarı mektubu hakkında Evren ve Kuvvet Komutanları ile görüşen Korutürk'e artık bir müdahale niyetinde oldukları açıkça ifade edilmiş ve Cumhurbaşkanının da kendilerine katılmasını istemişlerdir. Bu görüşme ile ilgili Korutürk şunları ifade etmiştir:

“Komutanlar bana uyarı mektubunu vermek için geldiklerinde, ‘Bu işler böyle gitmiyor. Siz yaşça ve kıdemce bizden büyüksünüz. Hepimizin komutanısınız. Geniş tecrübe sahibisiniz. Gelin başımıza geçin, Türkiye’yi içinden düştüğü badireden kurtaralım!’ demişlerdi. Ben de, ‘Haklısınız ülkemizin büyük sıkıntıları var. Ancak, askeri rejimle bunların halledilmesi mümkün olmayabilir. Dış kamuoyunun tepkileri Türkiye’yi güç durumda bırakabilir. Yalnızlığa sürüklenebilirsiniz. Ama sizler ihtilal yapmaya kararlıysanız, ben bu işte yokum. İsterseniz şimdi istifa etmeye de hazırım,” şeklinde düşüncelerimi ifade etmiştim.

---

¹⁵⁷ A.g.e, ss. 132-133

¹⁵⁸ A.g.e, s. 134

*Gerçekten bu isteklerini yerine getiremedim. Anayasa'ya bağlı kalacağıma yemin etmişim. Demirel ve Ecevit'i çağırdım. Mektubu onlara verdim, işin ciddiyetini anlattım.*¹⁵⁹

Uyarı mektubundan başka ayrıca memoranduma benzer 6 sayfalık bir başka yazı daha Korutürk'e sunulmuştu. Bu yazıda terörü durdurma hedeflerine varış başlığı altında yasal önlemler ve idari önlemler alt başlıkları ardında komutanların terör ile ilgili önlemleri sıralanmıştı.

Evren, Korutürk'ten AP lideri ve CHP liderini bir araya getirmesini ve diyalog yasaları çıkarmaları konusunda anlaşmalarını istemiştir. Evren'in sürekli yinelediği terörün önlenmesi için gerekli yasaların çıkarılması istemi bir anda olacak bir şey değildi. Nitekim iktidardaki hükümet bir azınlık hükümetiydi ve gerekli yasaların çıkarılması için parlamentoda yeterli güce sahip değillerdi. Öte yandan muhalefet partilerinin hükümete hemen destek vermeleri beklenemezdi. Bahsettiğimiz bu siyasi tabloyu dikkate almadan mevcut yasalarla terörün önlenemeyeceğini ve bu yasaların değiştirilmesi gerektiği yönünde baskı yapmak aslında askeri müdahale sürecinin hızlandırmaktan başka bir anlam ifade etmemektedir.¹⁶⁰

Korutürk mektuba imza atan komutanların Evren'i ne oranda desteklediklerini merak etmekteydi. Bunu öğrenmek için de zamana ihtiyacı vardı. Korutürk uyarı mektubunun verildiği toplantının aynı gecesini saat 23.00'te Evren'i arayarak "Önümüzde yılbaşı var. Herkes kutlamaya hazırlanırken bu açıklanmanın yapılması hem Türkiye'de hem de dünya da ters yankı yapar. Yılbaşı zehir olur. Birkaç gün beklememde mahzur var mı?" demiştir. Evren ise hiçbir sakıncanın olmadığını mektubun bekletilebileceğini söylemiştir. Telefon konuşması sona ermeden önce Korutürk kuvvet komutanlarının fikrini merak ettiği için Evren'e 31 Aralık Pazartesi günü saat 17.00'de Genelkurmay'a geleceğini söylemiştir.¹⁶¹

Korutürk kendisini devre dışı bırakmayı düşünmüş ve 31 Aralık günü Genelkurmay'a gitme fikrinden vazgeçmiştir. Bunun üzerine Evren'i arayarak

---

¹⁵⁹ Baransel, a.g.e, s. 247

¹⁶⁰ Dursun, a.g.e, s. 82

¹⁶¹ Birand, a.g.e, s. 144

Genelkurmay'a gelmesinin dikkat çekeceğini söyleyerek komutanları Köşk'e davet etmiştir. Komutanlar 31 Aralık 1979 günü saat 16.00'da dışarıdan girip çıkanların izlenemeyeceği Muhafız Alayı kapısından Köşk'e giriş yapmışlardır. Cumhurbaşkanı toplantıda komutanlara mektubu dikkatli bir şekilde okuduğunu ve kendilerini davet etmesinin nedeninin daha ayrıntılı şekilde tartışmak olduğunu söylemiştir. Komutanlar da eğer mektupta yer alan uyarılara uyulmaz ise müdahalenin kaçınılmaz olduğunu belirtmişlerdir.

Ordunun komuta kademesi tarafından verilen uyarı mektubu 2 Ocak 1980 günü Korutürk tarafından Başbakan Demirel'e ve Ecevit'e açıklanmıştır. Yaşanan terör olayları, ülke ekonomisinin kötü gidişatı ve istikrarsız bir siyasi ortamın orduyu rahatsız ettiği açıkça bilinmekteydi. Bu nedenle uyarı mektubu kamuoyu için sürpriz olmadı. Fakat asıl şaşırtıcı olan bu uyarı mektubunu hiç kimsenin üzerine almamasıydı. Hâlbuki mektubun muhatabı sadece siyasi partiler ya da hükümet değil bütün anayasal kuruluşlardı. Ecevit CHP'nin hiçbir dönemde demokrasiyi koruma açısından uyarı almadığının fakat mevcut hükümetin uyarı aldığını söylemiştir. Demirel ise 35 günlük hükümetlerinin yapılabilecek her şeyi yaptığını belirtmiştir. Dönemin Milli Savunma Bakanı A. İhsan Birincioğlu mektupla ilgili olarak Evren'e, Demirel'in bu duruma çok üzüldüğünü söylemiştir. Evren ise mektubun muhatabının sadece hükümet olmadığını, tüm anayasal kuruluşları muhatap aldığını söylemiştir.

Başbakan Demirel 9 Ocak 1980 günü Hariciye Köşkü'nde Evren ile yaklaşık dört saat süren bir görüşme yapmıştır. Evren o toplantı ile ilgili anı defterine şu notu düşmüştür:

*"Demirel'in söyledikleri çok güzel, hemen hemen bütün tekliflerimizi tasvip ediyor. Fakat yine de Cumhuriyet Halk Partisi ile işbirliği için bir şey söylemedi. Hâlbuki Ecevit bu işbirliği teklifini müteaddit defalar yaptı. Öyle zannediyorum ki bu iş böyle yürümeyecek. Zira Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisinin dıştan desteği ile bu isteklerimizin yerine getirilmesi mümkün değil. Allah vere de bizi bir askeri müdahaleye mecbur etmeseler."*¹⁶² Evren'in not defterine düştüğü bu

---

¹⁶² Evren, Kenan Evren'in Anıları, s. 345

durum ordunun zihin dünyasını görmemiz ve Evren'in aklında sürekli bir askeri müdahale fikrinin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.¹⁶³

1.5.2. Komutanlar Müdahaleyi Tartışıyor

Demirel, ordunun yönetime el koymayacağından son derece emindi; askerler bunun kendisine reva görmezlerdi. Ecevit ise silahlı kuvvetlerin derin bir sessizliğe dalmış olduğunu düşünüyor ve askeri müdahalenin her an gerçekleşebileceğini düşünüyordu. İki siyasi lider bunları düşünürken ordunun komuta kademesinde müdahale hazırlıkları hızlanmıştı.¹⁶⁴

Ordunun üst kademesinde yönetime el koyma fikri 1979 yılının Temmuz ayından itibaren konuşulmaya başlamıştır. Evren temmuz ayı içerisinde ülke gündemi ile ilgili kuvvet komutanlarıyla görüşmüş ve komutanlar mevcut siyasi yönetimin anarşi ve terörü önleme yönünde gerekli tedbirleri almadığını yönünde görüş birliğine varmışlardır. Evren ise ordunun politikaya mecbur olmadıkça bulaşmaması gerektiğini ve bıçak kemiğe dayanmadıkça müdahaleyi düşünmediğini belirtmiştir. Öte yandan ülkedeki kötü gidişatın mevcut siyasi sistemle düzeltilmeyeceği ve müdahalenin gerekli olduğu konusunda komutanlar Evren'e görüşlerini bildirmişlerdir.¹⁶⁵

1.5.3. Bayrak Harekât Planı'nın Hazırlanması ve Komutanlara Gönderilmesi

Müdahale hazırlıklarını yapmak için Evren, Genelkurmay İkinci Başkanı H. Saltık'ı görevlendirmiştir. Hazırlıklarını tamamlayan Saltık 25 dosyadan oluşan hazırlıkları mart ayı başında komutanlara takdim etmiştir. Yapılan çalışmaları inceleyen komutanlar anarşi ortamından kurtulabilmek için yönetime müdahale edilmesi yönünde fikir birliğine varmışlar ancak yurt dışındaki gezisinden dönüşte

---

¹⁶³ Dursun, a.g.e, s. 84

¹⁶⁴ Birand, a.g.e, s. 200

¹⁶⁵ Evren, a.g.e, ss. 276-277

hazırlıkları inceleyen Evren komutanların fikirlerine katılmakla beraber henüz o noktaya gelinmediğini ve beklemek zorunda olduklarını söylemiştir.¹⁶⁶

Evren 5 Mayıs 1980 günü Brüksel’de icra edilecek olan NATO Askeri Komitesi toplantısına gitmeden önce Saltık’a hazırlıkların Temmuz ayının ilk haftasına kadar bitirilmesini ve memleketin bu durumuna daha fazla seyirci kalamayacaklarını söylemiştir. 18 Mayıs 1980 günü Evren, kuvvet komutanları ve II. Başkan ile tekrar bir durum değerlendirmesi yapmış ve müdahaleden başka bir yol olmadığını söylemiştir. 24 Mayıs günü 1. Ordu Karargahı’nda tekrar toplanan komutanlar nihai kararı vermişlerdi: “Artık müdahale etmekten başka çare yok.”¹⁶⁷

Devlet yönetimine el koyma ile ilgili harekât planını hazırlayan Saltık, 4 Haziran 1980 günü Evren’e sunmuştur. Bayrak Harekât Planı adı verilen plan ile ilgili olarak 17 Haziran 1980 tarihinde yapılan 6. Sıkıyönetim koordinasyon toplantısında Kuvvet Komutanları ve Sıkıyönetim Komutanlarına bilgi verilmiştir. Evren komutanlara hitaben yaptığı konuşmada:

“Arkadaşlar sizlerin de gördüğü gibi isteklerimizin büyük çoğunluğu yapılmadığı için terör durmak bilmiyor. Kaç kez uyardık, olmadı... Memleket felakete gidiyor. Zaten baktım sizlerde bu toplantı da konuşmalarınızı kısa kestiniz. Biz, Kuvvet Komutanı arkadaşlarımızla beraber, yönetime el koymaya karar verdik. Bunu daha önce yapacaktık ama bazı nedenlerle erteledik.”¹⁶⁸ Sözleriyle artık müdahalenin kesinleştiğini belirtmiştir.

20 Haziran 1980 günü harekât planı son şeklini almış fakat müdahale tarihi boş bırakılmıştır. Hazırlık süreci büyük bir gizlilik içinde yürütülmüş ve 27 Haziran tarihine kadar ordunun komuta kademesi dışında hiç kimsenin plandan haberi olmamıştır.

1 Temmuz 1980 günü ordunun komuta kademesi yaptıkları toplantı da müdahale tarihini 11 veya 12 Temmuz olarak belirlemiştir. Bu tarihlerin seçilmesinde iki temel neden olduğunu görmekteyiz. Birinci CHP ve MSP’nin hükümeti düşürmek için birlikte gensoru vereceklerine dair haberlerin basında yer

¹⁶⁶ Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım I*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994, s. 143

¹⁶⁷ Birand, a.g.e, s. 203

¹⁶⁸ Nevzat Bölüğüray, *Sokaktaki Asker*, Tekin Yayınevi, 3 Baskı, İstanbul, 2001, s. 344

alması, diğeri ise 8-10 Temmuz tarihlerinde devlet borçlarının üç sene ertelenmesi için Paris'te yapılacak toplantıdır.¹⁶⁹

Komutanlar aldıkları karar sonrasında harekât emrini 3 Temmuz 1980 günü ilgili komutanlıklara iletmiştir. Fakat Bayrak Harekât Planı için belirlenirken saptanan iki durumda aksi şekilde cereyan etmesi sonucu plan tarihi ertelenmiştir. İlk olarak hükümeti düşürmek için CHP ile birlikte gensoru verecek olan MSP'nin hükümete güvenoyu vermesi, ikincisi ise Paris'te yapılacak olan borç erteleme toplantısının 22 Temmuz'a ertelenmiş olmasıdır. Bu etkenlerin dışında Ağustos ayının ilk haftası toplanacak olan Yüksek Askeri Şura'yı da göz önünde bulunduran ordu müdahalenin gününü değiştirmeye karar vermiş ve Bayrak Harekât Planı'nı 4-7 Ağustos tarihlerinde toplatmıştır.

Komutanlar 26 Ağustos tarihinde yaptıkları toplantı da hareket planına son şeklini vermiş ve müdahale tarihini 12 Eylül 1980 saat 03:00 olarak belirlemişlerdir. Bunun dışında yasama görevlerinin hangi kuruluş tarafından yapılacağı, siyasiler ile ilgili yapılacaklar, yayımlanacak bildirimler üzerine de kararlar alınmıştır. Buna göre yasama görevini Genel Kurmay Başkanı başkanlığında kurulacak ve kuvvet komutanlarının da yer alacağı Milli Güvenlik Konseyi tarafından yürütülmesine karar verilmiştir.¹⁷⁰

Harekât Emri Sıkıyönetim Komutanlıkları ve diğer komutanlıklara 28 Ağustos-4 Eylül tarihleri arasında gönderilmiş ve 5 Eylül'den itibaren her an hazır olunması bildirilmiştir. 11 Eylül günü haftalık olağan görüşme için Köşk'e çıkan Evren, Cumhurbaşkanı Vekili Çağlayangil ile ordunun durumunu konuşmuş ve orduda önemli bir sıkıntının olmadığı izlenimini vermeye çalışmıştır.

Müdahale ile ilgili bütün hazırlıklar tamamlanmış ve ilgili komutanlıklara gönderilmişti ancak 12 Eylül'e giden süreçte iki önemli gelişme komutanlara müdahale ile ilgili ileride meşruiyet sağlayacak koz vermişti. Bu gelişmelerden ilki İsrail'in Kudüs'ü ebedi başkent ilan etmesiyle başlayan ve Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'in 5 Eylül günü gensoru ile düşürülmesine neden olan olaydır. Erkmen İsrail'e yeterli tepki vermemekle suçlanmış ve cumhuriyet tarihinde gensoru ile

---

¹⁶⁹ İpekliler, a.g.t, s. 91

¹⁷⁰ A.g.t, s. 93

düşürülen ilk dışişleri bakanı olmuştur. Bu durum Türkiye’de İslamcı siyasetin ne denli etkin olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Diğer bir gelişme ise 6 Eylül günü Konya’da düzenlenen Kudüs’ü Kurtarma Mitinginde meydana gelen olaylardır. Mitingde açılan pankartlar, yapılan konuşmalar Cumhuriyet’e karşı bir girişim olarak değerlendirilmiş ve büyük bir tepkiye neden olmuştur. Bu iki gelişme müdahale kararından sonra yaşandığı için temel sebepler olarak gösteremeyiz; ancak toplum gözünde müdahaleyi meşru kılacak gelişmeler olarak algılanmıştır.

2. BÖLÜM

ASKERİ MÜDAHALEDEN GÜDÜMLÜ DEMOKRASİYE GEÇİŞ

2.1. 12 Eylül Yönetimi

12 Eylül 1980 tarihinde saat 04.00'te Türkiye radyolarından “Yüce Türk Milleti” hitabıyla okunan Milli Güvenlik Konseyi'nin (MGK) 1 nolu bildiriyle başlayan ve 13 Aralık 1983'te Turgut Özal'ın hükümeti kurmasıyla sona eren dönem kısaca “12 Eylül Yönetimi Dönemi” olarak adlandırılabilir. Bu dönemde siyasi iktidarı eline alan askeri heyet siyasi hayata bütünüyle egemen olmuştur.¹⁷¹

2.1.1. Ordunun Fiilen Yönetime El Koyması

12 Eylül 1980 günü saat 03.00'te Bayrak Harekât Planı uygulamaya konmuş ve haberleşme ile ilgili kilit noktalar olan TRT, PTT, Polis Telsiz İstasyonu ve Polis Radyosu ele geçirilmiştir.

TRT radyolarından 04.00'te okunan MGK'nın 1 nolu bildiriyle ordunun emir komuta zinciri içerisinde yönetime el koyduğu bildirilmiştir. Bildiride müdahalenin amacı şu şekilde açıklanmıştır:

“Girişilen harekâtın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.”¹⁷²

MGK'nın 1 nolu bildiriyle meclis lağvedilmiş, milletvekili dokunulmazlıkları kaldırılmış, hükümet feshedilmiş ve ülke genelinde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Siyasi parti liderleri tutuklanarak farklı yerlerde gözetim altında tutulmuşlardır. Öte yandan partizanca davrandığı düşünülen bürokratlar, belediye

---

¹⁷¹ Dursun, a.g.e, s. 95

¹⁷² Ahmet Tahir Can, *Nasıl Darbe Yaptım? Kenan Evren 12 Eylül'ü Anlatıyor*, Anatolia Kitap, İstanbul, 2012, s. 30

başkanları ve belediye meclis üyeleri görevden alınarak yerlerine subaylar getirilmiştir.

Genelkurmay ve MGK Başkanı Evren 12 Eylül günü saat 13.00'te TRT'den uzun bir konuşma yapmış ve yönetime el koyma nedenlerini açıklamıştır. Evren konuşmasında kendilerini müdahaleye yönelten hususları şöyle açıklamıştır:

“... Düşmanın amaç ve yöntemleri, anarşi, terör ve bölücülüğün ulaştığı düzey; özel hukuki tedbirlere, idari düzenlemelere, sosyal koşulların geliştirilmesine milli eğitim ve iş hayatının düzenlenmesine ihtiyaç göstermekteyken; milletin vekâletini taşıyan milletvekilleri ve senatörler Meclislerde aylardan beri, hiçbir sorumluluk duymadan yalnız parti menfaat ve disiplini uğruna bu olaya seyirci kalabilmişlerdir...

... Siyasi partiler, bu kritik dönemde milletin özlemle beklediği önlemleri almak yerine; iç gerilimi devamlı olarak arttırarak, yıkıcı ve bölücü mihrakları büsbütün kıskırtarak, onlara cüret ve cesaret verecek beyan ve eylemleri ile adeta yarışircasına seçim yatırımları için zemin yaratma yollarını tercih etmişlerdir. İktidara gelen siyasi partiler, devlet teşkilatının bütün kademelerini kendi görüşleri doğrultusundaki kişilerle doldurarak, kamu görevlilerinin ve vatandaşlarımızın bir tarafa girerek kamplara bölünmesini zorunlu hale getirmişler, giderek anarşi ve bölücülüğü destekleyen kaynakların şekillenmesine ve kamu kuruluşlarında çalışanlarla, polis ve öğretmenlerin dahi birbirine düşman kamplara ayrılmalarına neden olan partizan tutum ve davranışlardan vazgeçmemişlerdir. Böylece tarafsız halkımız, devletten beklediklerini parti kapılarında aramaya mecbur bırakılarak devlet otoritesi yok olmaya, vatandaşların hak ve hukukunu korumak ve ona tarafsız hizmet götürmek yerine, devletin saygınlığı yavaş yavaş erimeğe mahkûm olmuş ve dolayısıyla ülkemizde tam otorite boşluğu teşekkül etmiştir.

... Bir kısım anayasal kuruluşlar muhtelif etkiler altında anarşi, terör ve bölücülük karşısında tarafsız, adil ve ortak bir yol izlemek yerine, bizzat Anayasanın ihlali karşısında dahi sessiz kalmayı tercih etmişlerdir. Bütün bu şartlara rağmen; hukuk devletinin temel ilkelerini savunmakla görevli anayasal kuruluşlarımız, devletin en üst kademesindeki anarşizmin yarattığı tehlikenin büyüklüğünü idrak

edemediklerinden veya terör odaklarının tehdidinden çekindiklerinden, devletin temellerine konan dinamitle her an parçalanma tehlikesi karşısında olduğunu gözlerden kaçırmaya çalışmışlardır. Devlet çökertildiği zaman Anayasa'nın kanatları altına sığınan tüm hukuk kurumları ile özerk, bilim ve müessese ve derneklerinin bu enkaz altında yok olacağı unutulmuştur.

Son iki yıllık süreç içinde terör 5.241 can almış, 14.152 kişinin yaralanmasına veya sakat kalmasına sebep olmuştur. İstiklal Harbi'nde, Sakarya Savaşı'ndaki şehit miktarı 5713, yaralı miktarımız 18480'dir. Bu basit mukayese dahi Türkiye'de hiçbir insanlık duygusuna değer vermeyen bir örtülü harbin uygulandığını açıkça ortaya koymaktadır.

... Bir defa daha belirtiyorum ki; Silahlı Kuvvetler aziz Türk milletinin hakkı olan refah ve mutluluğu, vatan ve milletin bütünlüğü ve gittikçe etkisi azaltılmaya çalışılan Atatürk ilkelerine yeniden güç ve işlerlik kazandırmak, kendi kendini kontrol edemeyen demokrasiyi sağlam temeller üzerine oturtmak, kaybolan Devlet otoritesini yeniden tesis etmek için yönetime el koymak zorunda kalmıştır. Komutan, subay, astsubay ve erler olarak hepimiz vatan ve milletin refah ve mutluluğu uğruna her şeyimizi, bu arada hayatımızı dahi seve seve feda etmeye hazırız. Memlekette her zaman bulunabilen ve özellikle son zamanlarda çoğalan kötü niyetli birçok kişi ve kuruluşlar sizlere yalanlar düzerek, bunun aksini söyleyebilecekler ve menfi propagandalara başvurabileceklerdir. Bunlara asla inanmayınız. Bütün uygulamalar milletin gözü önünde yapılacaktır.”¹⁷³

MGK'nın ilk bildirisinden sonra diğer bildirimlerde aynı şekilde radyodan okunmuştur. MGK'nın 2 numaralı bildiriyle Sıkıyönetim Komutanlıklarına yapılan atamalar açıklanmıştır. Bildiride Sıkıyönetim Komutanlıklarının ülkede devlet otoritesinin tesisi, asayiş, emniyet, huzur, can ve mal güvenliğinin sağlanması için her türlü tertip ve tedbiri almaya yetkili kılındıkları açıklanmıştır. MGK'nın 3 numaralı bildirisinde gıda ve sağlık hizmetleri konusunda açıklamalar yer almıştır. 4 numaralı bildiri de ise MGK'nın kimlerden oluştuğu açıklanmıştır. Buna göre MGK Orgeneral Kenan Evren başkanlığında Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral

---

¹⁷³ Can, a.g.e, ss. 53-61

Nejat Tümer, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun'dan oluşmuştur. Genel Sekreterliğe ise Orgeneral Haydar Saltık atanmıştır.¹⁷⁴

MGK'nın 5 numaralı bildirisinde ulaşım ve haberleşme konularına ilişkin alınan önlemlere yer verilmiştir. 6 numaralı bildiride ise Genelkurmay ve Mili Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Evren Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'ne hitaben bir mesaj yayınlamıştır. Evren TSK mensuplarına şöyle seslenmiştir:

“ Türkiye Cumhuriyeti'nin ülke bütünlüğü ile ulusal birlik ve beraberliğinin maruz kaldığı hayati tehlike karşısında Türk Silahlı Kuvvetleri kendisine İç Hizmet yasası ile verilmiş olan tarihi görevini, ulusunun büyük çoğunluğunun ümit ve özlemle beklediği doğrultuda, üstün disiplin anlayışı, sınırsız yurt ve ulus sevgisi, bilinçli bir kararlılık ve yakana ifa ederek, yönetime el koymuş ve tüm ülkede, kısa sürede tam ve kesin kontrolü sağlamış bulunmaktadır.

Ekonomik, sosyal ve siyasal sorunların yarattığı sayısız bunalımlar, ulusal varlığımıza kastederken, bu tarihi karara başvurulmasaydı, Ulu Atatürk'ün kutsal emanetleri ve ilkeleri sapık ideolojilerin kölesi olacak ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yurduna geleneksel ve sınırsız bağlılığı, eşsiz kahramanlık ve fedakârlığı, şanlı tarihinin ve ulusunun önünde bu felaketin ağır vebali altında kalacaktır... ”¹⁷⁵

MGK'nın 7 numaralı bildirisinde, siyasi parti faaliyetleri yasaklanmış, DİSK ve MİSK ile bu kuruluşlara bağlı sendikaların faaliyetleri durdurulmuştur. 8 numaralı bildiriyle de devlet memurlarının emeklilik işlemleri ikinci bir emre kadar durdurulmuştur. 9 numaralı bildiride ise Emniyet Teşkilatı'nın Jandarma Komutanlığı'na bağlandığı duyurulmuştur.¹⁷⁶

Devlet işlerinin aksamaması için bir Bakanlar Kurulu teşkil edilinceye kadar bakanlık müsteşarlarına bakan yetkisini kullanma yetkisi verilmiştir.¹⁷⁷ Ülke genelinde sıkıyönetim ilan edildiği için adli konularda yeni düzenlemeler yapılmış ve

---

¹⁷⁴ İpekliler, a.g.t, s. 107

¹⁷⁵ Can, a.g.e, s. 39

¹⁷⁶ A.g.e, ss. 41-45

¹⁷⁷ Hürriyet, 16 Eylül 1980

sıkıyönetim mahkemeleri kurulmuştur. Öte yandan sıkıyönetim mahkemelerine hâkim ve savcı atamaları ve görevden alma yetkisi de MGK'ya verilmiştir.¹⁷⁸

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyması ile ilgili olarak müdahale sabahı ve 12 Eylül'ü izleyen diğer günlerde basında çıkan manşetlere ve köşe yazılarına baktığımızda basının orduyu destekleyen ve müdahaleden memnuniyetlerini ortaya koyan yazılar yazmışlardır.¹⁷⁹

Kenan Evren 16 Eylül 1980 günü düzenlediği ilk basın toplantısında yeni dönemde izleyecekleri siyaset ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Evren “Demokrasiyi kaldırmadık, kurmak için harekâtı yaptık” demiş ve 12 Eylül müdahalesinin nedenlerini şu şekilde özetlemiştir:

- i. Milli birliği korumak,
- ii. Anarşi ve terörü önleyerek can ve mal güvenliğini tesis etmek,
- iii. Devlet otoritesini hâkim kılmak ve korumak,
- iv. Sosyal barışı, milli anlayış ve beraberliği sağlamak,
- v. Sosyal adalete, ferdi hak ve hürriyete ve insan haklarına dayalı laik ve cumhuriyet rejimini işlerli kılmak,
- vi. Makul bir sürede yasal düzenlemeleri tamamladıktan sonra sivil idareyi yeniden tesis etmek.¹⁸⁰

Evren'in “demokrasiyi kaldırmadık demokrasiyi kurmak için harekât yaptık” demesi ilgi çekici bulunmuştur. Her ne kadar makul sürede hedefleri gerçekleştirip sivil idarenin tesis edileceği belirtilse de bu sürenin de ne kadar olacağı belli değildi. Askeri yönetim döneminde siyaset, çalışma hayatı, eğitim, kültür, sosyal politikalar gibi alanlar tamamen yenilenmiş; fakat ekonomide 24 Ocak Kararları ile getirilen düzenlemeler devam ettirilmiş ve 24 Ocak Kararlarının başaktörü Özal'a hükümette ekonomiden sorumlu kişi olarak yer verilmiştir.¹⁸¹

12 Eylül müdahalesi sonrasında Evren hem Devlet Başkanlığı hem de MGK Başkanlığı görevlerini üstlenmiştir. 18 Eylül günü Evren ve MGK üyeleri

---

¹⁷⁸ Hürriyet, 16 Eylül 1980

¹⁷⁹ Bkz. Türk Basını, 12 Eylül 1980

¹⁸⁰ Hasan Cemal, *12 Eylül Günlüğü- Tank Sesiyle Uyanmak*, Everest Yayınları, İstanbul, 2012, s. 29

¹⁸¹ Dursun, a.g.e, s. 103

parlamentoda yemin ederek göreve başlamışlardır.¹⁸² Darbeden sonra en çok merak edilen konulardan birisi de kimin başbakan olacağıydı. Komutanlar tarafından başbakan olarak ilk önce CGP lideri Turan Feyzioğlu düşünülmüştür. Komutanların amacı Feyzioğlu'nun kuracağı yeni hükümette iki kişi AP'den, 2 kişi CHP'den bakan almak ve geri kalan bakanlıkları da siyaset dışından kişilerden oluşturmaktı. Nitekim bu düşünce kamuoyu tarafından benimsenmemiş ve vazgeçilmiştir. Feyzioğlu'ndan sonra Emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Bülent Ulusu'nun başbakan olması düşünülmüş ve 20 Eylül günü MGK tarafından başbakan olarak atanmış ve yardımcılıklarına ise Zeyyat Baykara ve Turgut Özal getirilmiştir.¹⁸³ Özal'ın bu göreve getirilmesi 24 Ocak Kararlarının devam ettirileceği ve 12 Eylül öncesi ekonomi programlarının devam ettirileceği anlamını taşımaktaydı.

Başbakan olarak atandıktan bir hafta sonra MGK'nın önünde hükümet programını okuyan Ulusu her alanda köklü değişiklikler ve hedefler çizmiş ve hürriyetçi parlamenter sisteme süratle geçileceğini, kamu yönetiminde merkeziliğin önleneceğini, siyasi partiler, seçim, DGM, Ceza ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile usul kanunlarının değişeceğini ve olağanüstü hal yasasının hazırlanacağını belirtmiştir.¹⁸⁴ 30 Eylül günü de MGK Ulusu Hükümeti'ne güvenoyu vermiştir.¹⁸⁵

2.1.2. Askeri Yönetimin Siyasiler İle İlgili Yaptırımları

Ordunun komuta kademesinin 26 Ağustos 1980 günü yaptığı toplantıda askeri müdahale sonrasında siyasilerin nereye gönderileceği karar verilmesi zor konulardan biri olmuştur. Kenan Evren anılarında bu konuya dair şunları ifade etmiştir:

“Siyasi parti liderlerinin nereye gönderileceği hususu epey zamanımızı aldı. Ankara'da kalmalarını sakıncalı bulduk. 27 Mayıs'taki çirkin olayları gördük ve yaşadık. Yine böyle durumlarla karşılaşabilirlerdi. Ayrıca Ankara'da lehte ve aleyhte nümayişler de olabilirdi. Onun için muvakkat bir zaman için Ankara dışında ve

¹⁸² Cemal, a.g.e, s. 33

¹⁸³ Resmi Gazete, 21.09.1980, Sayı: 17112

¹⁸⁴ Hürriyet, 28 Eylül 1980

¹⁸⁵ Resmi Gazete, 01.10.1980, Sayı: 17122

kimse ile temas edemeyecekleri, aynı zamanda her türlü ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir yerin seçilmesi gerekiyordu. Nihayet bulmuştuk; Gelibolu'da Hamzakoy'daki kamp tesisleri ile İzmir Menteş'teki Harp Okulu ve Uzunada'daki Deniz Kuvvetleri'nin motelleri en uygun yerlerdi.”¹⁸⁶

Siyasi liderlerden sadece Türkeş sol eğilimli bir darbeden çekindiği için durum netleşinceye kadar ortaya çıkmamaya karar vermiştir. Durum netleşince de gelip teslim olmuştur. Dönemin MHP Genel Başkan Yardımcısı Yaşar Okuyan anılarında şunları ifade etmiştir:

“11 Eylül günü akşamüzeri saat 17:00 gibi bir telefon aldım. Bir binbaşı arkadaşımın eşi beni aradı ve ‘Yaşar Bey sizinle görüşmem lazım... dedi... Bahçelievler’de karakolum yanındaki pastanede buluştuk. Eşi Zırhlı Birlikler ’de binbaşydı. Kadın beni görür görmez, ‘Sanırım bu akşam bir askeri harekât olacak. Dün akşam tüm izinleri iptal ettiler. Eşim mutlaka bunu size iletmemi istedi’ dedi. Hemen Türkeş’i aradım. Durumu anlatınca ‘Benzeri bir duyum ben de aldım. Bir kurcala’ dedi... Artık o akşam saat 19:00’u gösterirken ertesi gün darbenin yapılacağına emin olmuştuk.”¹⁸⁷

12 Eylül sabahı erken saatlerde Türkeş dışındaki parti genel başkanları evlerinden alınarak Etimesgut Askeri Havaalanına getirilmiştir. Ecevit ve Demirel ilk önce uçakla İstanbul’a sonra da helikopterle Çanakkale’ye; Erbakan ise uçakla İzmir’e götürülmüştür. Nazmiye Demirel ve Rahşan Ecevit de eşleriyle birlikte gitmiştir. Müdahalenin kimler tarafından gerçekleştirileceğini öğrenemediği için Türkeş bir müddet Ankara’da Gaziosmanpaşa Kader sokakta bir evde ikamet etmiş ve her şey netleşince 14 Eylül sabahı Merkez Komutanlığı’nı arayarak teslim olacağını bildirmiş ve aynı gün Uzunada’ya gönderilmiştir.¹⁸⁸

Silahlı Kuvvetler gözetiminde zorunlu ikamette tabi olan Türkeş ve Erbakan’ın 9 Ekim 1980’de, Ecevit ve Demirel ise 11 Ekim 1980 tarihinde zorunlu ikametleri son bulmuştur. Türkeş ve Erbakan Ankara’ya getirildikten sonra

¹⁸⁶ Evren, *Kenan Evren’in Anıları I*, s. 525

¹⁸⁷ Yaşar Okuyan, *O Yıllar (12 Eylül’den Anılar, Mektuplar ve Belgeler)*, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 92

¹⁸⁸ Can, a.g.e, s. 47

haklarında açılan davalar sebebiyle tutuklanmışlardır. Ankara 1 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi 11 Ekim günü Türkeş ve 28 MHP'li bakan hakkında tutuklama kararı vermiş, Erbakan ve arkadaşlarının tutuklama kararını reddetmiştir. 15 Ekim günü ise 2 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi Konya mitingi sebebiyle Erbakan ve bazı MSP'lilerin tutuklanmasına karar vermiştir.¹⁸⁹

11 Ekim 1980 günü zorunlu ikametleri son bulan Ecevit ve Demirel'e Etimesgut Havaalanında MGK Genel Sekreteri Orgeneral Haydar Saltık imzalı şu yazı verilmiştir:

1- Silahlı Kuvvetlerce, belli bir yerde güvence altında bulundurmanız sona ermiştir.

2- İkametgâhınızda da gerekli koruma ve emniyet tedbirleri 12 Eylül'den evvel olduğu gibi alınacaktır.

3- Siyasi parti faaliyetleri yasaklanmış olduğundan;

a. Siyasi amaçlı ve yönlendirici faaliyetlerde bulunmayacak ve beyanat vermeyecek,

b. Evinizde bu amaca yönelik toplantılar tertip etmeyecek,

c. Bu amaçlı toplantılara katılmayacak,

d. Şehir içinde lehte ve aleyhte toplantı ve gösterilere neden olabilecek faaliyetlerde bulunmayacak,

e. Bunların haricinde normal ziyaretlerinizi yapabilecek ve makul ölçüler içinde ziyaretçi kabul edebileceksiniz.

4- Yeni yönetimin bugüne kadar yayınlamış olduğu karar ve bildirimlerdeki esaslara uymanızı ve yeni yönetimin politikasını veya icraatını etkileyebilecek her türlü davranış ve beyanlardan sakınmanızı önemle rica ederim.¹⁹⁰

---

¹⁸⁹ Dursun, a.g.e, s. 110

¹⁹⁰ İpekliler, a.g.t, s. 131

MGK 28 Ekim 1980'de siyasi hayat yeniden başlayınca mevcut liderlerin bir daha genel başkan olamayacağını bildirmiştir.¹⁹¹ Bunun üzerine Ecevit tüm parti çalışmalarının yasaklanması sebebiyle genel başkanlık görevinin gereklerini yerine getiremeyeceğini belirtmiş ve 30 Ekim 1980 tarihinde CHP genel başkanlığından istifa etmiştir.¹⁹²

Bülent Ecevit askeri yönetimi ve uygulamalarını eleştirmek için 21 Şubat 1981'de "Arayış" isimli bir dergi çıkarmıştır. Fakat MGK'nın eleştiriye ve muhalefete tahammülü olmamasından dolayı 2 Haziran 1981 tarihinde 52 sayılı karar ile bu şekildeki demeçlere yasak getirmiştir.¹⁹³ Yazılarına devam eden Ecevit ise üç kez yargılanarak hapis cezası almıştır.

Askeri yönetim sürecinde Demirel, Ecevit'ten farklı olarak hem gözetim altındayken, hem de sonrasında parti teşkilatlarını arayarak moral vermiş ve Ankara'ya döndükten sonra da ikametini parti genel merkezi gibi kullanmaya başlamıştır. Bu durum hiç kuşku yok ki daha ilk baştan itibaren MGK'nın dikkatini çekmiştir. Bunun üzerine Demirel Mart 1981'de Sıkıyönetim Komutanlığı'na davet edilerek ikaz edilmiştir.¹⁹⁴

Siyasi liderlerin politik faaliyetlere devam etmesi ve bu faaliyetlerin MGK'nın faaliyetlerini etkilemeye başlaması üzerine MGK tarafından 16 Ekim 1981 tarihinde tüm siyasi partiler kapatılmıştır.¹⁹⁵ Evren 16 Ekim 1981'de siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin kararını radyo ve televizyon konuşmasında şu şekilde açıklamıştır:

"Ülkemizde mevcut tüm siyasi partiler bugünden geçerli olarak feshedilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi'ni bu kararı almaya zorlayan durum ve sebepleri şöylece açıklamak mümkündür: 12 Eylül 1980 öncesinde ülkemizin içinde bulunduğu çok tehlikeli durum hâlâ hepimizin gözlerinin önünde durmakta ve bütün tazeliği ile hafızalarımızda yaşamaktadır. Seneler ve senelerce bu fevkalade acı günlerin içinde, yaşama güvencesini kaybetmiş, yarınından ümidini yitirmiş olan

---

¹⁹¹ Cemal, a.g.e, s. 72

¹⁹² Cumhuriyet, 31 Ekim 1980

¹⁹³ Resmi Gazete, 05.06.1981, Sayı: 17361

¹⁹⁴ İpekliler, a.g.t, s. 134

¹⁹⁵ Cumhuriyet, 17 Ekim 1981

Türk vatandaşları 12 Eylül 1980 günü Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime bütünü ile el koymasını, büyük bir çoğunlukla tasvip etmiş ve desteğini esirgememiştir. O günün şartlarına göre Parlamento ve hükümet feshedilmiş ve fakat demokrasiye olan inancımızın bir gereği olarak, siyasi partilerin sadece faaliyetlerinin durdurulması ile yetinilmişti. Ancak Türkiye'nin bu duruma gelmesinde büyük sorumluluk taşıyan siyasi parti mensup ve yöneticilerinin, milletin büyük çoğunluğuna uyararak bu gereği idrak etmeleri yeni Anayasa, yeni Seçim ve Partiler Kanunu hazırlanıp normal seçimler yapılincaya kadar, bu yönetime yardımcı olmaları, hiç olmazsa köstek olmamaları ve gölge etmemeleri beklenirken, maalesef yazı veya demeçlerle siyasi amaçlı faaliyet gösterdikleri veya siyasi nitelik taşıyan tutum ve davranışlarda buldukları, hatta kendi içlerinde iktidar kavgasını başlattıkları, kısaca 12 Eylül'den önceki davranışlarını memlekette hiçbir şey olmamış gibi devam ettirme çabası içinde buldukları görülmüş, bunun üzerine Türk toplumunun muhtaç olduğu huzur ve güven açısından bu gibi faaliyet ve davranışların önlenmesi maksadıyla 52 sayılı Milli Güvenlik Konseyi kararı alınarak yürürlüğe konulmuştur. Şu hususu bütün Türk Milleti önünde bir kere daha belirtirim ki, Milli Güvenlik Konseyi hiçbir zaman, ülke yönetiminin tek bir partiye veya tek bir şahsa verilmesini düşünmemiştir.

... Türkiye'de siyasi partilere dayalı demokratik parlamenter sistem mutlaka kurulacaktır. Ama mevcut, bu partilerle değil, yıkılan bir binanın enkazını kullanarak yapılan bir bina nasıl çökerse, yurdu 12 Eylül öncesine getiren partilerle kurulacak bir demokrasi de yeniden yıkılmaya mahkûm olacaktır. Sağlam olması için yeni malzeme ile yapılan binada olduğu gibi, biz de hür, demokratik parlamenter sistemimizin ancak yeni Anayasa ve Partiler Kanunu'na uygun olarak kurulacak yeni siyasi partilerle inşa etmenin mümkün olacağına inandık ve milletin de istediği doğrultusunda mevcut partileri feshetme kararını aldık...¹⁹⁶

Evren MGK'nın siyasi partilerin kapatılması kararını almasında, mevcut siyasi partilerin kurulacak olan Danışma Meclisi (DM)'nin faaliyetlerini engelleyebileceği düşüncesiyle kapatıldığı söylemiştir. Evren bununla ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

---

¹⁹⁶ Can, a.g.e, s. 88

“... Hakikaten böyle bir niyetimiz yoktu bizim. Hatta konuşmalarım vardır benim. Normal düzene geçildikten sonra partilere tekrar müsaade verilecektir diye. Fakat bir sene süreyle MGK olarak parlamentoya vekâlet ettik. Sonra Danışma Meclisini, Kurucu Meclis diyelim, kurduk. Şimdi Kurucu Meclis kurulurken bir ara siyasi parti liderlerinin gene politika yaptıkları haberleri geldi. Sıkıyönetim komutanlarına haber gönderdik, ikaz edin diye. Evlerini kapatırdık belki, ama çirkin olurdu. Telefonlarını keserdik. Bunları yapmadık. Bu kurulacak kurucu meclis bir iş yapamaz. Çünkü bunu bir veya iki sene sonra yeniden seçime gidileceğini biliyorlardı. Oraya seçilenler eski parti liderlerine yaranabilmek için hep onlarla irtibat halinde olacaklardı. Ne istiyorlarsa ona göre kanun çıkaracaklar, doğru dürüst çalıştıramazsınız...”¹⁹⁷

Evren’in siyasi partilerin kapatılmasına dayanak olarak gösterdiği siyasilerin Danışma Meclisi’nin çalışmalarını etkileyebileceği ile ilgili AP’li Nahit Menteşe bunun mümkün olmadığını belirterek şunları ifade etmiştir:

“Katiyen mümkün değil (Siyasilerin Danışma Meclisini etkilemesi). Çünkü Danışma Meclisi üyeleri doğrudan doğruya bizden kopuktu. Danışma Meclisinde görev alanlar, daha evvel bizim memuriyetimizde bulunmuş kişilere adeta tavır takındı. Danışma Meclisini legal görmüyorduk. Uyduruk bir meclis olarak telakki ediyorduk. Orada görev alanlara karşı tavır içindeydik. Bize yaklaşımları mümkün değildi. Korkarlardı, yaklaşmazlardı, mümkün değildi. Etki altında kaldılar demek kamuflle etmektir.”¹⁹⁸

Siyasi partilerin kapatılmasının görünürdeki nedeni olarak MGK’nın uyarılarına rağmen siyasilerin özellikle de parti liderlerinin verdikleri demeçlerin, yazıların ve faaliyetlerinin askeri yönetimi rahatsız etmesi karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan askeri yönetim Danışma Meclisi üyelerinin siyasi partilerden etkilenebileceği düşüncesiyle de demokrasi dışı bir karar almıştır. Komutanlara göre siyasi partilerin kapatılmasıyla Danışma Meclisi üyeleri daha rahat çalışabilecektir. Görünürdeki nedenlerin dışında MGK’nın asıl amacı normalleşme sürecine kendi

---

¹⁹⁷ Dursun, a.g.e, s. 176

¹⁹⁸ A.g.e, s. 269

güdümlemlerindeki ve yine kendi onayları ile kurulacak yeni siyasi partilerin varlığıyla girmektedir.

2.1.3. Geçici Anayasa ve Kurucu Meclis

MGK Genel Sekreteri Saltık 1 Kasım 1980 tarihinde düzenlediği basın toplantısında normalleşme sürecine geçişin basamaklarını açıklamıştır. Buna göre:

1. Kurucu Meclis'in teşkiline imkân verecek ön şartların sağlanması,
2. 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun'a ek olarak çıkarılacak Kurucu Meclis'in Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun'un kabulü,
3. Kurucu Meclis'in teşkil edilerek yeni anayasanın hazırlanması,
4. Yeni anayasanın halkoyuna sunulması,
5. Yeni partiler kanunu ile seçim kanununun hazırlanması,
6. Parti faaliyetlerinin başlatılmasına izin verilmesi,
7. Makul bir sürenin sonunda yeni seçimlerin yapılması ve parlamentonun çalışmaya başlaması,
8. Kurucu Meclis ve Milli Güvenlik Konseyi'nin görevlerinin sona ermesi, normal demokratik siyasi yaşama bütünüyle dönülmesi.¹⁹⁹

Milli Güvenlik Konseyi yeni anayasanın hazırlanmasıyla ilgili olarak ilk olarak Kurucu Meclis Hakkında Kanun'u çıkarmıştır.²⁰⁰ Buna göre Kurucu Meclis Anayasayı ve temel yasaları yapacak ve TBMM oluşuncaya kadar parlamento görevini üstlenecektir. Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi'nden oluşmaktadır. Danışma Meclisi (DM) her ilde valilerin tespit ettiği adaylar arasından MGK tarafından seçilen 120 üye ve yine doğrudan MGK tarafından seçilen 40 üye olmak üzere toplam 160 üyeden oluşmaktadır. Bu adayların 30 yaşını tamamlamış, yüksek öğrenimli, askerlik hizmetini yapmış veya yükümlü bulunmayan, yüz kızartıcı suçlardan hüküm giymemiş, kamu haklarından kısıtlı olmayan ve 11 Eylül 1980 tarihinde herhangi bir siyasi parti üyesi olmayan kişilerden olması gerekmektedir.

¹⁹⁹ Milliyet, 2 Kasım 1980

²⁰⁰ Resmi Gazete, 30.06.1981, Sayı: 17386

Danışma Meclisi'ne seçilen üyeler 15 Ekim 1981 tarihinde açıklanmıştır. Buna göre DM 45 hukukçu, 29 öğretim üyesi, 23 emekli asker, 14 eski parlamenter ve 5 kadın üyeden oluşmuştur.²⁰¹ DM 23 Ekim 1981 günü en yaşlı üye Sadi Irmak başkanlığında ilk toplantısını yapmıştır. Evren açılış konuşmasında ülkeyi 12 Eylül'e getiren nedenler üzerinde durmuş; anayasa, siyasi partiler ve seçim kanunları konusunda görüşlerini anlatmıştır. Evren'in konuşmasında dikkat çeken önemli hususlar ise şunlardır:

- *Siyasi partiler kanunuyla parti liderlerinin diktatoryası önlenecek,*
- *Seçim kanunu anayasa kadar önemlidir. Parti enflasyonuna mutlaka engel olunacak,*
- *Siyasi partileri feshetmemizin bir nedeni de Meclis'in her türlü baskıdan uzak çalışmasını sağlamak düşüncesidir,*
- *Devleti güçsüz hale getirmemek için kişi hak ve özgürlüklerinin hudutsuz olmayacağını hatırdan çıkarmamalıyız,*
- *Türkiye, baskı, yersiz itham ve içişlerine müdahale niteliği taşıyan davranışlarla karşılaşmadıkça Avrupa kuruluşlarıyla mevcut ilişkilerini sürdürmeye ve güçlendirmeye devam etmek arzusunda.*²⁰²

Danışma Meclisi'nin işleyişine baktığımızda MGK ile aralarında eşitlik olmadığını adeta bir ast-üst ilişkisi olduğunu görmekteyiz. Yasa ve anayasa yapımında son söz hep MGK'ya ait olmuştur. DM üyeleri belirlenirken toplumun temel eğilimlerinin ve görüşleri temsil edilmemiştir. Farklı görüş ve düşüncelere tahammül edemeyen MGK, eski siyasileri siyaset sahnesinden tasfiye ederek, kendi kontrolünde otoriter bir düzen kurmayı hedeflemiştir.²⁰³

1982 Anayasası'nı hazırlamak için oluşturulan Danışma Meclisi ile 1961 Anayasası'nı hazırlayan Temsilciler Meclisi'ni karşılaştırmak yararlı olacaktır. 1981'de oluşturulan Danışma Meclisi, 1961'de oluşturulan Temsilciler Meclisi'ne göre daha az temsil niteliğine sahiptir. Öte yanda Danışma Meclisi'nin MGK karşısındaki konumu, Temsilciler Meclisi'nin Milli Birlik Komitesi (MBK)

---

²⁰¹ Milliyet, 16 Ekim 1981

²⁰² Milliyet, 24 Ekim 1981

²⁰³ İpekliler, s. 142

karşısındaki konumundan daha zayıftır. Nitekim MGK Danışma Meclisi'nin kabul ettiği tasarılar üzerinde son sözü söylerken, MBK ve Temsilciler Meclisi eşit yetkilere sahiptiler.²⁰⁴

2.2. Yeni Anayasa Çalışmaları ve 1982 Anayasası

MGK Başkanı Evren 1961 Anayasası'ndaki boşlukların ülkeyi 12 Eylül'e götüren nedenlerin başında geldiğine inanmıştır. Bazı hukukçulara göre de 1961 Anayasası'nda yer alan iki önemli boşluk siyasi iktidarın kurulmasını güçleştirmiştir. Bunlardan ilki klasik parlamenter sistem getirilirken partiler faktörü hesaba katılmamış; yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki denge sağlanamamıştır. İkincisi ise hukuk devleti kavramı devleti parçalama pahasına da olsa kişilerin lehine yorumlanmış, siyaset dışı kuruluşlar hem siyasi kuruluşların görev yapmasını güçleştirmiş hem de kendileri fiilen siyasetin içine girmiştir. Her ne kadar bu tespitte haklılık payı olsa da tek sorun 1961 anayasası değildi. İdeolojik çatışmalar ve yeni katılım taleplerinin karşılanmaması 12 Eylül'e giden süreçteki bunalımın temelini oluşturmuştur.²⁰⁵

12 Eylül müdahalesi sonrasında meclisin lağvedilmesinin ardından oluşturulan Danışma Meclisi'nin öncelikli görevinin yeni bir anayasa hazırlamak olduğu kararlaştırılmıştır. Danışma Meclisi kendi üyeleri içerisinde on beş üyeli bir Anayasa Komisyonu belirlenmiş²⁰⁶ ve başkanlığına da Anayasa Hukuku Profesörü Orhan Aldıkaçtı getirilmiştir.²⁰⁷ Anayasa Komisyonu çalışmasını gerçekleştirirken çeşitli kurum ve kuruluşlardan anayasa ile ilgili görüşlerini almıştır. Fakat tüm bu görüş ve açıklamalar MGK'nın çizdiği sınırlar içerisinde mümkün olmuştur. MGK'nın 12 Şubat 1981 tarihli 65 sayılı kararı ile Anayasa tartışmaları ancak şu sınırlar içerisinde serbest bırakılmıştır:

---

²⁰⁴ Dursun, a.g.e, s. 112

²⁰⁵ Şükrü Karatepe, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 2009, s. 238-239

²⁰⁶ Hürriyet, 24 Kasım 1981

²⁰⁷ Hürriyet, 25 Kasım 1981

1. 11 Eylül 1980 tarihinde mevcut olan ve 2553 sayılı Kanun ile feshedilmiş bulunan Siyasi Partilerin, Genel Başkanı, Genel Başkan Yardımcısı veya Vekili, Genel Sekreteri, Genel Sekreter Yardımcısı ile Genel Yönetim Kurulu üyesi sıfatına haiz olanlar dışında kalan diğer bütün mensuplarının:

a) 30 Haziran 1981 tarih ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanununun 21. maddesinin 4. bendindeki hüküm uyarınca, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanlığınca sözlü veya yazılı istekte bulunulması halinde, yeni Anayasa düzenine ilişkin konularda görüşlerini, bir siyasi partiye atıf yapmadan kişisel olarak bildirmeleri;

b) Yükseköğretim Kurumlarınca veya Sıkıyönetim Komutanlıklarının iznine bağlı olarak mesleki kurum ve kuruluşlarınca, Anayasa konusunda düzenlenen akademik ve bilimsel nitelikteki toplantılarda yeni Anayasa düzenine ilişkin konularda bir siyasi partiye atıf yapmadan kişisel görüşlerini açıklamaları;

5 Haziran 1981 gün ve 17361 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 52 numaralı Milli Güvenlik Konseyi Kararında belirtilen siyasi faaliyet yasağı dışındadır.

2. Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanlığının isteği halinde Anayasa konusuyla doğrudan ilgili kamu kurum ve kuruluşları Anayasa düzenine ilişkin konularda görüşlerini bildirebilecektir.

3. İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlarıyla Sıkıyönetim Komutanlıklarının iznine bağlı olarak yeni Anayasa düzenine ilişkin bilimsel nitelikte toplantı veya çalışmalar yapan mesleki kurum ve kuruluşlar dışında kalan ve yürürlükteki mevzuata göre her türlü siyasi faaliyette bulunmaları yasak olan dernekler, tüzel kişiler ve topluluklar hiç bir şekilde yeni Anayasa düzeni hakkında görüş açıklayamazlar ve bildiri yayımlayamazlar. Bu yasaklara uymayanlar hakkında, fiilleri başka bir suç oluşturursa dahi, 1408 sayılı Sıkıyönetim Kanununun 16. maddesi uyarınca yasal işlem yapılacaktır. Ancak bu gibi kuruluş ve topluluklara mensup kimselerin kişisel görüş açıklamaları 'konulan yasaklamalar kapsamı dışındadır.

4. 5 Haziran 1981 gün ve 52 numaralı Millî Güvenlik Konseyi Kararının yukarıdaki istisnaları dışında tüm hükümlerinin uygulanmama aynen devam edilecektir.²⁰⁸

Anayasa Komisyonu uzun bir çalışmanın ardından hazırladığı taslağı 17 Temmuz 1982 tarihinde Danışma Meclisi'ne teslim etmiş, Danışma Meclisi ise taslak ile ilgili 4 Ağustos – 23 Eylül tarihleri arasında görüşmüştür. Görüşmelerin ardından yapılan oylamada 120 kabul, 7 ret ve 12 çekimser oy ile taslak kabul edilmiştir.²⁰⁹ Hemen ardından da Anayasa'nın halkoyuna sunulması ile ilgili işlemleri düzenleyen 2707 sayılı ve 24 Eylül 1982 tarihli Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Bu kanunda da yine Anayasa metninin eleştirilmesine izin verilmemiştir.²¹⁰

Danışma Meclisi, MGK'ya taslağı teslim ettikten sonra konsey taslak üzerinde önemli değişiklikler yapmıştır. Ayrıca konseyin elinde DM'den teslim aldığı taslaktan başka kendisinin hazırlattığı başka bir taslak daha bulunmaktaydı. Evren MGK'nın DM'den ayrı olarak anayasa taslağı hazırlatması ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

“... Sonra bazı isteklerimiz vardı bizim. Bir kere devleti güçlendirmek, devleti güçlü kılacak bir anayasa olsun dedik. Çünkü 12 Eylül'den evvel devletin ne hale geldiğini gördük. Sayın Demirel başbakan olarak şöyle demiştir: 'Ben bu anayasayla bir şey yönetemem.' Yani o zamanki anayasayı çok tenkit edenler oldu. Devleti mahvetti, devlet otoritesi diye bir şey kalmadı. Derneklerle, sendikalarla yürütmeye kalkmadılar, ondan sonra o hale geldik biz. Binaenaleyh Türkiye'nin artık otoriter bir şekilde idare edilmesi gerekiyordu...”²¹¹

MGK'nın üzerinde değişiklikler yaptığı Anayasa tasarısı 19 Ekim 1982 günü kamuoyuna açıklanmış ve anayasa tasarısı halkoylamasına sunulmadan önce de Evren tarafından yapılan konuşmalarla tanıtılmıştır. Evren anayasayı tanıtmaya

---

²⁰⁸ Resmi Gazete, 13.02.1982, Sayı: 17604

²⁰⁹ Dursun, a.g.e, s. 114

²¹⁰ Resmi Gazete, 25.09.1981, Sayı: 17823

²¹¹ Dursun, a.g.e, s. 177

programına 24 Ekim 1982’de radyo-televizyon konuşması ile başlamış ve bu kapsamda 11 ili kapsayan yurt gezisine çıkmıştır.²¹²

Evren 24 Ekim 1982’de anayasayı tanıtım kapsamında radyo ve televizyon konuşmasında şunları ifade etmiştir:

“...Biz, devletin, memleketin ve bu Anayasanın kaderini, Türk milletinin hayatını ve istikbalini, bir takım kötü niyetli kişilerin ve memleket düşmanlarının keyiflerine ve başıboşluğuna terk edecek değiliz. Çünkü onların arzu ettiği ve özlemine duydukları Anayasayı yapmamız mümkün değildir. Esasen nasıl bir Anayasa yapılırsa yapılsın mutlaka eleştirenler bulunacaktır. Hatta bu anayasayı eleştirenlerin dahi birbirleriyle uyuşamadıkları bir gerçektir.

... 12 Eylül öncesinin olayları yeniden yaşanmak istenmiyorsa, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmesi arzu edilmiyorsa, her vatandaşın güven ve huzur dolu günler yaşaması bekleniyorsa ve netice olarak devletçe güçlü, milletçe mutlu olmak ve rejimce demokratik hakları fert, millet ve devlet kavramları ile bağdaşır bir biçimde ve ölçüde kullanmak isteniliyorsa, yarınlara umutla bakmak ve emin olmak ihtiyacı duyuluyorsa Anayasa’ya evet denilmelidir...”²¹³

Anayasa bir başkanlık anayasası niteliği taşımaktaydı. Başlıca amaç, cumhurbaşkanının yetkilerini arttırmaktı. Cumhurbaşkanı, tıkanması halinde meclisi feshedebiliyor, ülkeyi genel seçimlere götürebiliyor, olağanüstü hal durumunda ise ülkeyi kararnamelerle yönetebiliyordu. Daha da önemlisi 7 Kasım 1982’de yapılacak halkoylamasında anayasanın kabulü halinde Evren yedi yıl süreyle cumhurbaşkanı olacaktı.²¹⁴

Askeri yönetim sonrasında normalleşme sürecinin yeni siyasetçilerle başlaması için 1980 parlamentosunun bütün üyeleri beş yıl, bütün siyasi parti liderleri on yıl süreyle siyasetten men edilmişti. Gerek bu durum gerekse anayasanın kabulü halinde Evren’in cumhurbaşkanı olmasını sağlayacak madde kamuoyunda

---

²¹² Can, a.g.e, s. 91

²¹³ A.g.e, s. 104

²¹⁴ Ahmad, a.g.e, s. 221

eleştirilmeye başlayınca, MGK Evren'in anayasa ile ilgili konuşmalarının eleştirilmesini yasaklamıştır.²¹⁵

1982 Anayasası halkoyuna despotik bir çevrede sunulmuştur. Anayasaya hayır şeklinde yapılacak propagandalara izin verilmemiş ve evet yönünde oy verilmesi adına yurt gezileri yapan Evren, evet denilmesini tehditkâr ifadelerle istemiştir. Halkoylamasında evet oyları için beyaz, hayır oyları için ise kırmızı oy pusulaları kullanılmıştır. Bununla birlikte oy pusulalarının konulacağı zarflar çok ince yapılmış ve kullanılan pusulalar zarf dışından görülür hale getirilmiştir.²¹⁶ Sonuçta yeni anayasa yüzde 91.37 evet oyu ile kabul edilmiş ve bununla birlikte Evren, cumhurbaşkanlığı makamına resmen oturmuştur.²¹⁷

Demirel, 1982 Anayasası'nın referandum sürecinde topluma yapılan baskılar ve eleştirilere getirilen yasaklamalarla ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

“Hayır demeyi yasak ettiler. Korkudan kırmızı kâğıt koymadılar hayır için. Ret kâğıdı mavidir. 1961 referandumundaki, ‘hayır diyelim hayır olsun’ sloganı işler diye korktular. Ödleri koptu. Küçük yerleşim üniteleri üzerinde büyük baskı uyguladılar. Hayır demeye karşı çok zecri tedbirler alındı...”²¹⁸

Gerek 1961 Anayasası gerekse 1982 Anayasası bir askeri darbeden sonra hazırlanmıştır. Her iki anayasa da darbenin yapılmasına gerekçe gösterilen düzenleme ve uygulamalara tepki niteliğindeki metinlerdir. Bu benzerliklerle beraber her iki anayasa da birbirinden farklı gerekçelere tepki olarak doğmuştur. Şükrü Karatepe'ye göre 1961 Anayasası, 1924 Anayasası'nın meclis çoğunluğu ile milli egemenliği eş tutan bütüncül egemenlik anlayışına tepkiyken; 1982 Anayasası ise, 1961 Anayasası'nın meclisi ve yürütmeyi güçsüzleştiren bölünmüş egemenlik anlayışına bir tepkiydi.²¹⁹

---

²¹⁵ Resmi Gazete, 21 Ekim 1982, Sayı: 17845

²¹⁶ Çavdar, a.g.e, s. 271

²¹⁷ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 20060, s. 222

²¹⁸ Yavuz Donat, Yavuz Donat'ın Vitrininden 2(Buyruklu Demokrasi 1980-1983), Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 1987, s. 269

²¹⁹ Karatepe, a.g.e, s. 246

1982 Anayasası depolitizasyonu amaçlamış ve siyasetin sadece partiler ve devlet organları aracılığıyla yürütülmesini benimsemiştir. Siyasi partilerin dernek, sendika, vakıf vb. nitelikteki meslek kuruluşları ile işbirliği yapmaları ve maddi yardım almaları yasaklanmıştır. Öte yandan seçim dönemi beş yıla çıkarılarak kamuoyunun siyasete olan ilgisi önlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte 1982 Anayasası ile sıkıyönetim ve olağanüstü hal yönetimi genişletilmiştir. 12 Eylül Müdahalesini gerçekleştiren kadrolar 12 Eylül öncesinde yaşanan buhranların en önemli nedeninin 1961 Anayasası'ndaki devlet otoritesinin birey özgürlükleri lehine zayıflatılması olduğunu düşünmüşlerdir. Bu nedenle 1982 Anayasası'nda devlet otoritesinin yeniden kurulması ön plana çıkmıştır.²²⁰

1982 Anayasası ülkede otoriter bir yönetim tesis etmek amacıyla hazırlanmıştır. 12 Eylül öncesinde yaşanan buhranları çözmek yerine bunlara karşı sert anayasal tedbirler alınmaya çalışılmış ve özgürlüklere önemli kısıtlamalar getirilmiştir. 1982 Anayasası ile devletin toplum üzerindeki otoritesi arttırılmış, sivil toplum kuruluşlarına duyulan güvensizlik nedeniyle sendikal faaliyetler zayıflatılmış ve dernek kurma faaliyetlerine kısıtlamalar getirilmiştir.

Sonuç olarak 1982 Anayasası ile kuvvetler ayrılığı ilkesi zedelenerek, erkler arasındaki denge yürütme lehine bozulmuştur. Yürütme özellikle iki temel esas üzerinde güçlendirilmiştir. Bu iki esas cumhurbaşkanına tanınan olağanüstü yetkiler ve özerk kuruluşların merkeziyetçi bir anlayış ile yönetilmesidir. Özellikle 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile üniversitelerin özerkliği zedelenmiştir.²²¹ Referandum her şeyden önce bir güven oylaması ve 9 Kasım 1982'de Çankaya'ya resmen çıkan Evren'in kişisel bir zaferi gibi yorumlanmıştır.²²²

2.3. Siyasi Partili Hayata Kontrollü Geçiş

12 Eylül müdahalesi ile birlikte siyasi faaliyetler durdurulmuş, akabinde 2 Haziran 1981'de müdahale öncesinde parlamentoda üyesi bulunan siyasi parti

---

²²⁰ A.g.e, ss. 250-251

²²¹ Cengiz Sunay, Türk Siyasetinde Sivil Asker ilişkileri (27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası), Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s. 323

²²² Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, s. 222

mensuplarının, sözlü veya yazılı beyanda bulunmaları yasaklanmıştır. Yeni anayasanın kabul edilmesinden sonra 24 Nisan 1983 tarihinde siyasi partilerin kuruluşuna izin verilmiş ve yeni Siyasi Partiler Kanunu yayınlanmıştır.²²³

Siyasi parti faaliyetlerine yeniden izin verilmesiyle birlikte üç önemli mesele ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki askeri vesayetın denetimi altında kurulacak yeni partileri kim, nasıl kuracaktı? İkincisi, merkez sağda yer alan AP'nin yerine kurulacak partinin faaliyetlerine izin verilecek miydi? Üçüncüsü ise gerçek anlamda demokratik sol çizgide bir parti kurulabilecek miydi?²²⁴

Hiç şüphesiz 12 Eylül askeri müdahalesi Türk siyasi yaşamına üç noktada yıkıcı bir darbe vurmuştur. Birincisi, 12 Eylül ile birlikte siyaset imtiyazlı bir zümrenin tekeline bırakılmış ve halk depolitize edilmeye çalışılmıştır. İkincisi köklü siyasi partiler kapatılmış ve üçüncü olarak da tecrübeli siyasi parti liderleri ve deneyimli bir kadro siyaset dışında bırakılmıştır.

Evren 29 Nisan 1983 günü genel seçimlerin 6 Kasım 1983 tarihinde yapılacağını ve 15 Mayıs 1983 tarihinden itibaren de siyasi parti kurma başvurularını kabul edileceğini açıklamıştır. Bunun üzerine yeni siyasi partiler hızla kurulmaya başlanmıştır. İlk kurulan parti 16 Mayıs 1983 tarihinde kurulan Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) olmuştur. MDP'nin ardından Büyük Türkiye Partisi (BTP), Anavatan Partisi (ANAP), Halkçı Parti (HP) kurulmuştur. Sonrasında bu partileri Yüce Görev Partisi, Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP), ve Doğru Yol Partisi (DYP) izlemiştir. Sonrasında ise Yeni Düzen Partisi, Yeni Doğuş Partisi, Bizim Parti, Cumhuriyetçi Muhafazakâr Parti, Bayrak Partisi, Türkiye Huzur Partisi ve Fazilet Partisi kurulmuştur.²²⁵

Kenan Evren çok parti kurulmasına karşı çıkmış ve seçimlere çok sayıda parti ile girmenin Türkiye'yi yeniden koalisyon hükümetlerine mahkûm edeceğini her fırsatta söylemiştir. MGK 1983 genel seçimlerine sağdaki oyların bölünüp sol bir

---

²²³ Resmi Gazete, 24 Nisan 1983, sayı: 18027

²²⁴ Sunay, a.g.e, s. 367

²²⁵ İpekliler, a.g.t, s. 163

partinin iktidara gelmemesi için sağda bir parti, ortada bir parti ve solda bir parti ile seçimlere girmek istemiştir.²²⁶

Siyasi Partiler Kanunu'na göre bir siyasi parti en az otuz kurucu üye ve gerekli belgelerle İçişleri Bakanlığı'na müracaat ederek tüzel kişilik kazanıyordu. Fakat kanuna eklenen geçici madde ile MGK'nın kurucular ile ilgili araştırma yapma ve gerektiğinde veto etme yetkisi vardı. Bir partinin yapılacak ilk genel seçime girebilmesi için de otuz kurucu üyenin konsey tarafından onaylanması gerekiyordu. MGK 99 sayılı kararı ile de 24 Ağustos 1983 günü akşamına kadar kurucu üyeleri uygun görülmeyen siyasi partilerin seçimlere katılamayacağını açıklamıştır.

Demokratikleşme sürecini kendi haline bırakmak istemeyen konsey kontrolü sürekli elinde tutmak istemiştir. 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinin ardından Evren, Başbakan Uluşu'dan yeni parti kurması için çalışmalar yapmasını istemiş, birkaç ay süren çalışmanın ardından sonuç alınamayınca görevden çekilmiştir. Uluşu'nun parti kurma çalışmalarındaki başarısızlığının temelinde iki nedeni vardır: İlki Uluşu'nun halen süren Başbakanlık görevi ve parti çalışmaları ile Başbakanlığı bir arada yürütememesi, diğeri ise Demirel'den icazet almaksızın AP oylarının partisine akmayacağı yönündeki yaygın görüşlerdir.²²⁷

Uluşu'nun parti kurma görevinden çekilmesinin ardından bu görev için Turgut Sunalp düşünülmüş ve 16 Mayıs 1983 tarihinde Sunalp tarafından Milliyetçi Demokrasi Partisi kurulmuştur. Partinin kurucuları arasında Danışma Meclisi'nden yedi üye de bulunmaktaydı. Kurucular arasından sadece dört üyenin konsey tarafından veto edildiği parti seçime katılma hakkı kazanan ilk parti olmuştur.²²⁸

MDP'nin kurulmasının ardından Turgut Özal tarafından kurulan ANAP sağdaki ikinci parti olmuştur. 1982 Temmuz ayında kabineden istifa eden Özal, parti kurma faaliyetlerine başlamıştır. Özal'ın çalışma arkadaşları arasında Mehmet Keçeciler, Hüsnü Doğan, Adnan Kahveci gibi isimler de yer almıştır. 20 Mayıs 1983 tarihinde kurulan ANAP'ın 37 kurucusundan yedisi veto edilmiş; fakat 30 kişilik kurucu üye şartı sağlandığından seçimlere girebilmiştir. ANAP kendisini milliyetçi

---

²²⁶ A.g.t, s. 164

²²⁷ Sunay, a.g.e, s. 369-370

²²⁸ Çavdar, a.g.e, s. 272

muhafazakâr olarak tanımlamıştır. ANAP'ın programı siyasal açıdan tutucu, ekonomik açıdan da liberal ilkelerden oluşmaktaydı. Özal'ın tanımlamasına göre ise partisi, Türkiye'deki dört eğilimi birleştiren bir oluşumdu.²²⁹

Milli Güvenlik Konseyi'nin izin verdiği bir diğer parti ise orta sol olarak nitelendirilen Halkçı Parti olmuştur. Başbakanlık müsteşarı ve İsmet İnönü'nün özel kalem eski müdürü Necdet Calp tarafından kurulan partinin otuz iki kurucusundan yedisi hemen veto edilmiştir. Çevresinde altı ışın huzmesi bulunan güneş amblemini kullanan Halkçı Parti'nin programında CHP'nin altı ilkesi yer almıştır.²³⁰ Calp partisini kurmadan önce Evren ile görüşmüş ve kendisinden parti kurmak için izin istemiştir. Evren ise kendisinin parti kurmasında bir sakınca olmadığını fakat bütün aşırı solun partisinde toplanabileceğini ve buna dikkat etmesi gerektiğini belirtmiştir.²³¹

Orta sağda yer alan bir diğer parti ise Büyük Türkiye Partisi (BTP)'ydi. Bu parti o günlerde siyasi yasaklı bulunan Süleyman Demirel ve AP'li arkadaşlarının önerisiyle kurulmuş ve partinin genel başkanlığına emekli Orgeneral Ali Fethi Esener getirilmişti. Büyük Türkiye Partisi'nin kurucuları arasında Danışma Meclisi'nden on altı üye, AP'li eski milletvekilleri, emekli müsteşarlar ve generaller de bulunuyordu. Partinin kuruluşunu izleyen günlerde İhsan Sabri Çağlayangil ve AP'li yüz kırk üç parlamenterin BTP'ye büyük bir törenle kayıt yaptırmaları MGK'nın dikkatini çekmiş ve Milli Güvenlik Konseyi 79 sayılı bildirisiyle partiyi kapatmıştır. Kararda gerekçe olarak BTP'nin vatandaşları kamplara böldüğü, nifak tohumları serptiği, kin ve intikam bayrağı açmaya yeltendikleri iddiasına yer verilmiştir.²³² Ayrıca Süleyman Demirel, İhsan Sabri Çağlayangil gibi AP'liler ile Sırrı Atalay, Deniz Baykal gibi CHP'li on altı politikacının seçim sonucuna kadar Zincirbozan adlı askeri bölgede gözetim altında tutulmalarına karar verilmiştir.²³³

Eski AP'li Hüsamettin Cindoruk, BTP'nin kuruluş aşamasında Demirel'in rolü ile ilgili şunları söylemiştir:

---

²²⁹ Çavdar, a.g.e, s. 273

²³⁰ A.g.e, s. 272

²³¹ İpekliler, a.g.t, s. 167

²³² Milliyet, 1 Haziran 1983

²³³ Çavdar, a.g.e, s. 273

“Demirel, bana başkan olmam için haber yolladı. Etrafta da iki eğilim vardı. Bir kısmı, beni çok genç buluyordu, tecrübesiz buluyordu. Partinin Ankara’daki kadrosu yasağın içindeydi. Genç bir avukatım, AP İstanbul İl Başkanıydım, iki arkadaşımınla Demirel bana haber yolladı. 66 kişilik kurucular kurulu oluşturulmuştu. Bir kısmını dikkatli bir biçimde seçmiştir. BTP’ni Demirel kurdurtmuştur...”²³⁴

Siyasi faaliyetlere izin verilmesiyle birlikte solda da yeni parti arayışları devam etmiştir. Ecevit, solda yeni bir parti için kendisine başvurulara beş generalin icazetiyle bir parti kurmanın anlamsız olduğunu belirtmiştir. Ecevit’in yeni bir parti kurmaya yanaşmaması yeni lider arayışlarını ortaya çıkarmıştır. Akla gelen en önemli isim ise İsmet İnönü’nün oğlu Erdal İnönü olmuştur.

Erdal İnönü o tarihlerde öğretim üyeliği görevini sürdürmekte ve aktif siyasetin içinde bulunmamaktaydı. İlk önce kendisine getirilen parti kurma önerisini tereddütle karşılarsa da, Ankara’ya gelerek ortanın solunda yer alacak bir parti kurmayı kabul etti. Parti programı mevcut anayasa ve siyasi partiler yasasının izin verdiği ölçüde Avrupa’da faaliyet gösteren sosyal demokrat partilerin çizgisinde hazırlanmıştı. Erdal İnönü liderliğinde kurulan Sosyal Demokrasi Partisi’nin kurucular kurulu içerisinde on öğretim üyesi, baro başkanı ve belediye başkanları da yer almaktaydı. Milli Güvenlik Konseyi SODEP’i seçimlere sokmamak niyetinde olduğu için konseyin 70 sayılı kararı ile eski belediye başkanlarının, il ve ilçe başkanlarının kurulacak partilerde görev almalarını yasaklamıştı. Bunun dışında başta Erdal İnönü olmak üzere yirmi bir kişinin daha veto edilmesiyle birlikte geriye kalan kurucular Cezmi Karatay başkanlığında çalışmalarını devam ettirmiştir. Nihayetinde 1983 genel seçimlerine girmeyi başaran SODEP, seçim sonrasında konsey kararlarının yürürlükten kalkması ile birlikte yoluna Erdal İnönü’yle devam etmiştir.²³⁵

Büyük Türkiye Partisi’nin kapatılmasının ardından, oluşan boşluğu doldurmak için, Zincirbozan’a götürülürken Necmettin Cevher’in kullandığı otomobilin içinde Doğru Yol Partisi kurulmuştur. 23 Haziran 1983 tarihinde Danışma Meclisi üyelerinden Ahmet Nusret Tuna başkanlığında 34 kurucu üye

---

²³⁴ Dursun, a.g.e, s. 153-154

²³⁵ Çavdar, a.g.e, s. 275

tarafından kurulan partinin 30'u 7 Temmuz tarihinde veto edilmiştir. 11 Temmuz günü yeni listesini hazırlayan DYP'nin 15 üyesi, 20 Temmuz 1983 tarihli 104 numaralı MGK kararıyla veto edilmiştir. Her ne kadar üçüncü defa liste hazırlansa da gerekli üye sayısına ulaşamayan DYP seçimlere girememiştir.²³⁶

Milli Güvenlik Konseyi MDP'den 74, ANAP'tan 81, HP'den 89 ve bağımsız adaylardan da 428'ini veto etmiştir. Bu adaylar arasında 5 Danışma Meclisi üyesi ve 101'de eski parlamento üyesi bulunmaktaydı.²³⁷

12 Eylül sonrasında on beş parti kurulmuş, bunlardan 12'si kurucular listesinde yapılan değişikliklere rağmen MGK tarafından kabul edilemez bulunmuştur. Demirel'in AP'sinin devamı olarak nitelendirilen BTP ve CHP'nin devamı olarak düşünülen SODEP de yasaklı partiler arasındaydı. Sonunda 6 Kasım 1983 seçimlerine katılmalarına izin verilen üç parti şunlardı:

- Turgut Sunalp tarafından kurulan ve MGK tarafından desteklenen Milliyetçi Demokrasi Partisi,
- Necdet Calp liderliğindeki CHP çizgisindeki Halkçı Parti,
- Askeri yönetimin ekonomiden sorumlu tam yetkili bakanı konumunda olan Turgut Özal tarafından kurulan Anavatan Partisi.²³⁸

6 Kasım 1983 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlere katılım oranı % 92.3 olmuştur. ANAP oyların % 45.15'ini alarak 211 milletvekili çıkararak tek başına iktidar olmuştur. HP % 30.46 oy oranıyla 117 milletvekili çıkararak ikinci ve MDP ise % 23.27 oy oranıyla 71 milletvekili elde ederek üçüncü parti olmuştur.²³⁹

1983 genel seçimlerinde nispi temsil seçim sistemi uygulanmıştır. Seçimlerde iki tür seçim barajı uygulanmıştır: Bunlardan birincisi seçime girilen bölgede verilen oy sayısının çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilen bölge barajı, ikincisi ise % 10 ülke barajıdır. Evren uygulanan bu seçim barajı ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

---

²³⁶ İpekliler, a.g.t, s. 171

²³⁷ Milliyet, 22 Eylül 1983

²³⁸ Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi (çev. Yasemin Saner Gönren), İletişim Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, 2005, ss. 410-411

²³⁹ İpekliler, a.g.t, s. 172

“... Muayyen bir parti 3 parti, 4 parti, bu Türkiye için yeter. Hala daha da aynı fikri taşıyorum. Çok parti bizi kamplara ayırdı. Baraj sistemini de onun için koyduk. Hatta ‘% 10 çok’ dediler, ‘% 5 diyelim’ dediler. Ben % 10’da ısrar ettim. Yüzde 10’da ısrar eden benim. ‘Yüzde 7, 8 yapalım.’ Hayır % 10. Bakın hala değiştiremediler. Sonra sayın Demirel parti lideri olduktan sonra benimle konuşurken ‘Ben ona taraftarım’ dedi. ‘İyi yaptınız’ dedi. ‘Ama il bazında baraj var, o doğru değil’ dedi. Onda haklıydı. Sonra onu düzelttiler galiba. Onun için bu % 10 barajı koyduk...”²⁴⁰

Milli Güvenlik Konseyi 1983 genel seçimleri için açıkça Milliyetçi Demokrasi Partisi’ni ve MDP’ye nazaran daha az ölçüde Halkçı Parti’yi desteklemişlerdir. Bu durum hiç şüphe yok ki Özal’ın işine yaramıştır. Bu durumu çok iyi değerlendiren Özal, kendisini gerçek demokrat gibi göstermiş ve ordunun bir an önce siyasetten çekilmesini isteyenlerin oyunu kendi partisinde toplamıştır. Öte yandan yeni seçim sistemi büyük partilerin işine yaramış, ANAP % 45.15 oy oranı ile mecliste salt çoğunluğu sağlamıştır.²⁴¹

Seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından yeni meclis 24 Kasım 1983 tarihinde toplanmış ve 7 Aralık günü Özal’a yeni hükümeti kurma görevi verilmiştir. 13 Aralık günü Özal kabinesinin onaylanması ile birlikte Türkiye yeniden sivil yönetime geçmiştir.

Askeri yönetim 12 Eylül öncesindeki olayların toplumun aşırı derecede politikleşmesinden kaynaklandığını savunmuş ve müdahale sonrasında da toplumu politikadan uzak tutmanın yollarını aramıştır. Bu nedenle dernekleri, sendikaları ve sivil toplum kuruluşlarını siyasetin dışında tutmaya çalışmıştır. Toplumu yeniden şekillendirmeye çalışan konsey, üniversiteler, yerel yönetimler, resmi kurumlar ve basın organları başta olmak üzere her kesimi kendi zihin yapıları doğrultusunda değiştirmeye çalışmıştır. 12 Eylül 1980 günü müdahaleyi içlerinde buldukları karmaşa ve istikrarsızlık ortamından dolayı destekleyen halk, özgürlüklerinin kısıtlanması ve yaşamının her alanına müdahale edilmesiyle birlikte adeta nefes almakta bile zorlanmıştır.

---

²⁴⁰ Dursun, a.g.e, ss. 179-180

²⁴¹ Zürcher, a.g.e, s. 411

3. BÖLÜM

12 EYLÜL 1980'E GİDEN SÜREÇTE TÜRKİYE'DE İÇ GÜVENLİK İLE İLGİLİ SORUNLAR

3.1. Siyasal Şiddet Hareketleri ve İdeolojik Grupların Tarihsel Süreci

Şiddet; sertlik, kaba davranış, kaba kuvvet anlamına gelmektedir. Genel anlamda ise siyasal amaç taşımayan zarar verici bütün saldırıları içermektedir. Şiddet sadece insana ya da mala zarar veren saldırı değil, aynı zamanda insanda psikolojik baskı uygulayan ve ruhsal tahribat yapan eylemleri de içermektedir.²⁴²

Siyasal şiddet eylemlerini genel olarak 6 gruba ayırabiliriz:

1. Ülke kültüründen kaynaklanan şiddet eylemleri,
2. Etnik kökenli şiddet eylemleri,
3. Seçim dönemlerinde patlak veren şiddet eylemleri,
4. Farklı ideolojik grupların neden oldukları şiddet eylemleri,
5. Güvenlik ve hukuk boşluğundan oluşan ideoloji dışı şiddet eylemleri,
6. Ekonomik ve toplumsal bunalımlar sonucu ortaya çıkan şiddet eylemleri.²⁴³

Terör ile şiddet kelimeleri çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Şiddet terörizmin kullandığı bir yöntemdir. Terör en genel tanımıyla düşman ülkelerin, hedef devletlere diplomasi ile yaptırmadığı düşmanca faaliyetleri o ülke insanlarını kullanmak suretiyle kendi kendisine yaptırmasıdır. Bu anlamdan yola çıkarak terörizmin siyasal şiddetin özel bir uygulaması olduğunu söyleyebiliriz.

Terör eylemlerinin amacı, örgütün propagandasını yapmak, devlet otoritesini sarsmak, örgüt mensuplarının moralini yükseltmek ve halkın moralini bozarak halkı sindirmektir. Bunun doğal bir sonucu olarak da terör olayları halkın moralini bozar,

²⁴² Hayati Hazır, *Siyasal Şiddet ve Terörizm*, Nobel Yayınları, Ankara, 2001, s. 19

²⁴³ Mustafa Avcı, *Türkiye'de Siyasal Şiddet ve Polis (1977-1980)*, Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s. 6

devlet otoritesinde zafiyet yaratır, ekonomiyi olumsuz yönde etkiler ve uluslararası alanda devleti güvenilmez bir hale getirir.²⁴⁴

Türkiye’de siyasal şiddet hareketleri yaygın olarak aşırı sol örgütlenmelerle, 1960’lı yılların sonunda filizlenmeye başlamıştır. 1961 Anayasasının verdiği özgürlük ortamının da etkisiyle çeşitli siyasi partiler, öğrenci ve öğretmen kuruluşları kurulmuştur. 1961 yılında Türkiye İşçi Partisi, 1963 yılında öğrenci örgütü olarak Fikir Kulüpleri (FK), 1965 yılında Türkiye Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), 1967 yılında işçi kuruluşu olarak Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) ve öğretmen kuruluşu olarak da Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) kurulmuştur. 1969 yılında ise FKF olağanüstü kurultayında adını Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (DEV-GENÇ) olarak değiştirmiştir. Zeki Başımar, Mihri Belli ve Doğu Perinçek DEV-GENÇ’te etkili olmuşlardır.²⁴⁵

M. Ali Aybar liderliğindeki TİP 1962 yılında siyasette bir ivme kazanarak 15 milletvekili ile meclise girmiş ve TBMM’de grup kurmuştur. 1969 yılındaki genel seçimlerde ise seçim sisteminde yapılan değişiklikten dolayı ancak 2 milletvekili çıkarabilmiştir. 15-16 Haziran 1970’te ise Türkiye’nin en büyük işçi eylemi gerçekleşmiştir. Eylemin öncülüğünü ise Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) yapmıştır. 15-16 Haziran eylemine giden süreçte 274 sayılı Sendikalar Yasası’nda yapılan değişiklikler bu eyleme neden olmuştur. DİSK’e göre yapılacak değişiklikler işçilerin sendikalara üye olabilmelerini ve sendikaların çalışabilmesine engel olacak nitelikteydi. 11 Haziran 1970’te yasadaki değişikliklerin Cumhurbaşkanı Sunay tarafından onaylanmasıyla birlikte gösteri ve yürüyüşler başlamıştır. 15 Haziran’da başlayan gösteri ve yürüyüşlerde İstanbul, Ankara, İzmir ve Kocaeli’de toplanan işçiler yürüyüşe geçmiş, işyeri işgali ve direnişler başlamıştır.²⁴⁶

1970’ten sonraki siyasal şiddet ve gençlik eylemlerinde iki örgüt öne çıkmıştır. Bunlar Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Türkiye Halk Kurtuluş Partisi – Cephesi (THKP-C)’dir. THKO’nun liderliğini Deniz Gezmiş, ideolojik

---

²⁴⁴ Muzaffer Erkan, Sabri Dilmaç, *Devlet, Güvenlik ve İstihbarat*, EGM İstihbarat Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 89

²⁴⁵ Avcı, a.g.t, s. 12

²⁴⁶ Çavdar, a.g.e, ss. 163-172

önderliğini ise Hüseyin İnan yapmıştır. Filistin Kurtuluş Ordusu kamplarında eğitilmiş olan THKO militanları seslerini ilk kez ABD radar üssünde görevli dört Amerikalının kaçırılması olayıyla duyurmuştur. THKP-C ise 1969 yılında Mahir Çayan, Ulaş Bardakçı, İrfan Uçar, Münir Aktolga ve Hüseyin Cevahir tarafından kurulmuştur. Örgütün genel komitesinde ise Mahir Çayan, Münir Aktolga, Ertuğrul Kürkçü, Bingöl Erdumlu, Hüseyin Cevahir, Ulaş Bardakçı, Ziya Yılmaz, Sina Çaladır, Orhan Savaşçı ve Sırrı Öztürk yer almaktaydı. THKP-C'nin gerçekleştirdiği en önemli eylem ise 17 Mart 1971'de İsrail İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'un kaçırılarak öldürülmesi olayıdır.²⁴⁷

1969 yılının ilk yarısı bitmeden yaşanan bir diğer gelişme ise 21 Mayıs 1969 yılında Proleter Devrimci Aydınlik çevresinde yer alan bir grubun Doğu Perinçek başkanlığında Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi'nin (TİİKP) kurulmasıdır. TİİKP içerisinde yer alan isimler şunlardır: Doğu Perinçek, Erdoğan Güçbilmez, Cüneyt Akalın, Ömer Madra, Halil Berktaş, Nuri Çolakoğlu, Şahin Alpay, Bora Gözen, Gün Zileli, Atıl Ant, Ömer Özerturgut, Oral Çalışlar, Hasan Yalçın ve Ferit İlsever'dir.

Sol düşüncenin örgütlenmesi ile ilgili bir diğer gelişme ise 24 Nisan 1972'de İbrahim Kaypakkaya tarafından Türkiye Komünist Partisi-Marksist-Leninist'in (TKP-ML) ve bu örgütün askeri kanadı olan Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu'nun (TİKKO) kurulmasıdır. Örgütün faaliyet alanı Malatya, Elazığ ve Tunceli çevresiydi.²⁴⁸

Sol grupların dışında sağ kulvarda yer alan gruplar da 1960'lı yıllarda kendini göstermeye başlamıştır. 1965 ilkbaharında muhafazakâr Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne (CKMP) katılan Alparslan Türkeş kısa bir süre sonra Ağustos ayında partinin genel başkanı seçilmiş ve partinin eski lider takımını ihraç etmiştir. Yönetimi devralan Türkeş CKMP'yi Türkçü programa sahip bir partiye dönüştürmüştür.²⁴⁹ CKMP'nin yeni ideolojisi Türkeş tarafından kaleme alınmış ve 1965 yılında "Dokuz Işık" adlı kitapta toplanmıştır. Bu yeni ideolojinin temel ilkeleri ise milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, toplumculuk, ilimcilik, hürriyetçilik, köylücülük, gelişmecilik-sanayicilik ve teknikçilik olarak ortaya konmuştur. Türkeş

²⁴⁷ Çavdar, a.g.e, ss. 199-204

²⁴⁸ A.g.e, ss. 205-206

²⁴⁹ Zürcher, a.g.e, s. 373

partisinin adını 1969 yılında Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirmiş ve partinin gençlik örgütü sol örgütlerle silahlı mücadeleye girişmiş ve sol örgütlenmelere karşı cephe oluşturmuşlardır.²⁵⁰ MHP ideolojisine bağlı önemli örgütler ise şunlardır: Ülkü Ocakları Derneği, Ülkücü Gençlik Derneği, Ülkü Yolu Derneği, Ülkücü İşçiler Derneği, Ülkücü Öğretmenler Birliği Derneği.²⁵¹

Sağ kulvarda yer alan ve şiddet eylemlere karışan bir diğer örgüt ise radikal İslamcı Akıncılar Derneği'dir. Daha çok ortaöğretim gençliği içerisinden militanlarını seçen dernek Necmettin Erbakan tarafından 1970 yılında kurulan MNP ve bu partinin kapatılmasının ardından 1972 yılında kurulan MSP'nin gençlik kollarından oluşmuştur. Akıncılar Derneği dışında Akıncı Liseliler isimli örgütte 1977 yılında kurulmuş ve illegal alanda faaliyetlerini yürütmüştür.²⁵²

1980 öncesi dönemde Türkiye'de yaşanan siyasal şiddet olaylarının nedenlerine baktığımızda genel hatlarıyla şu sıralamayı yapabiliriz:

- 1- *Ülkenin içinde bulunduğu durumu, tarihi ve bölgesel nedenler,*
- 2- *Siyasal (ideolojik) nedenler,*
- 3- *Ülkedeki siyasal istikrarsızlık,*
- 4- *Ekonomik nedenler,*
- 5- *Devletin yapısı ve kurumlarıyla ilgili nedenler,*
- 6- *Toplumsal nedenler,*
- 7- *Eğitim eksikliği ve milli şuurda zayıflama gibi nedenler.*²⁵³

Türkiye'deki siyasal şiddet olaylarının artmasında ve kutuplaşmaların yaşanmasında Soğuk Savaş döneminin önemli bir etkisi olmuştur. Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya siyaset sahnesinden çekilmesinin ardından dünya ABD ve Sovyetler Birliği eksenli bir kutuplaşma yaşamış ve II. Dünya Savaşı'ndan her bakımdan yenik çıkan Avrupa devletleri bu iki gücün çevresinde kümelenmiştir.²⁵⁴ Bu iki kutuplu dünyadan Türkiye'de etkilenmiş ve ülkede ABD taraftarlığı ve Sovyet taraftarlığı şeklinde yaşanan kutuplaşma beraberinde siyasal şiddet hareketlerini

---

²⁵⁰ Avcı, a.g.t, s. 13

²⁵¹ Necati Alkan, *Gençlik ve Terörizm*, EGM TEMÜH D. B. Yayınları, Ankara, 2002, ss. 59-60

²⁵² Avcı, a.g.t, s. 14

²⁵³ A.g.t, s. 17

²⁵⁴ Sander, a.g.e, s. 201

getirmiştir. Siyasi kutuplaşma kısa süre sonra terör olaylarını da körüklemiş ve sağ terör-sol terör olarak ülkede kaos yaratmıştır. Öte yandan önlenemeyen silah kaçakçılığı da terör olaylarını arttırmış ve operasyonlarda ele geçen aynı marka ve aynı yapıdaki silahlar her iki tarafa da aynı firmaların silah temin ettiğini göstermiştir.²⁵⁵

Siyasal şiddet hareketlerinin artmasında siyasi aktörlerin sorumsuz ve umursamaz tavırları da etkili olmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu kriz durumunda bile siyasal hesaplar peşinde koşulmuş ve görüşülmesi ve çıkarılması gereken yasalar siyasal menfaatlerden dolayı çıkarılamamıştır. Bununla birlikte yaşanan olaylara karşı gereken güvenlik önlemlerini alması gereken güvenlik güçleri de yetersizdi. Kendi içerisinde sağcı ve solcu olarak bölünmüş olan emniyet güçleri birbirine düşman durumdaydı.²⁵⁶

Köyden kente çok hızlı bir şekilde yaşanan göç dalgası da yaşanan şiddet hareketlerinde önemli bir etken olmuştur. Aynı yörelerden göç edenler gittikleri yerlerde de aynı bölgelere yerleşmiş ve bölgeliklik, mezhepcilik, hemşericilik vb. anlayışlarını devam ettirerek düşünce akımlarına da toplu olarak katılmışlardır. Büyük şehirlere göç edenler gittikleri yerlere uyum sağlayamamış ve kentsel yaşamdan uzak kalarak kendilerini kentlilerden uzak tutmuşlardır. Öte yandan kırdan kente göç neticesinde barınma sorunu gecekondulaşma ve çarpık kentleşmeyi doğurmuştur. Gecekondu bölgelerinde yaşayan halk sağlıksız koşullarda yaşamak zorunda kalmış ve bu durum isyan etme duygularını uyandırmıştır. Böyle bir ortam terör örgütleri için bulunmaz bir fırsattı ve bu fırsatı gecekondu bölgelerinde yaşayan gençleri kendi saflarına çekmek için propaganda aracı olarak kullanmışlardır.²⁵⁷

Siyasal kutuplaşmalar gerek sağda ve gerekse sol da ki çatışmaları körüklemiş; öte yandan ekonomik ve toplumsal dönüşümler de Türkiye’de yaşanan siyasal şiddet olaylarını arttırmıştır. Artan nüfus, işsizlik oranındaki yükseliş, kırdan kente göç ve beraberindeki gecekondulaşma ve yükseköğretim kurumlarına giremeyen gençler büyük bir ölçüde siyasal şiddet olaylarını engellenmesi zor bir

---

²⁵⁵ Uğur Mumcu, *Silah Kaçakçılığı ve Terör*, Tekin Yayınevi, 5. Baskı, ss. 253-256

²⁵⁶ Bölügiray, *Sokaktaki Asker*, s. 51

²⁵⁷ Nevzat Bölügiray, *Anarşi ve Terör Nasıl Önlenir*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996, ss. 137-141

aşamaya getirmiştir. Tüm bunların dışında dinsel ve etnik ayrımcılıkta şiddet olaylarına dönüşmüştür.²⁵⁸

12 Eylül 1980 öncesinin Türkiye’inde siyasal şiddet ve buna neden olan siyasal kutuplaşma ülkenin en önemli sorunu hale gelmiştir. İdeolojik kutuplaşmanın dışında mezhep ayrımcılığı ve etnik köken ile ilgili ayrımcılık da şiddet olaylarını arttırmıştır. Türkiye’de yaşanan siyasal şiddet olaylarının sebeplerine baktığımızda ana hatlarıyla şunları sıralayabiliriz: Siyasal istikrarsızlık, devlet otoritesinin zayıflaması, ideolojik kutuplaşmalar, dinsel ve etnik ayrımcılık kışkırtmaları, işsizlik ve gecekondulaşma.²⁵⁹

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi öncesinde yaşanan şiddet olaylarının ne boyutta olduğunu anlamamız için bu olaylarda hayatını kaybedenlerin sayısına bakmak bir fikir edinebilmemiz açısından yardımcı olacaktır. Türkiye’de 1977 yılında siyasal şiddet olaylarında 319 kişi hayatını kaybetmiş ve bu sayı giderek artarak 1978 yılında 1095’e, 1979 yılında ise 1362’ye ulaşmıştır. Türkiye’de 1977-1980 arası dönemde 281 güvenlik görevlisi, 94 çocuk, 2636 sağ görüşlü, 2109 sol görüşlü ve 268 diğer siyasi düşüncelere sahip olmak üzere toplam 5120 kişi hayatını kaybetmiştir.²⁶⁰

3.2. Türkiye’de Aşırı Sol Örgütlerin Gelişimi

3.2.1. Aşırı Sol Örgütlerin Tarihsel Gelişim Süreci

Diğer fikir akımlarında olduğu sol hareketlerde Tanzimat Dönemi ile birlikte Türkiye’de ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti’nde demiryollarının yapımının hız kazanmasıyla beraber demiryolu sektöründe işçiler yoğunlaşmaya başlamış; öte yandan tersanelerde ve tütün işletmelerinde de çok sayıda işçi çalışmaya başlamıştır. İşçilerin belli iş kollarında toplanmaya başlamaları ekonomik içerikli istekleri zamanla siyasi taleplere dönüştürmüştür. Avrupa’da öğrenim gören Osmanlı

---

²⁵⁸ Orhan Türkdoğan, *Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996, s. 221

²⁵⁹ Avcı, a.g.t, s. 21

²⁶⁰ A.g.t, s. 22

aydınlarının etkisiyle de Türkiye'deki ilk sosyalist örgüt olan Osmanlı Sosyalist Fırkası 1910 yılında kurulmuştur.²⁶¹

Kurtuluş Savaşı döneminde Sovyetler Birliği'nin Osmanlı Devleti'ne yardım etmesi, Türkiye'de sosyalist düşünceye yönelik sempati oluşmasını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası, Yeşil Ordu, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası gibi partiler kurulmuştur. Kurulan bu partiler 14 Aralık 1920'de Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın çatısı altında birleşmiş, bir süre sonra da hükümet tarafından kapatılmıştır.²⁶²

Sosyalist düşüncenin siyasete yansımadaki önemli temsilcilerden biri de 1920 yılında Mustafa Suphi tarafından Rusya'da kurulan Türkiye Komünist Partisi (TKP)'dir. 1925 yılında kapatılan TKP sonrasında varlığını illegal olarak sürdürmüştür. Her ne kadar 1946 yılında çok partili hayata geçilse de bu durum sol düşüncüyü çok fazla etkilememiştir. Sol düşüncenin kontrol altında tutulmak istenmesi solun illegal eylemlerini dar bir yelpaze içerisinde tutmuştur.²⁶³

1960'lı yıllara gelinceye kadar kontrol altında tutulmak istenen sol hareketler 1961 anayasası ile birlikte kısmen de olsa rahatlama yaşamış ve örgütlenme imkânı bulmuştur. 1960 sonrası sol hareketi belirleyen üç temel etkenden bahsedebiliriz. Bunlardan ilkinin Mihri Belli liderliğindeki Milli Demokratik Devrimciler oluşturmaktadır. Türk Solu dergisinde yayınladıkları yazılar ile sol ideolojiyi benimseyen gençleri etkileyebilmişlerdir.²⁶⁴ Haftalık olarak yayınlanan Türk Solu dergisi 17 Kasım 1967 tarihinde yayın hayatına başlamış ve 14 Nisan 1970 tarihinde kapanmıştır.²⁶⁵

İkinci etken ise Türkiye İşçi Partisi (TİP)'dir. 1961 yılının şubat ayında kurulan partinin etkin ve sürükleyici kişisi ise Mehmet Ali Aybar olmuştur. Birçok

---

²⁶¹ Mehmet Işık, *Terör Örgütlerinin Söylem Stratejileri ve Eylemlerini Meşrulaştırma Yöntemleri*, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 5

²⁶² A.g.t, s. 6

²⁶³ Mete Tuncay, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'a Kadar)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 1950

²⁶⁴ Işık, a.g.t, s. 7

²⁶⁵ J. M. Landau, *Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar*, Turan Kitabevi, Ankara, 1979, s. 110

genç entelektüelin desteğini almış ve sonrasında çok sayıda gruba bölünmüş olan TİP, Türk solu için bir çeşit laboratuvar vazifesi görmüştür.²⁶⁶

Üçüncü etkeni ise 20 Aralık 1961 tarihinde yayın hayatına başlayan Yön Dergisi ve bu dergi etrafında toplanan bir grup aydın oluşturmaktadır. 30 Haziran 1967 tarihine kadar yayın hayatını sürdüren Yön dergisi eylemlerde yer almaktan çok eylemlerde bulunanları yönlendirmeye çalışmıştır. Yön dergisi dar Marksist bir dergi değil, farklı köktenci sol görüşlerin tartışıldığı geniş tabanlı bir dergi olmuştur.²⁶⁷ Yön dergisi etrafında toplanan aydınların birçoğu dönemin Türkiye koşullarından yola çıkarak Marksizm'in bazı anlayışlarını reddederek çok partili parlamento rejimine dayalı İngiliz türü bir demokratik sosyalizmi savunmuşlardır.²⁶⁸

Türkiye İşçi Partisi'nin kendisinden beklenen atılımları yapamaması sol ideolojiyi benimseyen gençleri radikalleştirmiştir. Fikir Kulüpleri Federasyonu çatısı altında toplanmış gençler her ne kadar başlangıçta TİP bünyesinde legal yollarla mücadelelerin sürdürmeyi hedeflemiş olsalar da, Küba Devrimi'nin gerçekleşmesi, Che Guavera etmeni, Şili lideri Allende'nin kanlı bir şekilde indirilmesi gibi etkenler sosyalizmin legal siyasetle iktidara gelemeyeceği tezlerini güçlendirmiştir. MDD'nin teorik konulardaki tartışmalarda sağlamış olduğu üstünlüğün ortaya çıkmasıyla TİP'ten kopan gençler MDD'ye kaymaya başlamış ve FKF, Dev-Genç'e dönüşerek TİP'in ideolojik ekseninden sıyrılmıştır. Dev-Genç bünyesinde kendine özgü alternatif yönetsel yapılar ve ideolojiler geliştiren gençler, Dev-Genç'i halkın bütün kesimlerine açık bir örgüt haline getirmiştir.²⁶⁹

Gençlerin muhalif hareketlerinin düşünsel temellerinin atıldığı ve örgütlendikleri yer 1965 yılında kurulan FKF olmuştur. FKF'ye giden yolun başlangıcını ise 4 Aralık 1955 tarihinde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF)'nde kurulan ilk fikir kulübü oluşturmuştur. 1960'lı yıllarda ise Yön Dergisi ve TİP'in de etkisiyle ODTÜ, Gazi Eğitim Enstitüsü, DTCF ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nde de fikir kulüpleri kurulmuştur. Fikir Kulüpleri Federasyonu 17 Aralık 1965 tarihinde Ankara'da SBF, DTCF, Fen Fakültesi, Hukuk Fakültesi ve Yüksek

---

²⁶⁶ Zürcher, a.g.e, s. 359

²⁶⁷ A.g.e, s. 371

²⁶⁸ Landau, a.g.e, s. 87

²⁶⁹ Işık, a.g.t, s. 9

Öğretmen Okulu Fikir Kulüplerinin birleşmesi ile kurulmuştur. Kuruluşun ardından 1967 yılında İstanbul sekreterliği ve ardından da üniversite ve yüksek okul bulunan illerde Fikir Kulüpleri kurulmaya başlanmıştır.²⁷⁰

Fikir Kulüpleri Federasyonu özellikle 1965-1968 yılları arasında TİP'in gençlik kolları gibi çalışmıştır. FKF üyelerinin hemen hepsi aynı zamanda TİP'in de üyesi olarak sol hareket içerisinde mücadele etmiştir. Fakat FKF'nin TİP ile olan ilişkisi MDD tezlerinin yüksek sesle dile getirilmesi ve Yön Dergisi'nde TİP'e yönelik muhalefet ile bozulmaya başlamıştır. FKF, TİP'i parlamentarizm ve pratik eylem çizgisinden uzaklaşmakla suçlamıştır. AP iktidarının gençlik hareketlerine karşı baskıcı tutumu karşısında TİP'in ortaya net bir tavır koyamaması ve gençlik eylemlerinin faşizme davetiye çıkaracağı tezini ileri sürmesi FKF'nin TİP'ten kopuş sürecini hızlandırmıştır.²⁷¹

1960'ların sonlarına gelindiğinde Che Guavera'nın Latin Amerika'daki faaliyetlerinin öğrenilmesi ile birlikte enternasyonalizm Türk solunun önemli unsurlarından biri haline gelmeye başlamıştır. 1960'ların ortalarından itibaren gençler Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kamplarında eğitim görmeye gitmişlerdir. 1970'li yıllardan sonra ise Filistin'deki kamplar, Türkiye'deki sol ideolojiyi benimseyen gençler için eğitim açısından önemini kaybetmeye başlamış, arananlar için saklanma yerleri olarak kullanılmaya başlanmıştır.

12 Mart 1971 muhtırasından sonra 26 Nisan 1971 tarihinde sıkıyönetim ilan edilmiş ve THKO mensuplarından Sinan Cemgil öldürülmüş, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan ise yakalanmıştır. THKP-C lider kadrosundan ise Mahir Çayan ve arkadaşları yakalanmış; fakat kısa bir süre sonra kaçarak ve Tokat'ın Niksar ilçesinin Kızıldere köyünde güvenlik güçleriyle girdikleri çatışma sonucunda ölü olarak ele geçirilmişlerdir. Deniz Gezmiş ve arkadaşları ise 6 Mayıs 1972 tarihinde idam edilmişlerdir.

1970'lerin ikinci yarısından itibaren sol ideoloji kendi içerisinde bölünmüş ve farklı hareketler ve gruplarla yoluna devam etmiştir. Murat Belge'ye göre sol

---

²⁷⁰ Kemal Seveli, Milli Demokratik Devrim Tezi: 1960'larda Türkiye Solunda Bir Ayrım Noktası, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 131

²⁷¹ Işık, a.g.t, s. 9

hareketin mücadelesini fetişleştirmesi sol grupların kendi içerisindeki iktidar mücadelesini şiddetlendirmiş ve bölünmelerine sebep olmuştur.²⁷²

1974 yılına gelindiğinde çıkarılan genel aftan sonra Türkiye’de terör eylemleri artmaya başlamış ve 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren ülkenin her kesimi ve neredeyse her kurumu sağcı-solcu şeklinde kutuplaşmaya başlamıştır. Bu kutuplaşmada MC iktidarlarının da rolü büyük olmuştur. 1975 yılında kurulan I. MC Hükümeti ve 1977 yılında kurulan II. MC Hükümeti döneminde ülke büyük bir kaosun içine sürüklenmiş, sokaklarda güven ortamı kaybolmuştur. MC Hükümetlerinin de ardından kurulan hükümetler döneminde de siyasi, ekonomik ve toplumsal istikrar sağlanamamıştır. Toplumsal kargaşanın arttığı bu dönemde, 12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye askeri darbeye karşı karşıya kalmış ve açıklanması zor bir şekilde yaşanan ideolojik terör ülke gündeminden kaybolmuştur.

3.2.2. DHKP-C’nin Tarihsel Gelişim Süreci

DHKP-C, Marksist-Leninist ilkelere dayalı sosyalist bir düzen kurmayı amaçlayan, bunu da halk ayaklanması ile gerçekleştirmeyi hedefleyen bir örgüttür. Öte yandan DHKP-C THKP-C ve Dev-Sol adlı örgütlerin ideolojik olarak devamı niteliğindedir. Bu açıdan DHKP-C’yi incelemeyi önce THKP-C, Dev-Yol ve Dev-Sol’u incelemek yerinde olacaktır.

3.2.2.1. Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKP-C)

THKP-C, MDD’nin lideri konumundaki Mihri Belli’nin legal alan dışındaki mücadeleye karşı çıkması neticesinde MDD’den ayrılan Mahir Çayan, İrfan Uçar, Münir Aktolga, Ulaş Bardakçı, Yusuf Küpeli ve Hüseyin Cevahir tarafından 1969 yılında kurulmuştur.

Mihri Belli liderliğindeki Aydınlık Sosyalist Dergisi’nde Mihri Belli’ye karşı oluşan muhalefet derginin bölünmesini de beraberinde getirmiştir. Doğu Perinçek ve

---

²⁷² Murat Belge, “Sol”, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (Der. I. C. Schick, E. A. Tonak), Belge Yayınlar, İstanbul, 1990, s. 185

arkadaşları İşçi Köylü Gazetesi kadrosuyla Proleter Devrimci Aydınlik'ı teşkil etmişlerdir. Sonrasında ise derinleşen muhalefetin de etkisiyle Mahir Çayan Aydınlik Sosyalist Dergisi'nin 15. sayısında "Sağ Sapma, Devrimci Pratik ve Teori" başlıklı yazısıyla THKP'nin ilk sinyallerini vermiştir.²⁷³

1970 öncesinde sol hareket TIP ve MDD'nin etkisi altında şekillenmiş, bu tarihten sonra ise bir kopuş yaşanarak silahlı mücadele dönemi yaşanmıştır. Legal mücadelenin silahlı mücadeleye dönüşmesinde Dev-Genç'in etkisi olmuştur. THKP-C'de Dev-Genç'ten etkilenmiş ve silahlı mücadele yöntemini seçmiştir.

THKP-C'nin gerçekleştirdiği ilk eylem Ziraat Bankası Ankara Şubesi'nin soyulması olmuştur. Bundan sonra ise Akbank İstanbul Selamiçeşme Şubesi soygunu, Mete Has ve Talip Aksoy'un kaçırılması eylemleri gerçekleştirilmiştir. En çok ses getiren eylem ise İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'un kaçırılarak 17 Mayıs 1971'de öldürülmesi eylemi olmuştur. Başkonsolosun öldürülmesinden sonra İstanbul Maltepe'de Mahir Çayan ve Hüseyin Cevahir saklandıkları evde güvenlik güçleriyle girdikleri çatışma sonucunda, Hüseyin Cevahir hayatını kaybetmiş, Mahir Çayan ise yakalanmıştır. Yakalanmasının ardından ise Maltepe Askeri Cezaevine konulan Çayan 30 Kasım 1971 tarihinde cezaevinden firar etmiştir.²⁷⁴

Mahir Çayan cezaevinden kaçtıktan sonra THKO üyesi militanlar ile birlikte Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın idamlarını engellemeyi amaçlamışlardır. Bunu gerçekleştirebilmek için de Ünye'de bulunan radar istasyonundan 25 Mart 1972'de üç İngiliz teknisyeni kaçırmışlardır. Tokat'ın Niksar ilçesinin Kızıldere köyünde köy muhtarı Emrullah Aslan'ın evinde rehinelere saklanan Mahir Çayan ve arkadaşları yine köy muhtarının ihbarı neticesinde saklandıkları eve güvenlik güçlerince operasyon düzenlenmiştir. Güvenlik güçleriyle girdikleri çatışmadan sadece Ertuğrul Kürkçü kurtulmuş, Mahir Çayan ve arkadaşları hayatlarını kaybetmiştir.

Önce Mahir Çayan'ın hayatını kaybetmesi, sonrasında ise 6 Mayıs 1972'de Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam edilmesiyle beraber THKP-C

---

²⁷³ Marmara Brifingi Devletin Gözüyle Sağ ve Sol Örgütler, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995, s. 64

²⁷⁴ Işık, a.g.t, s. 15

ve THKO büyük bir kan kaybı yaşamıştır. Bunun üzerine THKP-C çeşitli fraksiyonlara ayrılmıştır. Bu fraksiyonlardan en önemlileri ise Devrimci Yol (Dev-Yol) ve Devrimci Sol (Dev-Sol)'dur.

3.2.2.2. Devrimci Yol (Dev-Yol)

Mahir Çayan'ın öldürülmesinin ardından dağılma sürecine giren THKP-C, 1974 yılında çıkarılan genel affın ardından toparlanma sürecine girmiş ve cezaevinden çıkan THKP-C'li militanlar 9 Ağustos 1976 tarihinde Devrimci Gençlik dernekleri Federasyonu'nu kurmuşlardır. Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu (DGDF), 1977 yılına gelindiğinde Dev-Genç ismini almış ve sonrasında fikir ayrılıkları nedeniyle iki gruba ayrılmıştır. Gruplardan ilki Dev-Yol ismini kullanacak olan Ankara kesimi, ikinci grup ise Dev-Sol ismini kullanacak olan İstanbul kesimidir.²⁷⁵

Dev-Yol daha çok gençler arasında örgütlense de Anadolu'nun bazı kentlerinde ve gecekondu mahallelerinde taraftar toplamayı başarmıştır. Kurdukları direniş komiteleri aracılığıyla özellikle gecekondu kesimlerinde merkezi yönetime alternatif olarak yerel yönetim organları kurmaya çalışmıştır. Bunu da Fatsa'da uygulamayı başarmıştır. 1970'lerin ikinci yarısında sol örgütler içerisinde önemli bir yer tutan Dev-Sol 12 Eylül 1980 sonrasında dağılmış ve çeşitli fraksiyonlara ayrılmıştır.²⁷⁶

3.2.2.3. Devrimci Sol (Dev-Sol)

Kendisini THKP-C'nin mirasçısı olarak nitelendiren Devrimci-Sol adlı örgüt, fikir ayrılıkları nedeniyle Dev-Yol ile yollarını ayırarak 1978 yılında kurulmuştur. Kuruluşunun hemen ardından silahlı eylemlere başlayan örgüt Eski Başbakan Nihat Erim ve Gümrük ve Tekel Eski Bakanı Gün Sazak başta olmak üzere, 35 emniyet

---

²⁷⁵ Samih Teymur, An Analysis of Terrorist Recruitment by Observing The Revolutionary People's Liberation Party/ Front (DHKP-C) Terrorist Organization in Turkey, Thesis of Master of Science, University of North Texas, 2004, p. 31

²⁷⁶ Işık, a.g.t, s. 16

görevlisi, 23 asker ve 240 sivil vatandaşın öldürülmesi eylemlerini gerçekleştirmiştir.²⁷⁷

12 Eylül 1980 müdahalesi ile birlikte Dev-Sol'da diğer örgütler gibi ağır bir darbe almış, başta örgütün lideri Dursun Karataş olmak üzere üyelerinin önemli bir kısmı tutuklanmıştır. Karataş tutuklu bulunduğu Bayrampaşa Cezaevi'ni adeta propaganda ve eğitim yeri olarak kullanmıştır. Tutuklu bulunduğu sürede kendi iç dünyasında yaptığı sorgulamada, neden tutuklandığını, nerede yanlış yaptıklarının cevabını bulmaya çalışmış ve bu esnada "Haklıyız Kazanacağız" ismini verdiği kitabını yazmıştır. Kitabında geleceğe yönelik planlamalarını ve içerisinde bazı devlet görevlilerinin ve yargı mensuplarının bulunduğu düşmanları olarak nitelendirdiği kişilerin bulunduğu listeye yer vermiştir.²⁷⁸

DHKP-C 1990 yılına gelinceye kadar düzenlediği çok sayıda soygun eylemleri ile örgüt için gerekli finansmanı sağlamıştır. 1989 yılında örgütün bir numaralı ismi Dursun Karataş cezaevinden firar etmiştir. 1989 yılının sonlarından itibaren ise DHKP-C Karataş'ın Haklıyız Kazanacağız kitabında belirlediği isimlere yönelik şiddet eylemlerini gerçekleştirmeye başlamıştır. Örgüt bu dönemde 75 emniyet mensubu, 20 asker, 4 Milli İstihbarat Teşkilatı mensubunu öldürmüş ve 136 vatandaşında yaralanmasına sebep olmuştur.²⁷⁹

16-17 Nisan 1992 tarihinde güvenlik güçlerinin DHKP-C'ye yönelik düzenlediği operasyonda örgüt önemli bir darbe almış ve Dursun Karataş'ın eşi Sabahat Karataş ve örgütün önemli isimlerinden Sinan Kukul hayatını kaybetmiştir. Bu operasyon sonrasında toparlanma sürecine giren örgüt kendi iç hesaplaşmaları sonrasında Eylül 1992'de Darbeciler ve Önderlik Grubu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Darbeciler grubunun lideri konumundaki Bedri Yağan'ın 6 Mart 1993 tarihinde emniyet güçlerince düzenlenen operasyonda hayatını kaybetmesinden sonra Karataş yeniden örgüte hakim olmayı başarmıştır. 1994 yılından itibaren ise örgüt emniyet güçlerinin operasyonları sonrasında güç kaybına uğramıştır.

---

²⁷⁷ Teymur, a.g.t, p. 33

²⁷⁸ A.g.t, p. 34

²⁷⁹ A.g.t, pp. 34-35

3.2.2.4. Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (DHKP-C)

Dev-Sol emniyet güçleri tarafından düzenlenen operasyonlar sonrasında güç kaybına uğramış ve Bedri Yağan'ın ölümü sonrasında Dursun Karataş örgütünü yeniden organize etmeye çalışmıştır. Bunun için de 30 Mart 1994'te Şam'da bir kongre düzenlemiştir. Karataş kongre sonrasında yeni bir örgütün temellerini attıkların ve yeni örgütlerinin adının Devrimci Halk Kurtuluş Partisi- Cephesi (DHKP-C) olduğunu açıklamıştır. Örgütün stratejisi şehir ve kır gerillaları aracılığıyla merkezi otoriteyi zayıflatmak ve devrimi gerçekleştirmektir.²⁸⁰ DHKP-C'nin ana hedefi ise Türkiye'deki mevcut rejimi yıkarak Marksizm-Leninizm ideolojisine dayalı yeni bir rejim kurmaktır. Ayrıca örgüt bu yeni rejimi kuracak olan halka öncülük edecek bir parti olduğu inancındadır.²⁸¹

Dev-Sol adlı örgüt isim değişikliği sonrasında siyasi faaliyetlerine Devrimci Halk Kurtuluş Partisi (DHKP) ile devam ederken, silahlı eylem alanında ise faaliyetlerine Devrimci Halk Kurtuluş Cephesi (DHKC) ile devam etmiştir. Yine aynı dönemde Dev-Sol döneminin askeri örgütü olan Silahlı Devrim Birlikleri (SDB) lağvedilmiş ve yerine DHKC'ye bağlı olmak üzere Silahlı Propaganda Birlikleri kurulmuştur.

DHKP-C her ne kadar söylemlerinde Marksizm'i savunduğunu vurgulasa da eylemleri ile bu savunusu örtüşmemektedir. Nitekim Marks terör eylemlerine karşı çıkmış ve devrimi gerçekleştirmek için terörü bir araç olarak benimsememiştir. Öte yandan DHKP-C'nin düşünsel boyutu Leninizm'e daha yakın gözükmektedir. Öyle ki Lenin tam olarak benimsemese de terörist eylemlere karşı çıkmamıştır. Lenin'e göre çıkarılacak bir iç savaş ile mevcut rejim yıkılacak ve devrim gerçekleştirilecektir.

DHKP-C kendisini THKP-C'nin mirasçısı olarak görmüş ve Mahir Çayan'nın tezlerini savunmuştur. Örneğin DHKP-C'nin mücadele yöntemi Mahir Çayan tarafından ortaya konan Politikleşmiş Askeri Savaş Stratejisi (PASS)'dir. PASS adı verilen yöntem silahlı propagandayı temele alarak uzun süreli bir halk savaşı yoluyla

---

²⁸⁰ A.g.t, p. 38

²⁸¹ Murat Özçatalbaş, *Terörle Mücadelenin Ulusal ve Uluslararası Boyutları*, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 29

mevcut hükümeti devirip devrimi gerçekleştirmeyi hedefleyen bir stratejidir. PASS iki aşamalı bir süreçten oluşmaktadır. İlk aşama öncü savaşı adı verilen süreçtir. Öncü savaşı aşamasında halk kitlelerini mevcut siyasi iktidarın etki alanından kurtarıp, kitlelerin çektiği sıkıntıları sürekli gündeme getirerek onları siyasi olarak bilinçlendirmek amaçlanmıştır. Siyasi olarak bilinçlenen kitleler sorunların mevcut iktidarla çözülemeyeceğine inandırılmalı ve yönetimin yıkılması gerektiğine ikna edilmelidir. Halk kitlelerini yönetimin yıkılabileceğine inandırmak için de aslında devlet otoritesinin güçlü olmadığını kanıtlamak gerekmektedir. Bunun için de en etkili yol silahlı eylemlerdir. İkinci aşama ise gerilla ordusunun halk kitlelerine dönüştürülmesi aşamasıdır. Böylelikle sürekli silahlı mücadele ile otorite zayıflatılacak Milli Demokratik Devrim gerçekleştirilecektir.²⁸²

DHKP-C devrimin şehir ve kırsal gerillalarının kullanılması yoluyla gerçekleşebileceğine inanmıştır. Bu nedenle de bazı militanlarını 1991 yılında eğitim almaları için Beka Vadisi'ne göndermiştir. Eğitim sonrasında örgüt militanları şehirlerde ve kırsal kesimde gerilla faaliyetlerine başlamışlardır. Kırsal kesimlerdeki faaliyetlerinde ise rahatlıkla kamufle olabilecekleri dağlık kesimleri tercih etmişlerdir. Öte yandan böyle yerlerde faaliyet gösterirken güvenlik güçlerinin kendilerine ulaşmada zorlukla karşılaşmalarını da amaçlamışlardır. Fakat kırsal alanda faaliyet gösteren militanların büyük çoğunluğu örgüte girmeden önce kentlerde yaşadıkları için dağlık kesimlere adapte olmakta zorluk çekmişlerdir.

DHKP-C'nin gerilla faaliyetleri halk tarafından beklenildiği gibi desteklenmemiştir. Halk desteği olmadığı gibi silahlı mücadelede de başarılı olamamışlardır. Nitekim örgüt gerilla faaliyetleri sırasında çok sayıda militanını kaybetmiştir.

Mahir Çayan'ın ve O'nun fikirlerinden etkilenen DHKP-C'nin ideolojik fikirlerini incelediğimizde bunların özgün fikirler olmadığını ve Türkiye dışındaki ülkelerde gerçekleşen devrimlerin okunması sonucunda elde edilen bilgilerin ve fikirlerin Türkiye şartlarına uyarlandığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

---

²⁸² Işık, a.g.t, s. 23

1960'lı yılların sonlarında temelleri atılan aşırı sol terör örgütleri 12 Eylül 1980 müdahalesi sonrasında eylem yapamaz duruma gelmiştir. Bu örgütlerin içerisinde de en güçlü olanı ise DHKP-C adlı örgüttür. Günümüzde her ne kadar etkileri azalsa da faaliyetlerini devam ettirmektedir.

3.2.3. Türkiye'de İslami İdeolojin Seyri ve Köktendinci Terör

Çalışmanın bu bölümünde İslami ideolojinin gelişim sürecini ve iç güvenlik uygulamaları açısından karşılaşılan sorunları çalışma başlığımızın dönemlendirilmesi bağlamında 12 Eylül 1980 müdahalesine kadar olan dönem içerisinde ele alınacaktır.

Köktendinci terörün tarihi Filistin'de eylemlerini gerçekleştiren ve bir Yahudi tarikatı olan Sicariler'e kadar dayanmaktadır. Sicarilerin en önemli hedefleri topraklarını işgal eden Romalıları ülkelerinden uzaklaştırmaktır. Köktendinci terör İslam tarihinde de karşımıza çıkmaktadır. Aşırı radikal İslami ideolojiye zemin hazırlayan kişilerden biri de hiç şüphesiz İbn-i Tevmiyye'dir. Tevmiyye'ye göre Moğollar her ne kadar Müslümanlığı benimsemiş olsalar da halen İslami kurallar yerine Cengizhan yasalarına uymaktaydılar ve bu nedenle Moğallar dinden çıkmışlardır. Tevmiyye'nin radikal İslamcı görüşleri kendinden sonra gelen köktendinci İslami hareketleri de etkilemiştir.²⁸³

Köktendinci terörün bugünkü anlamıyla karşımıza çıkması ise 20. yy'ın ikinci yarısına rastlamaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında başta ABD olmak üzere batılı devletler SSCB ve komünizm tehdidine karşı radikal İslami hareketleri desteklemiş ve bu da köktendinci şiddeti güçlendirmiştir. Öte yandan 1967 Arap-İsrail savaşı sonucunda Kudüs'ün kaybı İslam ülkelerinde büyük tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepki kaçınılmaz olarak radikal İslami hareketlere ivme kazandırmıştır.²⁸⁴

Erken cumhuriyet döneminde hilafetin kaldırılması başta olmak üzere diğer dini reformlar İslamcılar arasında büyük tepkilere neden olmuştur. Bu tepkiler isyan hareketlerine dönüşmüş cumhuriyetin ilk yıllarında Şeyh Sait Ayaklanması ve Menemen Olayı yaşanmıştır.

---

²⁸³ A.g.t, ss. 24-25

²⁸⁴ A.g.t, s. 25

Çok partili döneme geçişle birlikte kurulan yeni partiler halkın din karşısındaki hassasiyetten yola çıkarak programlarında dine saygılı olacaklarını belirtmişlerdir. Halk tarafından en çok ilgi gören partilerden biri olan Demokrat Parti (DP) ise din konusunda oldukça ihtiyatlı davranmaya çalışmıştır. Çünkü DP'nin kurucu kadroları eski CHP'lilerden oluşmaktaydı ve Kemalist programları desteklemekteydiler.²⁸⁵

1947 yılındaki genel seçimlerde meclise giren DP'nin din ile ilgili tutumu CHP'nin de kendisini gözden geçirmeye yöneltmiştir. CHP'nin 1947 yılında gerçekleştirdiği 7. Kurultayı önemli kilometre taşlarından birini oluşturmuştur. Bu kurultay parti içerisinde “gelenekçi” ve “devrimci” olarak adlandırılan iki grup arasındaki tartışmalara sahne olmuştur.²⁸⁶ Gelenekçi grup içerisinde yer alan isimler CHP'nin laiklik ile ilgili uygulamalarını sert bulduklarını ve bu uygulamaların yumuşatılması gerektiğini ve din derslerine imkân tanınması gibi düşüncelerini belirtmişlerdir. Devrimci grup ise dinin siyasete alet edildiğini, komünizme karşı dinin çare olmayacağını ve laikliğini din düşmanlığı anlamına gelmediğini söylemiştir.²⁸⁷

1950 genel seçimleri sonrasında DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte laikliğin temel taşlarına yönelik uygulamalar gündeme gelmiştir. İlk olarak 1932 yılında Türkçe okunmaya başlayan ezan 16 Haziran 1950 tarihinde yeniden Arapça okunmaya başlamıştır. Adnan Menderes'i laiklik karşıtı politikalar izlemeye zorlayan ise partisinin siyasi tavrından çok DP tabanı olmuştur. Öte yandan DP iktidarı gerek laiklik gerekse diğer Atatürk devrimleri ile ilgili tedbirli davranmıştır. Bunda da iki önemli etken söz konusudur: Birincisi muhalefette CHP'nin yer alması, ikincisi ise DP yöneticilerinin CHP'nin içinden çıkmış ve o felsefeyi savunan kişiler olmasıdır.²⁸⁸

1950'li ve 1960'lı yıllarda İslami ideoloji milliyetçi ve antikomünist bir çizgiye taşınmıştır. Bu dönemde sol akımların yükselişine karşı İslami hareket de

---

²⁸⁵ Necmi Uzun, *Türkiye'de İslamcı Hareket Gelişimi, İlişkileri, Ayrılıkları ve Dönüşümü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 90

²⁸⁶ T. Zafer Tunaya, *İslamcılık Akımı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 2003, s. 172

²⁸⁷ A.g.e, ss. 174-175

²⁸⁸ Uzun, a.g.t, s. 93

muhafazakârlaşarak milliyetçi olarak bilinen gruplarla yakınlaşmıştır. İslami hareket ile milliyetçi ideolojinin ortak düşman algısı kolaylıkla bütünleşmelerini sağlamıştır. 1950’li yıllardan itibaren muhafazakâr düşüncenin İslamcılık ve diğer sağ politikaların düşünsel altyapısını oluşturmaya başlaması ile birlikte dini motiflerle pekiştirilmiş bir milli kimlik yaratılmıştır. Nuray Mert’e göre bu durum seküler ulus kimlik oluşturmanın yolunu tıkamış ve ulusal kimliği dindarlaştırmıştır.²⁸⁹

İslami hareket 1960’lı yılların başlamasıyla birlikte sanayileşmenin hızlanması, uluslararası ekonomik gelişmeler ve komünizm tehdidi gibi nedenlerle siyasal alanda da etkili hale gelmiştir. Öte yandan 1961 Anayasasının getirdiği özgürlük ortamı aşırı dinci kesimde de radikalleşmeye sebep olmuştur. Türkiye’de radikal İslamcı terörist faaliyetler ilk olarak 1960’larda ortaya çıkmış ve Türkiye’de faaliyet gösteren ilk köktendinci terör örgütü olarak kabul edilen Hizb-ül Tahrir 1967 ve 1973 yılında düzenlenen operasyonlarla gücünü kaybetmiştir.²⁹⁰

3.2.3.1 Akıncılar

İslami ideoloji içerisinde yer alan grupların tamamı siyasal İslam anlamında İslami hareketi benimsememiştir. Öte yandan şeriata dayalı bir devlet kurma fikrini benimseyen kadrolarda söz konusu olmuştur. Bu kadrolardan biri de Akıncılar adı verilen gençlik örgütüdür.

1970’li yıllarda Türkiye’de yaşanan sağ-sol kutuplaşması ve siyasi terör olayları radikal İslamcı kesimde de örgütlenme gereksinimi doğurmuştur. 1975 yılında Ankara’da Tefvik Rıza Çavuşoğlu başkanlığında Akıncılar adlı örgüt kurulmuştur. Kurumsal altyapıları olmayan ve entelektüel birikimleri zayıf olan örgüt MSP’nin gençlik kolları gibi hareket etmiştir. Öte yandan İmam Hatip liselerinde, Yüksek İslam Enstitülerinde ve İlahiyat Fakültelerinde etkili olmuşlardır.²⁹¹

---

²⁸⁹ Nuray Mert, “Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 6 İslamcılık*, Edt. T. Bora, M. Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 414

²⁹⁰ Işık, a.g.t, ss. 30-32

²⁹¹ Uzun, a.g.t, s. 128

Akıncılar olarak bilinen örgüt kurulduktan sonra sokaklarda ve eğitim kurumlarında devrimci ve ülkücü gençlerle çatışmaya başlamıştır. Bu çatışmalar neticesinde 23 Şubat 1979'da Fatih Akıncılar Derneği başkanı Metin Yüksel İstanbul'da öldürülmüş ve akıncı-ülkücü kavgası hızla tırmanmaya başlamıştır. Akıncılar adlı örgüt faaliyetleri sebebiyle 27 Kasım 1979 tarihinde sıkıyönetim mahkemesince kapatılmıştır. Bunun ardından yine radikal İslamcı çizgide yer alan Akıncı Gençler Derneği kurulmuştur. 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında Akıncı Gençler Derneği de kapatılmıştır.²⁹²

3.3. 12 Eylül 1980'e Giden Süreçte İç Güvenlikte Karşılaşılan Sorunlar

12 Eylül 1980 müdahalesine giden süreçte Türkiye'de siyasi istikrarsızlık, ekonomideki gelgitler ve toplumsal kutuplaşma kaçınılmaz olarak beraberinde siyasal şiddet olaylarını getirmiştir. Siyasi şiddet ise kısa zamanda terör faaliyetlerine dönüşmüştür. Bu süreçte iç güvenlikte karşılaşılan sorunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1- En önemlilerini ODTÜ ve Ege Üniversitesi'ndeki olayların oluşturduğu öğrenci olaylarında öğrenci ve öğretim elemanları öldürülmüş, yurtlar işgal edilmiş ve eğitim-öğretime ara verilmek zorunda kalınmıştır.

2- Toplumsal ayrışma siyasi kutuplaşmadan mezhep çatışmasına dönüşmüş ve Kahramanmaraş ve Çorum olayları farklı olanın linç edilmesi şekline dönüşmüştür.

3- 1 Mayıs 1977 İşçi Bayramı kutlamaları ve 22 Ocak 1980 tarihindeki Tarih olaylarında onlarca vatandaş hayatını kaybetmiştir.

4- Gazeteci, milletvekili, bürokrat ve akademisyenler siyasal cinayetler olarak nitelendirebileceğimiz suikastlar sonucu hayatlarını kaybetmiştir.

5- Çeşitli parti ve sendika binaları, güvenlik güçlerine ait bina ve ekip otoları, kahvehaneler bombalanmış ya da silahlı saldırılara maruz kalmıştır.

---

²⁹² A.g.t, s. 130

Çalışmamızın bu başlığı altında kamuoyunda çokça tartışılan ve tartışılacak olaylara yer verilecektir. Konuyu bu yönüyle ele aldığımızda 1 Mayıs 1977 işçi bayramı kutlamaları esnasında meydana gelen olaylar, Kahramanmaraş olayları, Tarih olayları, Çorum olayları ve kamuoyunca tanınan kişilere karşı düzenlenen suikastlar ana hatlarıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

3.3.1. 1 Mayıs 1977 İşçi Bayramı Kutlamaları

1 Mayıs 1977 tarihinde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de işçi bayramı kutlamaları yapılmış, DİSK’e ve Türk-İş’e bağlı sendikalar kutlamalara katılmıştır. Kutlamaların İstanbul’daki adresi ise Taksim Meydanı olmuştur.

İstanbul’daki kutlamalar daha sonra “Kanlı 1 Mayıs” olarak nitelendirilecek olaylara sahne olmuştur. DİSK Başkanı Kemal Türkler’in konuşmasının sonuna doğru Saraçhane’den gelen kalabalığın arasına karışmış bazı kişiler gruptan farklı sloganlar atmaya başlamış ve Sular İdaresi binasının önüne mevzilenmiş kişiler miting alanındaki kalabalığın üzerine ellerindeki silahlarla ateş etmeye başlamıştır. Ayrıca Intercontinental Oteli’nin bulunduğu yerden de miting alanında bulunan kişilere doğru silahlarla rastgele ateş açılmıştır. Öte yandan Renault marka beyaz bir otomobilin içinde bulunan dört kişi ve Anadol marka otomobil içinde bulunan kişiler kalabalığa doğru ellerindeki silahlarla ateş açıp Gümüşsuyu istikametine doğru kaçmıştır. Yaşanan bu olaylardan sonra miting alanında bulunan kalabalık büyük bir panik yaşamış, kalabalığın arasından bir an önce kurtulmak isteyen vatandaşlar koşuşturmaca esnasında ezilme tehlikesi yaşamıştır.²⁹³

Olaylarda 36 kişi hayatını kaybetmiştir. DİSK Başkanı Türkler saldırganların CIA emrindeki faşistler ve Maocular olduğunu, saldırganların işçi sınıfının savaşımını önlemek ve seçimlerin yapılmasını engellemek ve MC Hükümetini kurtarmak amacıyla olduklarını iddia etmiştir. Çıkan olaylarla ilgili olarak Başbakan Demirel hükümetin elinden gelen her şeyi yaptığını söylemiş, MHP Genel Başkan

---

²⁹³ Milliyet, 2 Mayıs 1977

Yardımcısı Ali Fuat Eyüpoğlu ise CHP ve DİSK'in kapatılması gerektiğini söylemiştir.²⁹⁴

3.3.2. Kahramanmaraş Olayları

21 Aralık 1978 tarihinde patlak veren Kahramanmaraş olayları dönemin siyasi konjonktürü içerisinde siyasal kutuplaşmanın kısa sürede nasıl mezhep çatışmasına dönüştüğünün önemli bir göstergesidir. Sağ-sol çatışmasından bunalmış, sokağa çıkamaz hale gelmiş insanlar bu defa da Alevi-Sünni çatışmasını yaşamış ve yüzlerce kişi hayatını kaybetmiştir.

Kahramanmaraş olayları olarak adlandırılan olaylar 21 Aralık 1978 tarihinde TÖB-DER üyesi iki öğretmen Hacı Çolak ve Mustafa Yüzbaşıoğlu'nun silahlı saldırıya uğraması ile başlamıştır. Silahlı saldırı sonucu Hacı Çolak olay yerinde hayatını kaybetmiş, Mustafa Yüzbaşıoğlu ise olaydan bir gün sonra hayatını kaybetmiştir.²⁹⁵ Öldürülen öğretmenlerin cenaze törenleri esnasında sayıları üç bin civarında olan sağ görüşlü grup ile sol eğilimli grup arasında çatışma çıkmış olaylar sırasında 2 kişi hayatını kaybetmiş, 38 kişi yaralanmış yüzlerce işyeri ise zarar görmüştür. Olaylarda güvenlik güçlerinin yetersiz kalması sonucunda Gaziantep'ten bir mekanize taburu Kahramanmaraş'a gönderilmiştir.²⁹⁶

23 Aralık günü de olaylar devam etmiş "Müslüman Türkiye, ordu millet elele" sloganları atan sağ görüşlü grupla sol görüşlü grup arasında çatışmalar yaşanmış, CHP'ye ve TİKP'e ait parti binası tahrip edilmiştir. Aynı gün İçişleri Bakanı, Jandarma Genel Komutanı ve Emniyet Genel Müdürü Kahramanmaraş'a gitmiştir. 23 Aralık itibariyle ilk saptamalara göre 28 kişi hayatını kaybetmiş, sol görüşlü kişilere ait ev ve işyerleri tahrip edilmiştir.²⁹⁷

24 Aralık günü ise sayıları bin civarında olan bir grup "Müslüman Türkiye, komünistlere ölüm" sloganlarıyla valilik binasına doğru yürüyüşe geçmiş ve askeri birlikler tarafından dağıtılmıştır. Yine aynı gün sağ görüşlü kişiler şehrin doğu ve

---

²⁹⁴ Milliyet, 3 Mayıs 1977

²⁹⁵ Hürriyet, 22 Aralık 1978

²⁹⁶ Milliyet, 23 Aralık 1978

²⁹⁷ Milliyet, 24 Aralık 1978

batı mahallelerinde bulunan evleri ateşe vermiş, çıkan yangınları söndürmek için gelen itfaiye araçlarına ise ateş etmişlerdir. Olayların büyüerek devam etmesi üzerine ise Kayseri'den Hava İndirme Birlikleri gönderilmiştir. Cumhuriyet Savcılığı'ndan yapılan açıklamada da 25 kişinin tutuklandığı 75 kişinin ise sorgularının devam ettiği bildirilmiştir. 24 Aralık günü itibariyle ise ölü sayısı 76'ya yükselmiştir.²⁹⁸

26 Aralık 1978 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmesi hakkındaki kararı TBMM'de oylamaya sunulmuş, 1 çekimser ve 1 red oyuna karşılık 537 oy ile karar kabul edilmiştir. Buna göre Adana, Ankara, İstanbul, Elazığ, Bingöl, Erzincan, Erzurum, Kahramanmaraş, Gaziantep, Malatya, Kars, Sivas ve Şanlıurfa illerinde saat 07:00'dan itibaren iki ay süreyle sıkıyönetim ilan edilmiştir.²⁹⁹

3.3.3. Tariş Olayları

1970'ler ve 1980'lerin ilk yarısında Türkiye'de işçi hareketleri dönemin hükümetleri tarafından hiçbir zaman hoş karşılanmamış ve zaman zaman gösteriler karşılıklı şiddet eylemlerine dönüşmüştür. Bunların örneklerinden biride 22 Ocak 1980 tarihinde İzmir'de başlayan Tariş olaylarıdır. 22 Ocak günü valilik emriyle Tariş'in tüm ünitelerinde arama yapılması kararlaştırılmış ve aramaların ilki sabah 05:30'da Çiğli İplik Fabrikası'nda başlamıştır. Ancak güvenlik güçlerinin fabrikaya girmek istemesi işçiler tarafından engellenmek istenmiş ve fabrika girişine barikatlar kurulmuştur. Güvenlik güçlerinin fabrikaya girmek üzere harekete geçmesiyle de işçiler ve polis arasında çatışma çıkmıştır. Çıkan çatışma sonrasında ise 3 polis ve 6 işçi yaralanmıştır.

İplik fabrikasında olaylar devam ederken, polis Tariş'in üzüm, incir, pamuk ve zeytinyağı birimlerinde de arama yapmak istemiştir. Üzüm, incir ve pamuk birimlerinde herhangi bir olay yaşanmazken, zeytinyağı biriminde işçiler polisin

---

²⁹⁸ Milliyet, 25 Aralık 1978

²⁹⁹ Hürriyet, 27 Aralık 1978

arama yapmasını engellemek istemiştir. Burada da polis ve işçiler arasında arbede yaşanmıştır.³⁰⁰

Çiğli İplik Fabrikası'nda çıkan olaylar sonrasında kaçan bir grup güvenlik güçlerinin takibi sonucu Örnekköy mevkiinde kuşatılmıştır. Polis ile grup arasında çatışma çıkmış, çatışma sonrası 15 kişi gözaltına alınmıştır. Gültepe ve Altındağ Belediye işçileri de Tariş'teki olayları protesto etmek amacıyla direnişe geçmişlerdir. Ege Üniversitesi öğrencileri de direnişe destek vermek amacıyla İzmir-Ankara yoluna barikat kurmuş ve yolu trafiğe kapatmışlardır. Olaylarla ilgili DİSK tarafından yapılan açıklamada ise Tariş'e ait fabrikalarda yapılan aramaların DİSK'e yönelik olduğu iddia edilmiştir.

24 Ocak günü de Tariş'e bağlı Çiğli İplik Fabrikası'nda başlayan olayları protesto etmek amacıyla Narlıdere ve Balçova Belediyesi işçileri direnişe geçmişlerdir. Öte yandan kalabalık bir öğrenci grubu da Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi'nde toplanmış, güvenlik güçlerinin öğrenci grubuna yönelik dağılma uyarısında bulunması sonrasında da polis ve öğrenciler arasında çatışma çıkmıştır. Çatışma sonrasında yaklaşık 20 polis, 3 jandarma ve 30 öğrenci yaralanmıştır. Öğrencilerin yurt binalarına çekilmesi üzerine güvenlik güçleri yurtları kuşatmış burada da öğrenciler ve güvenlik güçleri arasında silahlı çatışma çıkmıştır. Güvenlik güçleri çatışma sonrasında 275 öğrenciyi göz altına almış, yaklaşık 6 saat süren olaylar sonrasında güvenlik güçleri Ege Üniversitesi'ndeki olaylara hakim olmuştur.³⁰¹

Tariş olaylarını desteklemek için İstanbul'da da üniversite öğrencileri dersleri boykot etmişlerdir. Ege Üniversitesi yönetimi de olaylarla ilgili yaptığı açıklamada "Güvenlik güçlerinin davranış biçiminin olayları sertleştirdiğini, kışkırtıcı davranıldığını" söylemiştir. CHP İzmir, Aydın, Balıkesir, Denizli ve Muğla milletvekilleri ise yaptıkları ortak açıklamada "Tariş'te meydana gelen olayların hesabının parlamento da sorulacağını, İzmir'i de sıkıyönetim uygulaması içine almak isteyen Vali ve Emniyet Müdürü'nün huzursuzluğun kaynağı olduğunu"

---

³⁰⁰ Hürriyet, 23 Ocak 1980

³⁰¹ Hürriyet, 24 Ocak 1980

söylemişlerdir.³⁰² 31 Ocak'a kadar devam eden eylemler DİSK'in isteği ile son bulmuştur.

3.3.4. Çorum Olayları

12 Eylül 1980 öncesinde toplumsal kutuplaşmanın ne boyutuna geldiğinin, siyasi ayrışmanın nasıl dini söylemlerle çatışmaya dönüştüğünün en somut örneklerinden biri de Çorum olaylarıdır. MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak'ın öldürülmesine tepki olarak 29 Mayıs 1980 tarihinde MHP yanlısı gruplar İnönü ve Gazi Caddelerinde yürüyüş başlatmış ve yürüyüşten sonra olaylar çıkmıştır. Olaylar sonrasında 1 kişi hayatını kaybetmiş, 10 kişi yaralanmış ve 100'ün üzerinde iş yeri ise tahrip edilmiştir.³⁰³ 31 Mayıs günü halkın ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için saat 19:00'a kadar sokağa çıkma yasağı kaldırılmıştır. Yine aynı gün MHP ve CHP il başkanları kenti terketmiştir. Çıkan olaylar sonrasında 1 Haziran 1980 tarihinde Çorum Valisi Rafet Üçelli ve Emniyet Müdürü Naim Bozkurt görevden alınmıştır.³⁰⁴

Çorum'da başlayan olaylar 4 Temmuz 1980 tarihinde yeniden patlak vermiş ve 5 kişinin hayatını kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. 4 Temmuz günü Alaadin Camii'ne bir otomobilden patlayıcı madde atılmıştır. Bu olay sonrasında "komünistler camileri yıkıyor" şeklinde söylemlerin halk arasında hızla yayılması sonrasında sokak çatışmaları çıkmıştır. Olayların büyümesi üzerine Valilik tarafından sokağa çıkma yasağı konmuş; fakat buna rağmen olaylar kesilmemiş ve 30'dan fazla ev ateşe verilmiştir. Çorum'daki güvenlik güçlerine takviye amaçlı Kayseri Hava İndirme Tugayı'ndan birlikler gelmiştir.³⁰⁵

Çorum'daki olaylar üzerine İçişleri Bakanı Mustafa Gülcügil, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun ve Emniyet Genel Müdürü İsmail Dokuzoğlu Çorum'a gitmiştir. İçişleri Bakanı Gülcügil yaptığı açıklamada "Çorum'da bir süredir devlet ve millet bütünlüğüne kasteden mihrakların devamlı

---

³⁰²Milliyet, 25 Ocak 1980

³⁰³Milliyet, 30 Mayıs 1980

³⁰⁴Hürriyet, 2 Haziran 1980

³⁰⁵Hürriyet, 5 Temmuz 1980

tahriklerde bulunduğunu, aynı beyne mensup aynı ırkın evlatlarının planlı bir tuzağa düşürülmek istendiğini” belirtmiştir.³⁰⁶

Çorum olayları tıpkı Kahramanmaraş olaylarında olduğu gibi alevi-sünni çatışmasına dönüştürülmek istenmiştir. Sağ görüşlü gruplar Alevilerin ve sol görüşlü kişilerin yaşadığı mahallelerde çok sayıda ev ve işyerini tahrip etmiştir. Dönemin İçişleri Bakanlığı müsteşarlarından Durmuş Yalçın çıkan olaylarla ilgili önceden aldıkları istihbaratları Çorum Valiliğine bildirdiklerini ve provokatörlere karşı önlem alınması için talimat verdiklerini açıklamıştır. Başbakan Demirel’de Bakanlar Kurulu’nu 5 Temmuz günü olağanüstü olarak toplamıştır. Demirel toplantı öncesi yaptığı açıklamada “Çorum’daki rahatsızlığı bilerek iki gün evvel kuvvet sevkettik. Fakat vatandaşları birbirine düşüren tahrikler, kinler, husumetler var. Garezler aslında bilinen çok kolay tedbirlerle önlenebilen şeyler değildir. Bir takım mihraklar vardır. Türkiye’nin çökmesini isteyen mihrakların tümünü çökerteceğiz” demiştir.³⁰⁷

5 Temmuz 1980 günü 15 olan ölü sayısı her geçen gün artmıştır. Olaylarda hayatlarını kaybeden insan sayısı 6 Temmuz günü 20 iken, 7 Temmuz günü 23, 10 Temmuz günü 26 ve 13 Temmuz günü ise 33’e yükselmiştir.³⁰⁸

3.3.5. Siyasal Şiddetin Suikasta Dönüşmesi

1970’li yıllarla birlikte Türkiye’de siyasal kutuplaşma toplumsal çatışmaya dönüşmüştür. Toplum sağcı ya da solcu olarak iki kutba ayrılmış ve bu iki kutup birbiriyle sürekli çatışır hale gelmiştir. Siyasal şiddet olaylarının kamuoyunca bilinen kişilere yönelik suikastlara dönüşmesi güvenliğinden endişe eder hale gelmiş toplumu iyice tedirgin etmiştir.

---

³⁰⁶ Milliyet, 5 Temmuz 1980

³⁰⁷ Hürriyet, 6 Temmuz 1980

³⁰⁸ Milliyet, 14 Temmuz 1980

3.3.5.1. Abdi İpekçi Suikastı

Milliyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni ve Başyazarı Abdi İpekçi 1 Şubat 1979'da saat 19:30 sıralarında Milliyet Gazetesi'ndeki çalışma ofisinden çıkıp arabasıyla evine dönerken Teşvikiye'de silahlı saldırıya uğrayarak hayatını kaybetmiştir. İpekçi, evinin bulunduğu Maçka Karakol Sokağı'na otomobiliyle gireceği esnada trafik yoğunluğu sebebiyle durmuş, bu sırada yanına yaklaşan kişi tabancayla ateş etmiştir. Abdi İpekçi vücuduna isabet eden beş mermi nedeniyle ambulans ile hastaneye kaldırılırken yolda hayatını kaybetmiştir.³⁰⁹

Abdi İpekçi'nin öldürülmesi olayı ile ilgili olarak Başbakan Ecevit "Çok büyük acı içindeyim. Abdi İpekçi'nin aramızdan ayrılmasına neden olan bu korkunç cinayet karşısında sonsuz acı içerisindeyim. Abdi İpekçi, bütün dünyada bizlere kıvanç veren bir değerli gazeteci, yazar ve insandı. Bu cinayeti işleyenler, Türk demokrasisine, Türkiye'nin saygınlığına karşı da bir suikast işlemişlerdir..."³¹⁰ demiştir. Olay ile ilgili Cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Senatosu ve TBMM Başkanı, siyasi parti liderleri ve sivil toplum kuruluşları bildiler yayınlayarak İpekçi suikastını kınamışlardır.

3 Şubat günü gazetelerde görgü tanıklarının ifadelerine göre İpekçi suikastının failinin eşkâl bilgileri yer almıştır. 4 Şubat günü ise Milliyet Gazetesi katili ihbar eden kişiye bir milyon lira ödül vereceğinin açıklamıştır. İpekçi'nin cenazesi 4 Şubat günü toprağa verilmiştir. Cenaze törenine Başbakan Ecevit, TBMM ve Senato Başkanları, ana muhalefet ve muhalefet partisi liderleri, diğer siyasi parti liderleri, İstanbul valisi, İstanbul Belediye Başkanı ve büyük bir kalabalık katılmıştır.³¹¹

5 Haziran 1979 günü İpekçi suikastının faili olduğu anlaşılan Mehmet Ali Ağca yakalanarak Maltepe Askeri Cezaevi'ne konmuş, buradan da 23 Kasım 1979 günü firar etmiştir. Ağca 1981 yılında Papa'ya suikast girişimi sırasında yakalanmıştır.

---

³⁰⁹ Milliyet, 2 Şubat 1980

³¹⁰ Cumhuriyet, 2 Şubat 1979

³¹¹ Milliyet, 5 Şubat 1979

3.3.5.2. Cevat Yurdakul Suikastı

Kamuoyunca tanınan kişilere yönelik suikastlar güvenlik güçlerinin üst düzey yöneticilerine de yönelmeye başlamıştı. 28 Eylül 1979 tarihinde Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul sabah saat 08:20 sıralarında Emniyet Müdürlüğü'ne gitmek üzere makam otomobiliyle lojmanında ayrılmış, lojmanının yaklaşık 200 metre ilerisinde kavşakta silahlı saldırıya uğrayarak hayatını kaybetmiştir.³¹²

Cevat Yurdakul'un öldürülmesinin ardından Adana'da çoğu polis görev yerlerini terk ederek Emniyet Müdürlüğü binasının önünde toplanmaya başlamıştır. Toplanan kişiler arasında sayıları 300'ü geçen polis memurları ile Çukobirlik ve Tekel işçileri bulunmaktaydı. Toplanan grup Sıkıyönetim uygulamasının kaldırılması ve Yurdakul'un katilinin bulunması yönünde slogan atmıştır. Grubun dağılmaması üzerine Vali ve İçişleri Bakanı Hasan Fehmi Güneş gruptan dört kişi ile görüşmüştür. Saat 21:00 sıralarında ise kalabalık polis ve işçiler olaysız dağılmıştır. Polislerin görev yerlerini terk etmesi ve karakolları boşaltması üzerine de Kayseri'den Hava İndirme Taburu ile Bolu'dan Komando Taburu gönderilmiştir. 29 Eylül günü yapılacak cenaze töreni ile ilgili Sıkıyönetim Komutanlığı'na MİT'ten gelen törende olay çıkabileceği raporu üzerine tören iptal edilmiştir. Yurdakul'un cenazesi 29 Eylül günü uçakla Adana'dan ayrılmıştır. Tören için Emniyet Müdürlüğü önünde bekleyen kalabalık grup ise tören yapılmayacağını anlaşılması üzerine slogan atarak ve çevredeki dükkânların camlarını kırarak dağılmıştır.³¹³

3.3.5.3. Gün Sazak Suikastı

Siyasal şiddet olayları her geçen gün artarak devam ederken yönünü siyasi aktörlere de çevirmeye başlamıştı. MHP Genel Başkan Yardımcısı ve II. MC Hükümeti döneminin Gümrük ve Tekel Bakanı Gün Sazak 27 Mayıs 1980 günü silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. Sazak saat 21:00 sıralarında otomobiliyle evinin önüne gelip aracının bagajından eşyalarını çıkarırken, evinin yakınında bulunan inşaattan çıkarak Sazak'a yaklaşan iki militan tarafından silahla

³¹² Milliyet, 29 Eylül 1979

³¹³ Bölügiray, Sokaktaki Asker, ss. 80-101

vurulmuştur. Başına ve karnına dört kurşun isabet eden Sazak hastaneye kaldırılırken yolda hayatını kaybetmiştir.³¹⁴

Sazak'ın öldürülmesi olayından sonra siyasi liderler kınama mesajları yayınlamıştır. Öte yandan suikast sonrasında gerginleşen hava yüzünden Sivas'ta sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Gölcük ve Fethiye'de ise CHP'lilere ait bazı işyerleri tahrip edilmiştir. MHP Genel Başkanı Türkeş Gün Sazak suikastı ile ilgili olarak Bülent Ecevit'i sorumlu tutmuş ve şunları söylemiştir:

“Ecevit öldürülen bütün vatandaşlarımızın, MHP'lilerin, ülkücülerin manevi katilidir. Memleketimizde dökülen kanların katili Ecevit'tir. Ecevit ne zaman MHP'liler hakkında, MHP'liler aleyhinde, Türk milliyetçileriyle ilgili olarak yalan ve iftiralar savurmuşsa, mutlaka ardından çok sayıda MHP'li yönetici ve ülkücü şehit edilmiştir.”³¹⁵

29 Mayıs 1980 günü MHP Başkanlık Divanı yayınladığı bildiriye “CHP'nin başında böyle biri ve onun çeteleri oldukça ülkenin huzura kavuşması mümkün değildir. Ecevit bütün hainlerin hamisi ve demokrasinin içindeki Truva atıdır” ifadeleri yer almıştır.³¹⁶ 30 Mayıs 1980 günü ise Gün Sazak düzenlenen törenin ardından toprağa verilmiştir.

3.3.5.3. Nihat Erim Suikastı

12 Eylül 1980'e giden sancılı süreçte Gün Sazak'ın öldürülmesinin hemen ardından eski başbakanlardan Prof. Dr. Nihat Erim'de 19 Temmuz 1980 günü uğradığı silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir.

12 Mart döneminin başbakanlarından Nihat Erim o dönemki yöneticiliği nedeniyle sık sık ölümle tehdit edilmekteydi. Erim, 19 Temmuz 1980 günü İstanbul Dragos'ta bulunan Deniz Kulübünün önüne geldiğinde kulübün önünde bekleyen 34 DT 998 plakalı Anadol marka beyaz bir otomobilden inen DEV-SOL militanı dört kişi tarafından çapraz ateşe tutulmuştur. Olay esnasında Erim ve koruma polisi Ali

³¹⁴ Hürriyet, 28 Mayıs 1980

³¹⁵ Milliyet, 29 Haziran 1980

³¹⁶ Milliyet, 30 Haziran 1980

Kartal hayatını kaybetmiş, Erim'in eşi Kamile Erim ise henüz araçtan inmediği için yara almamıştır. Saldırganlar daha sonra olay yerine “Faşist Gün Sazak'tan sonra Faşist Nihat Erim'i de işkenceleri, hükümeti ve devrimcilerin katilini protesto etmek için cezalandırdık. DEV-SOL” yazılı bir bildiri bırakarak kaçmışlardır.³¹⁷

Olayın ardından Başbakan Demirel “Esasen olup bitenler son günlerde olup biten şeyler değildir. Bunlar hadiseler zinciridir. 1974 affi Türkiye'yi buraya getirmiştir. İntikam çeteleri türemiştir”³¹⁸ açıklamasında bulunmuştur. İçişleri Bakanı Mustafa Gülcügil ise yaptığı açıklamada “Büyük bir devlet adamını vurdular. Nihat Erim memlekete büyük hizmetler vermiş mümtaz bir devlet adamı idi. Anarşinin ülkede güçlü olduğunu kabul ettirmek, kendilerini güçlü gibi kabul ettirmek için devlet adamlarını da hedef seçiyorlar” demiştir.³¹⁹ Erim'in cenazesi 22 Temmuz 1980 günü İstanbul'da toprağa verilmiştir.

3.3.5.4. Kemal Türkler Suikastı

12 Eylül 1980'e yaklaşırken toplum içerisindeki bölünmüşlük ve kendinden olmayana karşı duyulan öfke her geçen gün yeni cinayetlere sebep olmaktaydı. 22 Temmuz 1980 tarihinde terör bu defa Maden-İş Sendikası Genel Başkanı ve DİSK eski Genel Başkanlarından Kemal Türkler'i hedef almıştı. Kemal Türkler sabah saatlerinde İstanbul Merter'deki evinden çıkıp otomobiline bindiği esnada üç kişi tarafından silahlı saldırıya uğramıştır. Saldırı esnasında Türkler'in vücuduna altı kurşun isabet etmiş ve hastaneye kaldırılırken yolda hayatını kaybetmiştir. Türkler'in koruma polisi ise omuzdan hafif yaralanmıştır.³²⁰

Olay ile ilgili olarak siyasi parti liderleri alışlagelmiş açıklamalarını sürdürmüştür. DİSK ise Kemal Türkler suikastı ile ilgili olarak Demirel iktidarını sorumlu tutmuş ve “Faşist saldırı ve cinayetlerin sorumlusu, emperyalist mihrakların beslediği, yönlendirdiği faşistleri koruyan, onları yakalattırmayan ve önemli

---

³¹⁷ Hürriyet, 20 Temmuz 1980

³¹⁸ Milliyet, 20 Temmuz 1980

³¹⁹ Hürriyet, 21 Temmuz 1980

³²⁰ Hürriyet, 23 Temmuz 1980

cinayetlerden sonra demokratik hakları daha da boğazlatmak için girişimlerde bulunan Demirel iktidardır” açıklamasında bulunmuştur.³²¹

DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk tüm ülkede genel grev başlatmış ve herkesi faşizme karşı mücadelede saf tutmaya çağırmıştır. Türk-İş’e bağlı sendikalarda Türkler cinayetini protesto etmek amacıyla iş bırakma eylemini başlattıklarını açıklamıştır. 25 Temmuz 1980 günü ise Türkler’in cenazesi toprağa verilmiştir.

3.4. 12 Eylül 1980’e Giden Süreçte İç Güvenlikte Karşılaşılan Sorunları Çözmeye Yönelik Uygulamalar

3.4.1. Sıkıyönetim Uygulamaları

Sıkıyönetim hak ve özgürlüklerin durdurulduğu, kolluk yetkilerinin sivil makamlardan askeri makamlara geçtiği, Sıkıyönetim Kanununda suç sayılan eylemleri işleyenlerin askeri mahkemelerde yargılandığı olağanüstü yönetim usulüdür.³²²

Sıkıyönetim bir olağanüstü yönetim şekli olmasından dolayı temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırıldığı bir idare tarzıdır. Bununla birlikte hukuki bir çerçevesi bulunmaktadır ve temel hak ve özgürlükler sınırlandırıldığı için anayasa ile düzenleme zorunluluğuna tabidir.³²³

12 Eylül 1980’e giden sancılı süreçte, 1978 yılına gelindiğinde artan terör ve şiddet olayları beraberinde sıkıyönetim ilan edilmesi tartışmalarını da getirmiştir. 26 Aralık 1978 tarihinde TBMM’de sıkıyönetim ilanı için görüşmeler gerçekleştirilmiş, bu esnada CHP’li ve AP’li milletvekilleri arasında yaşanan tartışmalar kavgaya dönüşmüştür. Hükümet adına söz alan İçişleri Bakanı İrfan Özyaydınlı şunları ifade etmiştir:

---

³²¹ Milliyet, 23 Temmuz 1980

³²² TBMM Darbeleri ve Muhtıraları Araştırma 12 Eylül Alt Komisyon Raporu, TBMM, 2012, s. 303

³²³ Zafer Üskül, *Siyaset ve Asker Cumhuriyet Dönemi Sıkıyönetim Uygulamaları*, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1989, s. 13

“Ulusumuzun en acı günlerinden birinde sıkıyönetim teklifi ilanı ile huzurunuzda çıkmış bulunuyorum. Kahramanmaraş ilimiz hassas illerimizden biridir. Zaten bu hassasiyeti kullanmak isteyenler nisan ayından beri büyük çaba göstermektedirler. Paket bombalar buralara gönderilmiştir. Kahramanmaraş'taki acı ve dehşet verici durumu görmüş bir arkadaşınız olarak olayları göz önüne koymak istiyorum. 19 Aralık günü bir sinemaya tahrip gücü az bir bomba koyulmuştur. Suçlusu yakalanmış ve adalete teslim edilmiştir. 22 Aralık günü 2 öğretmen, evlerine giderken öldürülmüştür. Cenaze merasimi sırasında aşırı sol fraksiyonlar sloganlar atarak camiye gidince Sünni vatandaşlar cenazeyi camiye sokmamıştır. Cami önündeki bu topluluk Alevi vatandaşların işyerlerini bu arada CHP'yi tahrip etmiştir.

... Böyle acı durumlardan gelmiş bulunuyorum. Bu olayları önlemeye mecburuz. Askere dahi ateş açacak duruma gelmişlerdir. Bugün Kahramanmaraş'ta sükûn vardır. İstiraplar ise sonsuzdur. Ortada ölüm vardır. Çaresini bulmak zorundayız. Kökenine inerek halletmek zorundayız. Bu hepimizin vatan borcudur...”³²⁴

Sıkıyönetim görüşmeleri ile ilgili olarak Başbakan Ecevit ise şunları söylemiştir:

“Türk toplumu son yıllarda belli bir süreçten geçmektedir. Kahramanmaraş olayını da bu sürecin dışında tutamayız. Ayrı bir olay gibi göremeyiz. Ama Türk milleti özgürlükçü demokrasinin kuralları dışına çıkmadan, bütün bunların üstesinden gelecek ve aydınlığa çıkacaktır.

Bunların hepsinin üstünde, Atatürk milliyetçiliği ve laikliği parçalanmak istenmiştir. Yıllarca aleyhte propaganda yapılmıştır. Irk ayrımı gütmeyen, birleştirici, insanca olan Atatürk milliyetçiliği ve laiklik, Türkiye'nin temelini oluşturmaktadır. Bunlar sarsılmak istenmiştir. Bir devletin toplumu ilerleyen zaman içinde değişebilir. Ama o toplumun değişmeyen bir temeli vardır. O temel değişirse ya da kuvvetten düşürülürse, her şey allak bullak olur.

---

³²⁴ Milliyet, 27 Aralık 1978

... Türkiye’de yıllar boyu laiklik dışında işler yapıldı. Yıllarca maneviyatçılık, bağınazlığa dönüştürülmek için uğraşıldı. Ve böylece birbirine düşman insanlar yetiştirildi kamplarda. Adam vurma talimleri yaptırıldı. Düşünce özgürlüğü yerine eylem özgürlüğü genişletildi... Kahramanmaraş olaylarının özünde mezhep ayrılığı aramak yanlıştır. Başka çıkarların çarpıştığı bir yerdir. Birliğin bozulması için mezhep ayrılığı diye ortaya çıkmıştır. Bu suni bir ayrılıktır.”³²⁵

26 Aralık 1978 tarihinde TBMM’de yapılan sıkıyönetimin ilanına ilişkin oylamada 1 red ve 1 çekimser oya karşı 537 oyla İstanbul, Ankara, Erzincan, Sivas, Erzurum, Kars, Elazığ, Malatya, Bingöl, Adana, Kahramanmaraş ve Gaziantep olmak üzere 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir.³²⁶

12 Eylül müdahalesi öncesinde yaşanan Kahramanmaraş olayları kuşkusuz sıkıyönetimin ilan edilmesinde önemli bir etken olmuştur. 29.08.1996 tarihli değişiklik öncesinde 5442 sayılı İl İdaresi Kanununun 11. maddesinde “Vali, il içindeki kolluk kuvvetleriyle bastırılmayacak olağanüstü ve ani hadiselerin cereyanı karşısında kalırsa en yakın askeri kara, deniz, hava kuvvetleri komutanlarına mümkün olan en seri vasıtalarla müracaat ederek yardım ister ve bunu yazı ile de teyit eder. Bu talep derhal yerine getirilir” denmekteydi.³²⁷ Oysaki daha olayların ikinci gününde dönemin Kahramanmaraş Valisinin takviye asker talep etmesine rağmen bu talep dikkate alınmamıştır. Öte yandan birçok kişinin hayatını kaybetmesine rağmen olaylara İkinci Ordu birliklerinden değil de Kayseri ve Gaziantep’ten getirilen askeri birliklerce ancak 25 Aralık günü müdahale edilmesi kafalarda soru işareti oluşmasına sebep olmuştur.³²⁸ Diğer yandan Kahramanmaraş olaylarında Emniyet güçlerinin olaylara müdahaleden el çektirildiği, askeri birliklerin ise olayların en yoğun yaşandığı günlerde pasif kaldıkları daha sonra anlaşılmıştır.³²⁹

Kahramanmaraş olaylarında resmi açıklamalara göre ölü sayısının 77 olduğu, yaralı sayısının ise 150’si ağır olmak üzere 1000 civarında olduğu açıklanmıştır. Başbakan Ecevit olaylarla ilgili “Herkesi bu cinayetleri işleyen ve işletenlere karşı

---

³²⁵ Milliyet, 27 Aralık 1978

³²⁶ Hürriyet, 27 Aralık 1978

³²⁷ Nurettin Demir, *Temel Hukuk Normları*, İstanbul, 2011, s. 541

³²⁸ TBMM Darbeleri ve Muhtıraları Araştırma 12 Eylül Alt Komisyon Raporu, s. 304

³²⁹ A.g.r, s. 305

ortak durum almaya çağırıyorum. Bazı kimseler bu hükümeti yıkabilmek, demokrasiyi sona erdirebilmek uğruna devleti çökertmeyi göze almaktadırlar. Hükümet bu tuzaklara düşmeyecektir. Zor bir şey istediğimi bilerek Türk halkından kışkırtmalara kapılmamasını diliyorum” açıklamasında bulunmuştur. AP lideri Demirel ise “İddia ediyorum hükümetin her şeyden haberi vardı ama tedbir almadı. Kahramanmaraş’ta kan gövdeyi götürüyor, hükümet ne güne duruyor. Yapamıyoruz dersiniz, bırakır gidersiniz. Bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz. Böyle bir şey demiyorum. Sadece cinayet işleyenlerin yakasına yapışın, cezalarını verin diyorum” açıklamasında bulunmuştur.³³⁰

Sıkıyönetim ilanından sonra MHP, sıkıyönetimin ilan edildiği bölgenin dar tutulduğunu söyleyerek, 11 ilde daha sıkıyönetim uygulanmasını talep etmiştir. Başbakan Ecevit ise sağcı militanların daha etkili olduğu ve hilal olarak adlandırılan bazı Orta Anadolu illerinde de sıkıyönetim ilan etmeyi düşündüklerini ancak Kenan Evren’in yeterli kuvvetleri bulunmadığı gerekçesiyle buna razı olmadığını söylemiştir. Sıkıyönetim uygulaması Ecevit Hükümeti döneminde beş defa, Demirel Hükümeti döneminde de beş defa olmak üzere toplam on defa uzatılmıştır. Bu uzatmalar Anayasa hükümleri gereğince ikişer ay olarak yapılmıştır. AP milletvekilleri Ecevit döneminde yapılan uzatmalara karşı çıkarken, Demirel dönemindeki uzatmalarda kabul oyu kullanmışlardır. Bu bağlamda Demirel’in, sıkıyönetim uygulamalarını Ecevit Hükümetini zaafa uğratma aracı olarak kullandığı söylenebilir. Öte yandan AP’ye göre Sıkıyönetim Eşgüdüm Kurulunun oluşturulmasındaki amaç, Ecevit’in sıkıyönetimin kontrolünü kendi elinde tutmak istemesidir. Buna karşılık AP döneminde gerçekleştirilen sıkıyönetim uzatmalarında CHP kabul oyu kullanırken; Demirel oluşturulmasını eleştirdiği Sıkıyönetim Eşgüdüm Kurulu’nu kendi döneminde kaldırmamış ve toplantılarına başkanlık etmiştir.³³¹

Sıkıyönetim ilan edilen 13 il altı gruba ayrılarak altı sıkıyönetim komutanı atanmıştır. Ankara, Adana, İstanbul, Erzincan, Erzurum ve Elazığ’da birer sıkıyönetim mahkemesi kurulmuştur. Sıkıyönetim Eşgüdüm Toplantısı ise ilk kez Başbakan Ecevit başkanlığında 29 Aralık’ta yapılmıştır. Demirel ve Türkeş

³³⁰ Hürriyet, 25 Aralık 1978

³³¹ Üskül, a.g.e, ss. 192-208

Sıkıyönetim Eşgüdüm Kuruluna karşı çıkmış ve bu kurulunun oluşturulmasındaki amacın Ecevit'in komutanlara müdahale etme arzusu olarak değerlendirmişlerdir. Evren ise bu eleştirilerle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin çıkar çekişmelerinin içine çekildiğini ifade etmiştir.³³²

Sıkıyönetimin 13 ilde iki ay süreyle uzatılması için TBMM'ye gönderilen Başbakanlık tezkeresi 25 Şubat 1979 tarihinde parlamentoda görüşülmüştür. Görüşmelerin ardından oylamaya geçilmiş ve oylamaya katılan 563 parlamenterden 337'si olumlu, 225'i olumsuz oy verirken, bir üye de çekimser kalmıştır.³³³ Başbakan Ecevit sıkıyönetimin uzatılmasına ilişkin yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

“Şiddet eylemcileri ile onları destekleyenler, eylemciler arasında ayırım gözetilmesini isteyenler, demokratik hukuk devleti kuralları ve özgürlükçü demokrasiden ayrılmayı isteyenler, sıkıyönetimin hükümetin yerini almasını bekleyenler elbette ki iki aylık sıkıyönetimin uygulanmasından memnun olmamışlardır ve olmayacaklardır...”

... Sıkıyönetim eylemciler arasında hiçbir ayırım göstermemiş, kışkırtmalardan etkilenmemiş ve bu kışkırtmalara tepki gösterecek yansızlığından sapmamıştır...

... Sıkıyönetim öncesi iki ayda 13 ilimizde siyasal nitelikte 509 olay meydana gelmiştir. Sıkıyönetim döneminde ise bu olaylar 234'e inmiştir. Olayların azalma oranı % 53'tür. Sıkıyönetim öncesi iki ayda 13 ilimizde 253 sabotaj, bombalama niteliğinde olay olmuştu. Bu olaylar son iki ayda 117'ye inmiştir. Azalma oranı % 54'tür. Sıkıyönetim öncesi iki ayda meydana gelen ölüm olayları ile son iki ayda meydana gelen ölüm oranlarını karşılaştırsak % 63 oranında, yaralı sayısında ise % 50 oranında bir azalma olduğunu görürüz”³³⁴

MHP adına konuşan Sadi Somuncuoğlu sıkıyönetimin uzatılmasına ilişkin *“Bu hazin olaylar zinciri Ecevit iktidarı döneminde cumhuriyet tarihi boyunca ulaşmadığı bir noktaya gelmiştir. Bunlar o kadar güçlendiler ki, kendi aralarında bile iktidar mücadelesine başladılar. Biz 1 Ekim 1978 günü bir bildiri yayınlayarak*

³³² TBMM Darbeleri ve Muhtıraları Araştırma 12 Eylül Alt Komisyon Raporu, s. 314

³³³ Milliyet, 27 Şubat 1978

³³⁴ Hürriyet, 26 Şubat 1979

sıkıyönetimin ilanını istedik. Ancak bu bildiri hakkında Adalet Bakanlığı Ankara Cumhuriyet Savcılığı'ni harekete geçirerek soruşturma açtırdı. Aradan iki ay geçti ve kanlı Kahramanmaraş vahşeti meydana geldi. Bu olaydan sonra, üç gün bocaladıktan sonra Sayın Ecevit sıkıyönetim ilanına karar verebildi... Ancak sıkıyönetim ilanında gerekçe Anayasada belirtilen gerekçenin az bir bölümünden oluştu. Sayın Ecevit sıkıyönetim ilan gerekçesinden bunları çıkarırken herhalde bölücü ve komünist yandaşlarını korumak maksatlarını gütmüştür” açıklamasında bulunmuştur.³³⁵

AP adına söz alan Turgut Tokar meclis kürsüsünden yaptığı açıklamada “ *Bu hükümet döneminde 1277 vatandaşımız hayatını kaybetmiş, 7141 vatandaşımız yaralanmıştır. 527 soygun olayı ve 6404 anarşik olay vuku bulmuştur. Millet ıstırap içindedir. Devlet haysiyetinin gereği can ve mal emniyeti sağlanamamaktadır. Neden sonra sıkıyönetim ilan edilmiştir. Ancak sıkıyönetim ilan edilirken gerekçe dar tutulmuş, Sayın Ecevit sıkıyönetim komutanlarını ve idaresini kendi emir ve komutasına sokmuş ve sıkıyönetimi bizzat idare etme heves ve çabası içine düşmüştür*” demiştir.³³⁶

1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu, 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında 13 Mayıs 1971 tarihinde kabul edilmiştir. Bu kanun 1940 tarihli Örfi İdare Kanunu'ndan daha az güvence sağlamaktaydı. 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'na göre Bakanlar Kurulu sıkıyönetim makamlarına aktarılacak yetkileri belirleyememekte ve bu makamlar aldıkları bütün kararları bizzat uygulayabilmektedir. 12 Eylül askeri yönetimi döneminde ise gerçekleştirilen değişikliklerle sıkıyönetim makamları üzerindeki her türlü denetim tamamen kaldırılmıştır. 14 Kasım 1980 tarihinde yapılan bir değişiklikle de sıkıyönetim komutanlarının yaptığı idari işlemler yargı denetimi dışında bırakılmıştır.³³⁷

Sıkıyönetimin ilan edilmesine rağmen terörle mücadelede başarılı olunamaması konusunda Evren, terör eylemlerine karışan veya destek veren kişilerin adalet önüne geç çıkarıldığını ve devlet otoritesini güçlendirecek düzenlemelerin

---

³³⁵ Hürriyet, 26 Şubat 1979

³³⁶ Hürriyet, 26 Şubat 1979

³³⁷ TBMM Darbeleri ve Muhtıraları Araştırma 12 Eylül Alt Komisyon Raporu, ss. 317-318

yapılamadığını belirtmiştir.³³⁸ Yasal düzenlemelerin dışında komutanlara göre terörün dolaylı bir nedeni de bürokrasi de görülen “adam kayırma, işe göre adam yerine adama iş uydurma ve partizanca görevlendirmeler”dir.³³⁹ Öte yandan Emniyet teşkilatında görülen sayısal yetersizlik, teknik donanım ve teçhizat eksiklikleri, ödenek yetersizliği ve polisin modern sorgulama yöntemlerine yabancı olması gibi konular da terörü önlemede noktasındaki başarısızlıkta önemli etkenlerdendir.

---

³³⁸ Evren, Kenan Evren’in Anıları 1, s. 301

³³⁹ Bölügiray, Sokaktaki Askerin Dönüşü, s. 37

SONUÇ

Türkiye 1970’li yıllardan itibaren siyasi istikrarsızlık, ekonomik bunalımlar, toplumsal bölünmüşlük gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlar toplumda huzursuzluğa neden olmuştur. Toplumun sağcı-solcu şeklinde bölünmesi ise zaman içerisinde toplumun güvenliğini de tehlikeye sokar hale gelmiştir. Kendinden olmayanın şiddetle cezalandırıldığı hatta öldürüldüğü bir dönem yaşanmıştır.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesine giden süreçte gerçekleştirilen 1973 ve 1977 genel seçimlerinin güçlü bir iktidar çıkarmaması Türkiye’yi koalisyon hükümetleri ile yönetilmeye mecbur bırakmıştır. 1973 seçimlerinin ardından CHP-MSP koalisyonu kurulmuş fakat uzun ömürlü olmamıştır. Ecevit’in 18 Eylül 1974 tarihinde istifa etmesinin ardından I. MC Hükümeti olarak adlandırılan Demirel liderliğindeki koalisyon hükümeti kurulmuştur. I. MC Hükümeti dönemi Türk siyaset tarihindeki dönüm noktalarından biri olmuştur. Öyle ki bu dönemde gençlerin ve işçilerin içinde yer aldığı gösterileri engellemeye çalışması ve sola karşı izlediği politikalar toplumu sağ-sol kamplaşmasına doğru sürüklemiştir. Öte yandan MC Hükümeti’nin ülkeyi içinde bulunduğu kriz ortamından çıkarmak yerine sert bir iktidar mücadelesine girişmesi toplumdaki gerginliği iyiden iyiye arttırmıştır.

1977 genel seçimleri de seçmeni hayal kırıklığına uğratmıştır. Yine hiçbir siyasi parti tek başına hükümet kurabilecek bir sonuç elde edememişti. Bu defa da II. MC Hükümeti kurulmuş devlet kadroları ve bakanlıklar birbirine ikram edilir gibi dağıtılmıştır. II. MC hükümeti de fazla uzun ömürlü olmamış ve 31 Aralık 1977 tarihinde güvensizlik oyu ile düşürülmüştür. Bunun ardından kurulan III. Ecevit Hükümeti önemli siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlarla göreve başlamıştır. Karaborsacılığın ve enflasyon artışının önlenemediği, temel gıda maddelerinin dahi bulunmasında zorlukların yaşandığı ve petrol girişinin kısıtlı olması nedeniyle ulaşımın felce uğradığı bir dönem yaşanmıştır.

Özellikle 1970’lerin ikinci yarısından itibaren aşırı sağ ve sol grupların birbirlerine karşı işledikleri cinayetler ve kitlesel terör hareketleri artmıştır. Bu durumun bir türlü önlenemeyişi toplumsal kaygıların da artmasına neden olmuştur. Siyasi iktidarların sorunları çözmek yerine birbirleriyle mücadeleye girişmesi ve

mevcut sorunlarının sorumlusu olarak sürekli karşı tarafı işaret etmesi işleri içinden çıkılmaz bir noktaya getirmiştir.

Siyasilerin ciddiyetsiz tavırları ve kötü gidişata karşı umursamaz davranışları 1980 yılının Mart ayındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de kendisini göstermiştir. Seçimler yaklaşık beş buçuk ay sürmüş ve herhangi bir sonuç alınamamıştır. Meclisin bu denli uzun bir süreçte Cumhurbaşkanı seçememesi siyasetin işlerliğini yitirdiğini göstermiştir.

1970'ler aynı zamanda sosyo-ekonomik yapıda da değişikliklerin olduğu ve bu değişikliklerin yeni sorunlara yol açtığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde yaşanan köyden kente göçler şehirli nüfusta artışa sebep olmuş ve barınma gereksinimi gecekondulaşmaya sebep olmuştur. Gecekondularda yaşamaya başlayan bu kesim farklı bir yaşam biçimi geliştirmiştir. Talepleri karşılanmadıkça alternatif arayışların içine giren bu kesim marjinal grupların yararlanmak istediği bir kitle haline gelmiştir.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesine giden süreçte müdahaleye neden olan faktörleri sadece Türkiye'de yaşanan iç sorunlarla açıklamak yetersiz olacaktır. Dünya sisteminde yaşanan gelişmeler de askeri müdahalede önemli bir rol oynamıştır. 1973 yılındaki petrol krizi, Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu, İran'da Şah rejiminin yıkılması ve 1978 yılında Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi gibi etkenler Türkiye'deki iç siyaseti de etkilemiştir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu bu durum ordunun komuta kademesinin de sürekli gündeminde olmuştur. 13 Aralık 1979 tarihinde İstanbul'da toplanan generaller ülke gündemini tartışmış ve siyasilere bir uyarı mektubu vermeyi kararlaştırmıştır. 27 Aralık 1979 tarihinde Evren tarafından Cumhurbaşkanı Korutürk'e siyasi liderlere verilmek üzere uyarı mektubu sunulmuştur. Uyarı mektubunun tüm siyasi partileri ve anayasal kuruluşları muhatap almasına rağmen hiçbir siyasi parti lideri üzerine alınmamıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri 1979 yılının ikinci yarısından itibaren mevcut siyasi kadroların anarşi ve terörü bitiremeyeceği kanısına varmıştı. Ordunun komuta kademesinin Evren'e yönetime el koyulması fikrini iletmesi üzerine Bayrak Harekât

Planı hazırlanmıştır. İç ve dış siyasete göre müdahale tarihi belirlenmiş ve ordu 12 Eylül 1980 günü yönetime el koymuştur.

12 Eylül yönetimi sürekli kontrolü elinde tutmak isteyerek gerek devlet organlarını gerekse sivil yaşamı kendi anlayışları doğrultusunda biçimlendirmek istemiştir. Bu dönemde kişi hak ve hürriyetleri kısıtlanmış, siyasi partiler kapatılmış ve siyasilere yasaklar getirilmiştir. Askeri yönetimin yaptığı bütün düzenlemeler güvenlik teması ön planda tutularak gerçekleştirilmiştir. 1982 Anayasası devlet otoritesini güçlendirecek şekilde hazırlanmıştır. 12 Eylül öncesine geri dönmek istemeyen MGK, 1982 Anayasası ile toplumun siyasete katılmasını en aza indirecek tedbirler almaya çalışmıştır. Askeri vesayetten güdümlü demokrasiye geçiş sürecinde de Milli Güvenlik Konseyi kurulacak siyasi partiler ve üyelerine kadar her aşamaya müdahil olmuştur.

1983 yılında genel seçimlerle askeri yönetim yerini sivil yönetime bırakmış ve Turgut Özal liderliğindeki ANAP seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. Evren'in bütün yönlendirmelerine rağmen MDP birinci parti olarak çıkamamıştır. Bu durum halkın siyasi tercihlerinin askeri yönetimin baskılarına rağmen değiştirilemediğini göstermiştir.

Türkiye 12 Eylül 1980'e doğru yol alırken iç güvenlik sorunu da ülke gündemini sürekli işgal etmiştir. Toplumun gerek siyasi gerekse mezhepsel olarak kutuplara ayrılması beraberinde şiddet eylemlerini de getirmiştir. Sağ-sol kutuplaşması şiddete hatta kitlesel kıyımlara dönüşmüştür. Öte yandan Alevi-Sünni ayrışması da bazı kentlerde çatışmalara ve cinayetlere sebep olmuştur. Bu çatışmaların bilançosu durumun vahametini açıkça ortaya koymaktadır. 1977-1980 arası dönemde 281'i güvenlik görevlisi olmak üzere toplam 5120 kişi hayatını kaybetmiştir.

Türkiye'yi 12 Eylül müdahalesine götüren terör ve şiddet olaylarının askeri yönetimden çıkar sağlayacak olan güçlerce başlatıldığı varsayımı da darbe sonrasında günümüze dek tartışılmalıdır. Bu savı destekleyecek ya da doğrulayacak kesin kanıtlar da bulunmamaktadır. Bu durumda darbeden çıkar sağlayacak güçlerin rolü abartılırken, müdahale öncesinde ordunun ve siyasilerin

rolü küçümsenmektedir. Tabii ki Türkiye'nin askeri bir rejimle idare edilmesini isteyen ve bunun için terör ortamını destekleyen güçler olmuştur; fakat bu başlı başına bu süreci açıklamaya yeterli değildir. Teröre ve şiddete sebep olan sosyo-kültürel ortamı, siyasi aktörlerin başarısızlıkları ve ordunun müdahaleyi meşru olarak algılayan zihin yapısını göz önünde bulundurmadan 12 Eylül darbesini anlayamayız.³⁴⁰

---

³⁴⁰ Tanel Demirel, “12 Eylül’e Doğru Ordu ve Demokrasi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 56, S. 4, 2001, ss. 49-50

KAYNAKÇA

A- RESMİ YAYINLAR

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 1. Cilt.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 1. Cilt.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 11. Cilt.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 11. Cilt.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Cilt.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Cilt.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 13. Cilt.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 2. Cilt.

Resmi Gazete, 01.10.1980, Sayı: 17122.

Resmi Gazete, 05.06.1981, Sayı: 17361.

Resmi Gazete, 13.02.1982, Sayı: 17604.

Resmi Gazete, 21 Ekim 1982, Sayı: 17845.

Resmi Gazete, 21.09.1980, Sayı: 17112.

Resmi Gazete, 24 Nisan 1983, sayı: 18027.

Resmi Gazete, 25.09.1981, Sayı: 17823.

TBMM Darbeleri ve Muhtıraları Araştırma 12 Eylül Alt Komisyon Raporu, TBMM, 2012

B- ARAŞTIRMA ESERLERİ VE MAKALELER

A. Hamdi Aydın, *Polis Meslek Hukuku*, Doğus Matbaacılık, Ankara, 1996.

Adem Kızılkaya ve Nevzat Sönmez, “Geçmişten Günümüze Güvenlik İhtiyacı ve Türk Polis Teşkilatı”, *Çağın Polisi Dergisi*, Ankara, Yıl: 2, Sayı: 18.

Ahmet Tahir Can, *Nasıl Darbe Yaptım? Kenan Evren 12 Eylül’ü Anlatıyor*, Anatolia Kitap, İstanbul, 2012.

Ali Baransel, *Bıçak Sirtında Çankaya Köşkü*, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 2006.

Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi-Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu, 1995, Ankara.

Cengiz Sunay, Türk Siyasetinde Sivil Asker ilişkileri (27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası), Orion Kitabevi, Ankara, 2010.

Cüneyt Arcayürek, *12 Eylül’e Doğru Koşar Adım (Kasım 1979-Nisan 1980)*, Bilgi Yayınevi, 1986.

Cüneyt Arcayürek, *Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979*, Bilgi Yayınevi, 1986.

Davut Dursun, *12 Eylül Darbesi*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2005.

Derviş Okçabol, *Meslek Tarihi*, 1938.

Emin Çölaşan, *24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, 1983.

Emre Kongar, *12 Eylül Kültürü*, Remzi Kitabevi, 1995.

Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye’nin Tarihi (çev. Yasemin Saner Gönren), İletişim Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, 2005.

Kenan Evren, *Kenan Evren’in Anıları I*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990.

Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım I*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994.

Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1:2 1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul.

Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayın, 4. Baskı, İstanbul, 2010.

Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2006.

Fikret Tokgöz, "Kolluk Kuvvetleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Cilt 6, ss. 1626-1636.

Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta (Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu)*, Kanaat Basımevi, Ankara, 1947.

Hasan Cemal, *12 Eylül Günlüğü- Tank Sesiyle Uyanmak*, Everest Yayınları, İstanbul, 2012.

Hayati Hazır, *Siyasal Şiddet ve Terörizm*, Nobel Yayınları, Ankara, 2001.

Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", *Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908-1980)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2002, ss. 227-286.

İsmail Metin, "Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Cilt 6, ss. 1637-1654.

J. M. Landau, *Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar*, Turan Kitabevi, Ankara, 1979.

Kemal Seveli, *Milli Demokratik Devrim Tezi: 1960'larda Türkiye Solunda Bir Ayrım Noktası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.

M. Ali Birand, *12 Eylül Saat: 4.00*, Karacan Yayınları, 1984.

M. Faruk Üzel, *Türkiye'de İç Güvenlik Teşkilatlarının Yeniden Yapılandırılması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi, 2008.

Marmara Brifingi Devletin Gözüyle Sağ ve Sol Örgütler, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995.

Mehmet Ali Coşkun, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Açıldıktan Sonra 1938'e Kadar Türk Emniyet Teşkilatının Yapılandırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, 2007.

Mehmet Işık, *Terör Örgütlerinin Söylem Stratejileri ve Eylemlerini Meşrulaştırma Yöntemleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, , Ankara, 2006.

Mete Tuncay, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'a Kadar)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler " Üç Dönemin Perde Arkası "* , Milliyet Yayınları, 1985.

Murat Belge, "Sol", *Geçiş Sürecinde Türkiye* (Der. I. C. Schick, E. A. Tonak), Belge Yayınlar, İstanbul, 1990.

Murat Özçatalbaş, *Terörle Mücadelenin Ulusal ve Uluslararası Boyutları*, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.

Muslih İpekliler, *Anılarda 12 Eylül Dönemi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Mustafa Avcı, *Türkiye'de Siyasal Şiddet ve Polis (1977-1980)*, Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004.

Mustafa Çufalı, "Cumhuriyet Döneminde Emniyet Teşkilatının Gelişimi", *Çağın Polisi Dergisi*, Ankara, Yıl: 2009, Sayı: 72, ss. 35-39.

Muzaffer Erkan, Sabri Dilmaç, *Devlet, Güvenlik ve İstihbarat*, EGM İstihbarat Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Necati Alkan, *Gençlik ve Terörizm*, EGM TEMÜH D. B. Yayınları, Ankara, 2002.

Necdet Koparan, *Türk Jandarma Teşkilatı (1908-1923)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, 2007.

Necmi Uzun, *Türkiye’de İslamcı Hareket Gelişimi, İlişkileri, Ayrılıkları ve Dönüşümü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

Nevzat Bölügiray, *Anarşi ve Terör Nasıl Önlenir*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996.

Nevzat Bölügiray, *Sokaktaki Asker*, Tekin Yayınevi, 3 Baskı, İstanbul, 2001.

Nihat Dündar, *150. Kuruluş Yıldönümünde Türk Polisi*, Emniyet Genel Müdürlüğü, 1995.

Nuray Mert, “Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 6 İslamcılık*, Edt. T. Bora, M. Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 411-419.

Nurettin Demir, *Temel Hukuk Normları*, İstanbul, 2011

Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, 12. Baskı, 2004.

Orhan Türkdoğan, *Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996.

Samih Teymur, *An Analysis of Terrorist Recruitment by Observing The Revolutionary People’s Liberation Party/ Front (DHKP-C) Terrorist Organization in Turkey*, Thesis of Master of Science, University of North Texas, 2004.

Şükrü Karatepe, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 2009.

Tanel Demirel, “12 Eylül’e Doğru Ordu ve Demokrasi” , Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 56, S. 4, 2001, ss. 43-75

Taran Avcı, *Kolluk Olarak Jandarmanın İşlevi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, 2009.

T. Zafer Tunaya, *İslamcılık Akımı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 2003.

Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 2008.

Uğur Mumcu, *Silah Kaçakçılığı ve Terör*, Tekin Yayınevi, 5. Baskı.

Yaşar Okuyan, *O Yıllar (12 Eylül'den Anılar, Mektuplar ve Belgeler)*, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Yavuz Donat, *Yavuz Donat'ın Vitrininden 2(Buyruklu Demokrasi 1980-1983)*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 1987.

Yavuz Donat, *Yavuz Donat'ın Vitrininden I (Sandıktan İhtilale 1977-1980)*, Bilgi Yayınevi, 1987.

C- GAZETELER

Cumhuriyet

Milliyet

Hürriyet